TUSCULANARUM QUAESTIONUM CICERONIS AD M. BRUTUM LIBRI 5. CUM SCHOLIJS...

Marcus Tullius Cicero, Paolo Manuzio

1785.

Φ 203

TVSCVLANARVM QVAESTIONVM CICERONIS AD M. BRVTVM LIBRI V.

Cum Scolijs Pauli Manutij.

VENETIIS, M. DC. VIII.

Apud Dominicum Malduram.

M. TVLLII
CICERONIS
TVSCVLANARVM
QVÆSTIONVM
AD MARCVM BRVTVM.

Liber Primus.

De contemnenda morte.

CVM defensionum laboribus, senatorijsq; muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me Brute, te hortante, maxime ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. & cum omnium artium, quæ ad rectam viuendi viam pertinerent, ratio & disciplina a studio sapiẽtiæ, quę philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi Latinis literis illustrandum putaui, non quia philosophia Græcis & literis, & doctoribus percipi nõ posset: sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapiẽtius, quàm Gręcos; aut accepta ab illis, fecisse meliora; quæ quidẽ digna statuissent, in quibus elaborarent. nã mores et instituta vitæ, resq; domesticas, ac familiares nos ꝑfecto est melius tuemur, & lautius. rem vero publicam nostri maiores certe melioribus temperauerũt & institutis, & legibus. quid loquar de re militari? in qua

cum virtute nostri multum valuerũt, tum plus etiam disciplina. iam illa, quę natura, nõ literis assecuti sunt, neque cum Gręcis, neq; vlla cum gente sunt conferenda: quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellẽs in omni genere virtus in vllis fuit, vt sit cum maioribus nostris comparanda? doctrina Græcia nos, & omni literarum genere superabat. in quo erat facile vincere nõ repugnantes. nam cum apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poetarum, si quidem Homerus fuit, et Hesiodus ante Romam conditam: Archilocus regnante Romulo: serius poeticam nos accepimus: annis.n. ferè cccccx. post Romam conditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano Consulibus, anno ante natũ Ennium: qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Neuius. sero igitur a nostris poetæ vel cogniti, vel recepti. quanquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorũ hominum virtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit vt probrum Marco Nobilioris, quòd is in prouinciam poetas duxisset: duxerat autem Consul ille in Aetoliam, vt scimus, Ennium. quo minus ergo honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. nec tamen si qui magnis ingenijs in eo genere extiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. an censemus, si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse? honos alit artes; omnesq; incẽduntur ad studia gloria: iacentq; ea semper, quæ apud quosq; improbãtur.

sum-

summam eruditionem Graeci sitam censabant in nervorum, vocumq; cantibus. igitur & Epaminondas, princeps meo iudicio Graeciae, fidib. prçclare cecinisse dicitur: Temistoclesq; aliquot ante annis, cum in epulis recusaßet lyram, habitus est indoctior. ergo in Graecia musici floruerũt, discebantq; id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. in summo apud illos honore geometria fuit. itaq; nihil mathematicis illustrius ad nos metiendi, ratiocinandiq; vtilitate huius artis terminauimus modum. at contra oratorem celeriter complexi sumus, nec cum primo eruditum, aptũ tamen ad dicendum, post autem eruditum. nam Galbã, Africanum, Laelium, doctos fuisse, memoriae traditum est: studiosum autem eum qui hos aetate anteibat, Catonem, post vero Lepidum, Carbonem, Gracchos, deinde ita magnos nostram ad aetatem, vt non multum, aut nihil omnino Graecis cederetur. philosophia iacuit vsq; ad hanc aetatem, nec vllam habuit lumen literarum Latinarum: quae illustranda, & excitanda nobis est, vt si occupati profuimus aliquid ciuib. nostris, prosimus ét, si possumus, otiosi in quo eo magis nobis est elaborandum, quòd multi iam esse Latini libri dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, vt rectè quis sentiat, et id quod sentit, polite eloqui non possit, sed mãdare quẽquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem hominis est intemperanter, abutentis & otio, & literis. itaq; suos libros ipsi legunt cũ suis, nec quisquã attingit, praeter eos, qui eandem licentiam scribédi

di sibi permitti volũt. quare si aliqd oratoriæ laudi nostra attullimus industria, multo studiosius philosophiæ fontes aperiemus, è quibus etiam illa manabant, sed vt Aristoteles, vir summo ingenio scientiæ copia, cũ motus esset Isocratis rhetoris gloria, discere etiam cœpit adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia iũgere: sic nobis placet nec pristinam dicendi studiũ deponere, & in hac maiore, & vberiore arte versari. hãc enim perfectam philosophiam semper iudicaui, quæ de maximis quæstionibus copiose posset, ornateq; dicere. in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, vt iam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: vt nuper tuum post discessum in Tusculano, cum essent complures mecum familiares tentaui quid in eo genere poßem, vt enim antea declamitabam caussas, quod nemo me diutius fecit: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. ponere iubebam de quo quis audire vellet: & id aut sedens, aut ambulãs disputabam. itaq. dierum quinque scholas, vt Græci appellãt in totidem, libros contuli. fiebat autem ita, vt cum is, qui audire vellet, dixißet, quod sibi videretur, tum ego contra dicerem: hæc est enim vt scis, vetus, & Socratica ratio contra alterius opinionẽ differendi: nam ita facillime, quod verisimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodius disputationes explicẽtur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur, ergo ita nascetur exordium. AVDITOR. *Malũ mihi videtur eße mors.* MARCVS. *Iis ne, qui mortui sunt; an ijs, quibus moriendum est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserum, quoniam malum. A. Certe. M. Ergo & ij, quibus*

quibus euenit iam, vt morerentur, & ij, quibus euenturum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicunq; nati sunt, erũt ve non solum miseri, sed etiam semper miseri: nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viuerent, exciperes; moriendum est enim omnibus eßet, tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam: necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potius omnes, quicũq; nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic quæso, nũ te illa terret, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? nũ illud quod Sisyphus versat.

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices Minos, & Rhadamanthus. apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenẽ: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. hæc fortaße metuis, & iccirco mortẽ censes eße sempiternũ malum. A. Adeo ne me delirare censes, vt ita esse credam? M. An tu hęc nõ credis? A. Minime vero. M. Male hercule narras. A. Cur, quæso? M. Quia disertus eße poßem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in eiusmodi causa? aut quid negocij est, hæc poetarum & pictorum portenta conuincere? M. At qui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa disserẽtium. A. Inepte sanè: quis est.n.

tam excors, quem ista moueāt? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidē apud inferos vlli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sūt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si.n. sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego vero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Iam mallem Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres. A. Qui tandem? M. Quem esse negas, eundem eße dicis: vbi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicit, tum eum, qui non sit, dicis eße. A. Non sum ita hebes, vt ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse verbi causa M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit; miserum Cn. Pompeium, qui tāta gloria sit orbatus; omnes deniq; miseros, qui hac luce careant. M. Reuolueris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt. tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur nō sunt, nihil poßunt esse: ita ne miseri quidē sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. nam istud ipsum, non esse cum fueris, miserrimum puto. M. Quid miserius, quàm omnino nunquam fuiße? ita, qui nondum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum. tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordare. A. Ita iocaris, quasi ego dicam eos esse miseros, qui nati non sunt; & non eos miseros qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immo, quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse. M. Pugnātia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quam nō

mo-

modo miserum, sed omnino quidquam eße, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, post hac nõ ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros ob id ipsum, quia nõ sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tantum miser M. Crassus. A. Ita planè. M. Quasi nõ necesse sit, quidquid isto modo pronuncies, id aut esse, aut non esse, an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur, omne pronunciatum (sic.n. mihi in presentia occurrit, vt appellarem ἀξίωμα, vtar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronunciatũ, quod aut verum, aut falsum esse dicitur. cum igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus: vt possit iudicari verum id, falsum ne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age iam cõcedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti vt faterer, qui omnino nõ eßent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui viuimus, cum mortem dum sit, non ne miseri sumus: q̃ enim potest in vita eße iucunditas, cum dies & noctes cogitandum sit, iam iamq; esse moriendum? M. Ecquid ergo intelligis, quãtum mali ex humana cõditione deieceris? A. quo nam modo? M. quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam & sempiternũ malum haberemus in vita. nunc video calcẽ: ad quem cum sit decursum, nihil sit prӕterea extimescendum. sed tu mihi uideris Epicharmi, acuti, nec insulsi hoĩs, ut Siculi, sententiã sequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam si potero, latine: scis enim me grӕce loqui in latino sermone non plus solere, quam in greco latine. A.

recte

recte quidē. sed quæ tandē est Epicharmi ista sñia? M. Emori nolo: sed me esse mortuum nihil ęstimo. A. Iam agnosco gręcum. sed quoniam coegisti: vt cōcederem, qui mortui essent, eos miseros non esse perfice, si potes: vt ne moriendum quidem esse miserum putem. M. Iam istuc quidem nihil negocij est: sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negocij est? aut quę tandem sunt ista maiora? M. Quoniam si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximū tempus est post mortem, in quo mali nihil esse cōcedis, ita ne moriendum quidem esse, malum est; id est enim perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Vberius ista quęso: hęc enim spinosiora prius vt confitear me cogunt, quā vt assentiar. sed quę sunt ea, quę dicis te maiora moliri? M. Vt doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam eße mortē. A. Nō postulo id, quidem aueo tamen audire, vt enim non efficias quod vis, tamen, mors, vt, malum nō sit, efficies. sed nihil in te interpellabo, continentem orationem audire malo. M. Quid, si te rogauero aliquid nō ne respondebis? A. Superbi id quidem esset; sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morē, & ea, quę vis, vt potero, explicabo; nec tamē quasi Pythius Apollo certa vt sint, & fixa quę dixero; sed vt homunculus vnus è multis probabilia coniectura sequens: vltra enim quò progrediar, quàm vt verisimilia videā, non habeo, certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicūt, & se sapientes eße profitentur. A. Tu, vt videtur. nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quę videtur notissima res esse quid sit, primum est vidēdū.

ſunt enim qui diſceſſum animi à corpore putēt eſſe mor mortem. ſunt qui nullum cenſeant fieri diſceſſum, ſed vnà animum & corpus occidere, animumq́ue cum corpore extingui, qui diſcedere animum cēſent, alij ſtatim diſſipari, alij diu permanere, alij ſemper. quid ſit porrò ipſe animus, aut vbi, aut vnde, magna diſſēſio eſt. alijs cor ipſum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesq́; dicuntur: & Naſica ille prudens bis Conſul Corculum, &

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus.

Empedocles animum eſſe cēſet cordi ſuffuſum ſanguinem. alij pars quædam cerebri viſa eſt animi principatum tenere; alijs nec cor ipſum placet, nec cerebri quādam partem eſſe animum: ſed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi eſſe ſedem, & locum: animum autem alij animam, vt ferè noſtri declarant; nominari: nā & agere animam, & efflare dicimus, & animoſos, & bene animatos, & ex animi ſententia: ipſe autem animus ab anima dictus eſt. Zenoni Stoico animus ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignē, vulgo: reliqua ferè ſinguli, vt multi ante veteres. proximè autē Ariſtoxenus muſicus, idemq́; philoſophus, intentionē ipſius corporis quandā; velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, ſic ex corporis totius natura, & figura varios motus cieri, tanquam in cantu ſonos. hic ab artificio ſuo non receſſit, & tamen dixit aliquid. quod ipſum quale eſſet, erat multo ante & dictum, & explanatū à Platone Xenocrates animi figurā, & quaſi corpus negauit eſſe, verum numerum dixit eſſe, cuius vis, vt iā antea Pythagoræ viſum

visum erat, in natura maxima eßet. eius doctor Plato triplicem finxit animam: cuius principatū, id est, ratione, in capite, sicut in arce, posuit: & duas partes separare voluit, iram, & cupiditatē: quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatē subter præcordia locauit. Dicæarchus autē in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorū hominum disputantiū, primo libro multos loquētes facit, duobus Pherecratem quendā Phthiotam senē, quem ait à Deucha lione ortum, disserētem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia, & animantes appellari, neque in homine ineße animum, vel amimam, nec in bestia, vimq; omnem eā, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus viuis æquabiliter eße fusam, nec separabilem à corpore eße, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquā nisi corpus vnum, & simplex, ita figuratum, vt temperatione naturæ vigeat, & sentiat. Aristoteles lōgè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cum quatuor illa genera principiorū esset cōplexus, è quibus omnia orerentur; quintā quandam naturā censet eße, è qua sit mēs: cogitare enim & prouidere; & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminiße, amare, odiße; cupere, timere; angi, lætari; hæc & similia eorum in horū quatuor generum nullo inesse putat. quintum genus adhibet vacans nomine, & sic ipsum animum ἐντελεχίαν *appellant nouo nomine, quasi quandam continuatā motionem, & perennē. Nisi quæ me forte fugiūt, hæ sunt ferè omniū de animo sententiæ. Democritum enim magnum*

gnum quidem illũ virum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus: nihil eſt enim apud iſtos, quod nõ atomorum turba conficiat. harum ſententiarum quæ vera ſit, deus aliquis viderit: quę veriſimillima, magna quæſtio eſt. vtrum igitur inter has ſententias dijudicare malumus, an ad propoſitum redire? A. Cuperem equidem, vtrunq; ſi poßet: ſed eſt difficile non cõfundere. quare ſi, vt iſta non diſſeramus, liberari mortis metu poſſumus; id agamus. ſin id non poteſt, niſi hac quæſtione animorum explicata; nunc, ſi videtur, hoc, illud alias. M. Quod malle te intelligo, id puto eße cõmodius: efficiet enim ratio, vt, quæcunq; vera ſit earum ſententiarum, quas expoſui mors aut malum non ſit, aut ſit bonum potius. nam ſi cor aut ſanguis, aut cerebrum eſt animus, certe, quoniam eſt corpus, interibit cũ reliquo corpore: ſi anima eſt, fortaſſe diſſipabitur: ſi ignis, extinguetur: ſi eſt Ariſtoxeni harmonia diſſoluetur. quid de Dicæarco dicã, qui nihil omnino animum dicat eße? his ſententijs omnibus nihil poſt mortem pertinere ad quenquam poteſt: pariter enim cũ vita ſenſus amittitur. non ſentientis autem nihil eſt, vllã in partem quod interſit. reliquorũ ſententiæ ſpem afferunt ſi te forte hoc delectat, poſſe animos, cum è corporibus exceſſerint, in cælum quaſi in domicilium ſuũ peruenire. A. Me vero delectat: idq;, primum ita eße, deinde etiam ſi non ſit, mihi tamen perſuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera noſtra opus eſt? num eloquẽtia Platonẽ ſuperare poſſumus? euolue diligenter eius eum librum, qui eſt de animo; amplius quod deſideres,

nihil

nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpius; sed nescio quo modo dum lego, assentior; cum posui librũ, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? das ne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do vero. M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant. A. Non eße miseros, quoniam ne sint quidem iam istuc coacti à te paulo ante cõcessimus. M. Quomodo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros sensu carentes? A. Expone igitur nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum si minus id obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem: ego enim istuc ipsum vereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendũ esse. M. Auctoribus quidem ad istã sententiam, quam vis obtineri, vti optimis poßumus: quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimum. & primum quidem omni antiquitate: quæ quo proprius aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. itaque vnũ illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neq; excessu vitæ sic deleri hominem vt funditus interiret: idque cum multis alijs rebus, tum è põtificio iure, & ceremonijs sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingenijs præditi nec tãta cura coluissent, nec violatas tã inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atq; delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ;

tæ, quæ in claris viris, & fœminis dux in cœlũ soleret esse; in cæteris humi retineretur, & permaneret tamen. ex hoc & nostrorum opinione;

Romulus in cœlo cum dijs agit æuum,

Vt famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos indéque perlapsus ad nos, & vsque ad Oceanum Ercules, tantus, & tã præsens habetur Deus. hinc Liber Semele natus. eademque famę celebritate Tyndaridæ fratres: qui nõ modo adiutores in prælijs victoriæ populi R. sed etiam nuncij fuisse perhibetur. quid? Ino Cadmi filia non ne Leucothea nominata à Grecis, Mutata habetur à nostris? quid? totum propè cœlum, ne plures persequar, non ne humano genere cõpletum est? si vero scrutari vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner; ipsi illi maiorum gẽtium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. quære, quorum demonstrantur sepulchra in Græcia. reminiscere, quoniam es iniciatus, quæ tradantur misterijs: tum denique, quàm hoc late pateat, intelliges. sed qui nondũ ea, quę multis post annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quãtum natura admonẽte cognouerant; rationes & causas rerum non tenebant, visis quibusdam sępe mouebantur, hisque maxime nocturnis, vt viderentur ij, qui vita excesserant, viuere. vt porrò firmissimũ hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tã fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mente nõ imbuerit deorũ opinio. multi de dijs praua sentiunt; id enim vitioso more effici solet: omnes tamen esse vim, & naturam diuinam arbitrantur. nec vero id collocutio homi-

minum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. non autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quo deos orbatos vitę commodis arbitretur? tolle hāc opinionem: luctum sustuleris: nemo enim mæret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris lamentatio, fletusque mærens ex eo est, quòd eum, quem diliximus, vitę commodis priuatum arbitramur, idque sentire; atque hęc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina. maximum vero argumētum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitā iudicare, quòd omnibus curę sunt, & maximę quidē, quę post mortem futura sint. serit arbores, quę alteri seculo prosint, vt ait Statius in Sinephębis; quid spectans nisi etiam postera secula ad se pertinere? ergo arbores seret dilegens agricola, quarum aspiciet baccam ipse nunquam: vir magnus leges, instituta, Remp. cōseret. quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significāt, nisi nos futura etiam cogitare? quid illud? num dubitas, quin specimē naturę capi deerat ex optima quaq; natura? quę est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorū, qui se natos ad homines iuuandos, tutādos, conseruādos arbitrantur? abijt, ad deos Hercoles. nūquam abijßet, nisi, cum inter homines eßet, eam sibi viam muniuisset. vetera iam ista, & religione omnium consecrata. quid in hac Rep. tot, tantosq; viros ob Remp. interfectos cogitasse arbitramur?

mur? iisdem ne vt finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? nemo vnquã sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortẽ. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminõdę, licuit, ne & vetera, & externa quęram, mihi: sed nescio quo modo inhæret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum: idque in maximis ingenijs, altissimisq; animis & existit maxima, & apparet facillime. quo quidem dempto, quis tã esset amẽs, qui semper in laboribus, & periculis viueret? loquor de principibus. quid poetæ? nonne post mortem nobilitari volunt? vnde ergo illud?

Aspicite ò ciues senis Ennij imaginis formam:
Hic vestrum panxit maxima facta patrum.

mercedem gloriæ flagitat ab ijs, quorum patres affecerat gloria. idemque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito viuus per ora virum.

sed quid poetas? opifices post mortẽ nobilitari volũt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruæ, cum inscribere non liceret? quid nostri philosophi? nõne in his ipsis libris, quos scribunt de cõtemnenda gloria, sua nomina inscribunt? quod si omnium consensus, naturæ vox est; omnesque, qui vbiq; sunt, consentiũt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita cesserunt: nobis quoq; idem existimandum est. & si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturæ vim maxime: verisimile est, cum optimus quisq; maxime posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortẽ sensum sit habiturus. sed vt deos esse natura opi

namur; qualesque sint, ratione cognoscimus; sic permanere animos arbitramur consensu nationum omniũ; qua in sede maneant, qualesque sint, ratione discẽdum est. cuius ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare: in terrã enim cadentibus corporibus, hisq; humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitã agi mortuorum. quam eorũ opinionem magni errores consecuti sunt. quos auxerunt poetæ: frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

Adsũ, atq; aduenio Acherõte uix uia alta, atq; ardua,
Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis: vbi rigida constat crassa caligo inferum.

tantumq; valuit error, qui mihi quidem iam sublatus videtur, vt corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi: animos enim per se ipsos viuẽtes non poterant mente cõplecti: formam aliquam, figuramque quærebant. inde Homeri tota νεκύα *inde ea quæ meus amicus Appius* νεκρομαντία *faciebat: inde in vicinia nostra Auerni lacus:*

Vnde animæ excitãtur obscura vmbra, aperto hostio
Alti Acherõtis falso sanguine imagines mortuorũ.

has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium laterum, pulmonum vi, & figura potest: nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. magni autẽ est ingenij reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. itaque, credo equidem ẽt alios

tot seculis disputasse de animis, sed quod literis extet, Pherecides Syrus primum dixit animos hominum eße sempiternos. antiquus sanè: fuit enim meo regnante gentili. hanc opinionē discipulus eius Pythagoras maxime confirmauit: qui cum Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam cum honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multaq; secula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, vt nulli alij docti viderentur. sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebāt, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt vt Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse, & in ea cum alios multos, tum Architam, Timeumq; cognouiße, & didicisse Pythagorea omnia: primumque de animorum æternitate non solū sensisse idem, qđ Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare meher cule malo cum Platone, quem tu quāti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum istis vera sentire. M. Macte virtute: ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. num igitur dubitamus, an sicut pleraque, sic & hoc? quāquam hoc quidem minime. persuadent enim mathematici, terram in medio mundi sitam, ad vniuersi cœli complexum, quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porrò naturam eße quatuor omnia gignentiū corporum, vt quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta; terrena & humida suopte nutu & suo pōdere ad pares angulos in

terram, & in mare ferantur; reliquæ duæ partes, vna ignea, altera animalis: vt illæ superiores in mediũ locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cælestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetente, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur. quæ cum constent, perspicuũ debet esse, animos, cum è corpore excesserint, siue illi sint animales; idest spirabiles, siue ignei, sublime ferri. si vero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quàm dilucide dicitur; aut quinta illa nõ nominata magis, quam non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt, vt à terra longissime se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tã vegeta mens aut in corde, cerebroue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum vero cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, doctos sanè homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem vnquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, vt eos etiã ad hęc trãsferre conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorũ varia compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum vero situs, & figura corporis vacans animo quam possit harmoniã efficere, non video, sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hęc magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat: bene enim illo prouerbio Gręcorum pręcipitur;

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

illam vero funditus eijciamus indiuiduorum corporũ, leuium, & rotũdorum concursionem fortuitam: quam tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, idest

animalem

animale esse voluit. is autem animus, qui si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, vt potissimum videri video Panætio, superiora capessat necesse est: nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. ita, siue dissipantur procul a terris, id euenit; siue permanent, & cōseruant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cælum, & ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic & concretus aer, qui est terræ proximus: calidior est enim vel potius ardentior animus, quàm est hic aer; quem modo dixi crassum, atq; concretum, quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi cōcalescunt. accedit, vt eo facilius animus euadat ex hoc aere, quem sæpe iam appello crassum, eumq; perrūpat, quòd nihil est animo velocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate cōtendere. qui si permanet incorruptus, suique similis; necesse est ita feratur, vt penetret, & diuidat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventiq; coguntur, quod, & humidum, & caliginosum est propter exhalationes terræ. quam regionem cum superauit animus, naturamq; sui similē, contigit, & agnouit; iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit, cum enim sui similem & leuitatem, & calorē adeptus est, tanquam paribus examinatus pōderibus, nullam in partē mouetur, eaq; ei demum naturalis est sedes, cum ad sui simile penetrauit, in quo nulla re egēs aletur, & sustentabitur ijsdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. cumq; corporis facibus inflammari

mari soleamus ad omnes ferè cupiditates, eoq; magis incendi, quòd ijs emulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profectò beati erimus, cũ, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationũ erimus expertes: quodq; nunc facimus, cũ laxati curis sumus, vt spectare aliquid velimus, et viscere; id multo tũ faciemus liberius, totosq; nos in cõtemplandis rebus, perspiciẽdisq; ponemus: propterea quòd & natura inest mentibus nostris insatiabilis quędam cupiditas veri vidẽdi, & oræ ipsæ locorum illorum, quò peruenerimus, quò faciliorẽ nobis cognitionem rerũ cœlestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabũt: hæc.n. pulchritudo ẽt in terris patritã illam, et auitam, vt ait Theophrastus, philosophiam cognitionis cupiditate incensam excitabit. præcipue vero fruentur ea qui tum etiam, cum has terras incolentes circunfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim si nunc aliquid assepi se putant, qui ostiũ Ponti viderunt, & eas angustias per quas penetrauit ea, quæ est nominata.

Argo, quia Argiui in ea delecti viri
Vecti petebant pellem inauratam arietis,
aut ij, qui Oceani freta illa viderunt,
Europam Libiamq; rapax vbi diuidit vnda:

quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram tueri licebit, eiusq; cum situm, formã, circunscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursum omni cultu propter vim frigoris, aut caloris vacãtes? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus. neq; enim est ullus sensus in corpore, sed, vt non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aper-

ta & patefacta viderunt, viæ quasi quædã sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatæ. itaq; sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atq; integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: vt facile intelligi possit, animum & videre & audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi; quibus tamẽ sẽtire nihil queat mẽs, nisi id agat & adsit. quid, quòd eadem mente res dissimillimas cõprehendimus, vt colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quæ nunquam quinq; nuncijs animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, vt idem omnium iudex solus esset. atque ea profectò tum multo puriora, & dilucidiora cernẽtur, cũ, quò natura fert, liber animus peruenerit, nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quæ patent ad animum a corpore, calidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis, cõcretisq́; corporibus sunt intersepta quodam modo. cum autem nihil erit præter animum, nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidq; sit. quamuis copiose hęc diceremus, si res postularet, quam multa, quę uaria spectacula animus in locis cęlestibus esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sępe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturę cognitionem admirantur, eiusq́; inuentori, & principi gratias exultantes agunt, eumq; venerantur vt Deum: liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu: quo terrore? quo metu? quę est anus tam delira, quę timeat ista, quę vos videlicet, si physica non didicessetis, timeretis?

Acherontia templa, alta orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca,

non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hęc non timeat, & quòd falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quam acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. pręclarum autē nescio quid adepti sunt, qui didicerūt, se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros. quod ut ita sit, (nihil enim pugno) quid habet ista res, aut lętabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quidquam occurrit, cur non Pythagorę sit & Platonis vera sententia. vt enim rationem Plato nullam afferret, (vide quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, vt velle cęteris, sibi certe persuasisse videatur: sed plurimi contra nituntur, animosq; quasi capite damnatos morte mulctāt: neq; aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur ęternitas, nisi quòd nequeunt, qualis animus sit vacans corpore intelligere, & cogitatione comprendere. quasi vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ cōformatio, quæ magnitudo, qui locus: vt, si iam possent in homine vno cerni omnia, quæ nunc tecta sunt, casurus ne in conspectum videatur animus, an tanta sit eius tenuitas, vt fugiat aciem, hæc reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: videbunt, quem in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturam omnino intuenti, multò difficilior occurrit cogitatio, multoq; obscurior, qualis animus in corpore sit tanquam alienæ domui, quàm qualis, cum exierit, & in liberum cęlum quasi in domum suam venerit. si enim quod nūquam vidimus, id quale sit intel-

ligere

ligere non possumus: certe & Deum ipsum, & diuinũ animum corpore liberatum, cognitione complecti non possumus. Dicęarcus quidẽ, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirũ hanc habet vim pręceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat. non enim credo, id præcipit, vt membra nostra, aut staturã figuramve noscamus: neq; nos corpora sumus: neq; ego tibi dicens, hoc, corpori tuo dico. cum igitur, nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuũ: nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. hunc igitur nosce, nisi diuinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum, sic, vt tributũ Deo sit. hoc est se ipsum posse cognoscere. sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat, dic quęso, ne esse qdẽ se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ a Socrate est in Phædro explicata, a me autem posita est in sexto libro de Repu. Quod semper mouetur, id æternum est. quod autem motũ affert alicui, quodq́ue ipsum agitatur aliunde; quando finem habet motus, viuendi quoq; finem habeat necesse est. solum igitur, quod se ipsum mouet, quia nunquam deseritur a se, nunquam ne moueri quidem desinit. quin etiam cæteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autem nulla est origo: nam ex principio oriũtur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest; nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. quòd si nunquam oritur, ne occidit, quidem

dem

dem unquam; nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit; si quidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit, vt motus principium ex eo sit, quod ipsum a se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori. vel concidat omne cælum, omnisq; natura consistat neceße est, nec vim vllam nanciscatur, qua primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur æternum id eße, quod se ipsum moueat: quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanium est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est animatum, id motu cietur interiore, & suo: nam hęc est propria natura animi, atque vis; quę si est vna ex omnibus quę se ipsam semper moueat, neq; nata certe est, & ęterna est. licèt cōcurrant plebeij omnes philosophi (sic enim ij, qui à Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi videntur) non modo nihil vnquam tam eleganter explebūt, sed ne hoc quidem ipsum quam subtiliter cōclusum sit intelligent. sentit igitur animus se moueri, quod dum sentit, illud vnà sentit se vi sua, non aliena moueri, nec accidere posse, vt ipse vnquā à se deseratur. ex quo efficitur ęternitas. nisi quid habes ad hęc. A. Ego vero facile sum passus ne in mentē quidem mihi aliquid contra venire; ita isti faueo sententię. M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quę declarāt ineße in animis hōium diuina quædam; quę si cernerem quemadmodū nasci poßēt, etiam quemadmodum interirēt, viderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram videor posse dicere, vnde cōcreta, & quo modo fa-

cta

cta sint. per animũ ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, vt per eum viueremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quàm vitis, quàm arboris; hęc enim ét dicimus viuere. item si nihil haberet animus hominis, nisi vt appeteret, aut refugeret, id quoque eßet ei commune cum bestijs. habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium. quam quidem Plato recordationem eße uult superioris uitę. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quędam geometrica de dimēsione quadrati. ad ea sic ille respondit, vt puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, vt gradatim respondens eò perueniat, quasi geometrica didicisset. ex quo effici vult Socrates, vt discere nihil aliud sit, quàm recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quē habuit eo ipso die, quo excessit è vita: docet enim quem vis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem; declarare, se non tum illa discere, sed reminiscēdo recognoscere: nec vero fieri vllo modo poße, vt à pueris tot rerum, atque tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, nisi animus, antequam corpus intrasset, in rerũ cognitione viguisset. cumq; nihil eßet, vt omnibus locis à Platone disseritur, (nihil enim ille putat eße, quod oriatur & intereat. idque solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus hęc in corpore inclusus cognoscere, cognita attulit. ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. neq; ea planè videt animus, cum tã repēte in tam in-

soli-

solitum, tamq; perturbatum domicilium immigrauit; sed cum se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscẽdo. ita nihil aliud est discere, nisi recordari. ego autem maiore etiam quodam modo memoriã admiror: quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut vnde naturam? nõ quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui à Pyrrho legatus ad Senatũ est missus, Cyneas, quanta nuper Carneades, quanta, qui modo fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, & eorũ maxime, qui in aliquo maiore studio, & arte versantur: quorũ quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. quorsum igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, & vnde sit, intelligendum puto. non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorũ. anima sit animus, ignisve nescio: nec me pudet, vt istos, fateri nescire quod nesciam; illud si vlla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eũ iurarẽ esse diuinũ. quid enim, obsecro te, terra ne tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso, cælo, aut sata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides. si ne id quidem: at, quãtum sit, profecto vides. quid igitur? vtrum capacitatẽ aliquam in animo putamus esse quò tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidẽ, qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriã esse signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt ver-

borum,

borũ, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porro tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? quid illa vis, quæ tandẽ est, inuestigat occulta, quę inuentio, atque excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortaliq́; natura, & caduca, cõcreta ea videtur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pithagorę visum est omnibus rebus imposuit nomina? aut quid dissipatos homines congregauit, & ad societatem vitę cõuocauit? aut qui sonos vocis, q infiniti videbãtur, paucis literarum notis terminauit? aut qui errãtium stellarum cursus, progressiones, instituiones notauit? omnes magni; superiores, qui fruges, qui vestitũ, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras inuenerunt; à quibus mansuefacti, & exculti, à necessarijs artificis ad elegantiora defluximus; nam & auribus oblectatio magna ex parte est inuenta, & temperata varietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia, quorum conuersiones, omneisq́ue motus qui animo vidit, is docuit similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in cælo eßet. nã cùm Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphęram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificauit Platonis deus, vt tarditate, & celeritate dissimillimos motus vna regeret conuersio. quod si in hoc mundo fieri sine Deo non potest, ne in sphęra quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. mihi vero ne hęc quidem notiora, & illustriora carere vi diuina videntur, vt ego aut poetam graue plenumq́ue carmen sine cœlesti

lesti

lesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine maiore quadam vi fluere, abundantem sonantibus verbis, vberibusq; sententijs. Philosophia vero omnium mater artium quid est aliud, nisi, vt Plato ait, donum, vt ego, inuentum deorum? hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situ est in generis humani societate, tum ad modestiā, magnitudinemque animi erudiuit: eademq; ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, vt omnia supera, infera, prima, vltima, media videremus. prorsus hæc diuina mihi videtur vis, quæ tot res efficit, & tantas. quid est enim memoria rerum, & verborum? quid porro, inuentio? profectò id, quo nec in Deo quidquam maius intelligi potest: non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuētute pocula ministrāte lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganimedem à dijs raptum ait propter formam, vt Ioui pocula ministraret. non iusta causa, cur Laomedonti tāta fieret iniuria. fingebat hęc Homerus, & humana ad deos trāsferebat, diuina mallem ad nos: quæ autem diuina? vigere, sapere, inuenire, meminisse. ergo agimus, qui, vt ego dico, diuinus, ut Euripides aut dicere, Deus est. & quidem si Deus aut anima aut ignis est, idem est animus hominis. nam ut illa natura cœlestis & terra uacat, & humore: sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quinta quædam naturam, ab Aristotele inducta primum: hęc & deorum est, & animorū hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in consolatione hæc expressimus. [Animorū nulla in terris origo inueniri potest; nihil enim est in animis mixtum, atque

con-

concretum, aut quod ex terra natum, atq; fictum esse videatur; nihil ne aut humidum, quidem, aut flabile, aut igneum; his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & cõplecti possit præsentia; quæ sola diuina sunt. nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint, nisi a Deo. singularis est igitur quędam natura, atq; vis animi, seiuncta ab his vsitatis, notisq; naturis.] Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste & diuinum est, ob eamq; rem æternum sit neceße est. nec vero Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quędam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaq; prędita motu sempiterno. hoc è genere atq; eadẽ è natura est humana mens. vbi igitur, aut qualis est ista mens? vbi tua, aut qualis? potes ne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quę habere vellem: ne ijs quidem, quæ habeo mihi per te vti licebit? non valet tantum animus, vt, sese ipse videat; at, vt oculus, sic animus sese non videns alia cernit. non videt autem, quòd minimum est formam suam fortasse; quanquam id quoq;, sed relinquamus; vim certe sagacitatem, memoriam, motum, celeritatum uidet. hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem est. ut, cum uidemus; speciẽ primũ, candoremq; cæli, deinde conuersionis celeritatem tãtam, quantam cogitare nõ poßumus; tum uicißitudines dierum, atq; noctium, cõmutationesq; temporum quadripartitas, ad maturitatem

tem frugum, & ad tẽperationem corporum aptas, eorumq; omnium moderatorem et ducem Solem, Lunãq; accretione, et diminutione luminis quasi fastorũ notantem, & significantem dies; tum in eodem orbe in XII. partes distributo, quinq; stellas ferri, eosdem cursus constantissime seruantes, disparibus inter se motibus, nocturnamq; cęli formam undiq; sideribus ornatã; tũ globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi vniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem, & cultum; quarũ altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, vnde.

Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niues; altera australis, ignota nobis, quam vocant Græci ἀντάξονα; cęteras partes incultas, quòd aut frigore rigeant, aut vrantur calore; hic autem, vbi habitamus, non intermitti, suo tempore.

Cœlum nitescere, arbores frondescere,
Vites lætificas, pampinis pubescere,
Ramos baccarum vbertate incuruescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis prata conuestirier.

tum multitudinẽ pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad uehendũ, partim ad corpora vestienda; hominemq; ipsum quasi cõtemplatorem cœli ac deorum, ipsorumq; cultorem, atq; hominis vtilitati, agros omnes & maria parentia; hæc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, possumus ne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, vt Platoni videtur; vel si semper fuerint, vt Aristoteli placet, moderator tãti operis, & muneris?

ſic mētem hominis, quamuis eam non videas, vt Deū non vides, tamen, vt Deum agnoſcis ex operibus eius, ſic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omniq; pulchritudine virtutis vim diuinam mētis agnoſcito. in quo igitur loco eſt? credo equidem in capite; &, cur credam, afferre poſſum: ſed de hoc aliàs: nunc vbi vbi ſit animus, certe quidem in te eſt. quæ eſt ei natura? propria puto, & ſua. ſed fac igneā, fac ſpirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modo videto, vt Deum noris, etſi eius ignores & locum, & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiam ſi eius ignores & locū, & formam. in animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi planè in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmētatum, nihil duplex. quod cum ita ſit, certe nec ſecerni, nec diuidi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt: nec interire igitur: eſt.n. interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac direptus earū partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. his, & talibus adductus Socrates, nec patronū quæſiuit ad iudicium capitis; nec iudicibus ſupplex fuit; adhibuitq; liberam contumaciā a magnitudine animi ductā, non a ſuperbia; & ſupremo vitæ die de hoc ipſo multa diſſeruit; & paucis ante diebus, cum facile poſſet educi è cuſtodia, noluit; & cū penè in manu iā mortiferū illud teneret poculū, locutus ita eſt, ut nō ad mortem trudi, verum in cælum videretur, aſcendere. ita.n. cēſebat; itaq; diſſeruit: duas eſſe vias, duplicesq; curſus animorum è corpore excedentium: nā qui ſe humanis vitijs cōtaminaſsēt, & ſe totos libidinibus dedidiſ-

C ſent,

ſent, quib. cæcati vel in domeſticis vitijs, atq; flagitijs ſę inquinaſſent, vel in Rep. violanda fraudes inexpiabiles concepiſsent, ijs deuiū quoddam iter eſse, ſeclusū a concilio deorum: qui autem ſe integros: caſtosq́; ſeruauiſsēt, quibusq́; fuiſset minima cum corporibus contagio, ſeſeq́; ab his ſemper ſeuocaſſent, eſſentq́; in corporibus humanis vitā imitati deorum, his ad illos, à quibus eſſent profecti, reditum facilem patere: itaque cōmemorat, vt cygni, qui non ſine cauſa Apollini dicati ſunt, ſed quòd ab eo diuinationem habere videantur, qua prouidentes quid in morte boni ſit, cum cantu & voluptate moriātur; ſic oībus & bonis, & doctis eſse faciendum. nec vero de hoc quiſquam dubitare poſſet, niſi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod ijs ſæpe vſu venit, qui acriter oculis deficiētem ſolem intuerentur, vt aſpectum omnino omitterent: ſic mentis acies ſe ipſam intuens, nonnunquam habeſcit: ob eamq́; cauſam contemplandi diligentiā amittimus. itaq; dubitans, circumſpectans, hæſitans, [Multa aduerſa reuertens, tanquam ratis in mari immenſo, noſtra vehitur oratio.] ſed hæc & vetera, & a Græcis. Cato autem ſic abijt è vita, vt cauſam moriendi nactum ſe eſſe gauderet. vetat.n. dominans ille in nobis Deus iniuſſu hinc nos ſuo demigrare. cum vero cauſam iuſtam Deus ipſe dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, ſæpe multis: næ ille mediusfidius vir ſapiens lætus ex his tenebris in lucem illam exceſſerit: nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant; ſed tanquam a magiſtratu, aut ab aliqua poteſtate legitima, ſic a Deo euocatus, atque emiſſus exierit; to-

ta enim philosophorum vita, vt ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cum à voluptate, idest à corpore, cum à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cũ à Rep. cum à negotio omni seuocamus animum? quid inquantũ agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secũ esse cogimus, maximeq; à corpore abducimus? se cernere autẽ à corpore animum, ne quidquã aliud est, quã emori discere. quare hoc cõmentemur, mihi crede; disiungamusq; nos à corporibus, idest conuescamus mori. hoc & dum erimus in terris, erit illi cœlesti vitæ simile: & cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorũ. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, vt ij, qui ferro vincti multos annos fuerunt: quò cum venerimus, tum deniq; viuemus. nam hęc quidem vita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus: quam cũ lego, nihil malo, quàm has re relinquere; his vero auditis, multo magis. M. Veniet tẽpus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis: volat enim ætas. tantũ autem abest ab eo, vt malum mors sit, quòd tibi dudum videbatur; vt verear, vt homini nihil sit non malũ aliud certe, sed nihil bonum aliud potius; si quidem vel dij ipsi, vel cum dijs futuri sumus. A. quid refert? ad sunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autẽ nunquam ita te in hoc sermone dimittam vlla vti ratione, vt mors tibi videri malum possit. A. Qui potest, cum ista cognouerim? M. Qui possit, rogas? cateruę veniunt contradicentium, non solum Epicureorum, quos

equidem non despicio, sed nescio quomodo doctissimus quisque contemnit. acerrime autem, deliciæ meę, Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit: is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quòd Mitylenis sermo habetur; in quibus vult efficere, animos esse mortales. Stoici autem vsuram nobis largiuntur tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. nũuis igitur audire; cur etiã si ita sit, mors tamen nõ sit in malis? A. vt videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere: mouemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusq; sententiam clariorib. etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanè quidem: sed, ne accidat, prouidebo. M. Num quid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cum excesserint, sed nõ semper? istos vero, qui, quòd tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animũ manere corpore vacantem: illud autẽ, quod non modo facile ad credendum est, sed eo concesso, quod volunt, consequens, id certe non dant, vt cum diu permanserit, ne intereat. A. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. M. Credamus igitur Panętio, à Platone suo dissentienti: quem enim omnibus locis diuinum, quem sapiẽtissimum, quem sanctissimũ, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc vnam sententiam de immortalitate animorum nõ probat: vult enim quod nemo negat, quidquid natum sit, interire; nasci autẽ animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreantur:

quæ

quæ etiam in ingenijs, non solum corporibus appareat. alteram autẽ affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ægrum eße quoq; possit; quod autem in morbũ cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos; ergo etiam interire. hæc refelli poßunt: sunt enim ignorantis, cum de ęternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet; non de partibus ijs, in quibus ægritudines, irę, libidinesq; versentur; quas is, contra quem hæc dicantur, semotas à mẽte, & disclusas putat. nam similitudo magis apparet in bestijs; quarum animi sunt rationis expertes. hominũ autem similitudo in corporum figura magis extat; & ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint; multa enim è corpore existunt, quæ acuant mentẽ; multa, quę obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: vt ego me tardiorem esse nõ moleste feram. enumerat multos; idque quasi constet, rationẽ, cur ita fiat, affert. quòd si tanta vis est ad habitum mentis in ijs, quæ gignuntur in corpore; ea sunt autẽ, quęcunq; sunt, quæ similitudinem faciant: nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. omitto similitudines. vellẽ adesse posset Panæius. vixit cũ Africano. quęrerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos; facie, vel patris, vita omnium perditorũ ita similis, vt eßet facile deterrimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, & eloquentis hominis nepos multorumq; aliorum clarorum virorum, quos nihil attinet nominare, nepotes & filij. sed quid agimus? obliti nè sumus, hoc nũc nobis esse propositũ; cum satis de æternitate dixissemus, ne si interirẽt quidem

dem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego vero memineram: sed te æternitate dicentem aberrare à proposito facile patiebar. M. Video te alta spectare, & velle in cœlum migrare. A. Spero fore vt contingat id nobis: sed fac, vt isti volunt, animos nõ remanere post mortem: video nos, si ita sit, priuari spe beatioris vitę. M. Mali vero quid affert ista sententia? fac animũ sic interire vt corpus: nũ igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidẽ dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus; Democritici negãt. ne in animo quidẽ igitur sensus remanet; ipse enim nusquã est. vbi igitur malum est, quoniam nihil tertiũ? an, quoniam ipse animi discessus à corpore non fit sine dolore? vt credam ita esse, quam est id exiguum? & falsum esse arbitror; & fit plerunq; sine sensu, nonnunquam etiam cũ voluptate: totumque hoc leue est, qualecunque est: fit enim ad punctum temporis. illud angit, vel potius excruciat; discessus ab omnibus ijs, quæ sunt bona in vita. vide, ne à malis dici verius possit. quid ego nunc lugeam vitam hominum? vere & iure possum, sed quid necesse est, cũ id agã, ne post mortẽ miseros nos putemus fore, vitã etiã efficere deplorando miseriorẽ? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantũ potuimus consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, verum si quærimus. hoc quidẽ à Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, vt is à Rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quòd multi, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait cum nihil

hil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro. eius autem, quē dixi, Hegesiæ liber est ἀποκαρτερῶν; quòd à vita quidam per mediā discedens, reuocatur ab amicis; quibus respōdens, vitæ humanæ enumerat incommoda. possem id facere, etsi minus, quàm ille, qui omnino viuere expedire nemini putat, omitto alios. etiā ne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatijs, ornamentisq; priuati, certe, si ante occidissemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset? sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filijs: at quinquaginta Priamus; è quibus decem, & septem iuxta vxore natis: in vtroq; eandē habuit fortuna potestatem, sed vsa in altero est: Metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt. Priamum autem tanta progenie orbatū, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. hic si viuis filijs, incolumi regno occidisset,

Astante ope barbarico,
Tectis cælatis, laqueatis;

vtrum tādem à bonis, an à malis discessisset? tum profecto videretur à bonis. at certe ei melius euenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram sanguinem turpari.

quasi uero ista uel quidquam tū potuerit ei melius accidere. quòd si ante occidisset, tamen euentum omnino amisisset, hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio nostro familiari, cū grauiter ægrotaret Nea-

reas; etiam si sentias te non habere. hoc premendũ etiã atq; etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, vt ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probe stabilito, & fixo, illud excutiendum est, vt sciatur quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis: inest enim velle in carendo, nisi cũ sic tãquam in febri dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facile patiare: carere.n. malo, id nõ dicitur; non enim esset dolendum; dicitur illud, bono carere quod est malum. sed ne viuus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in viuo intelligi tamen potest. regno carere, dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio, cum regno esset expulsus, at in mortuo ne intellige quidem potest: carere enim sentientis est, nec sensus in mortuo est, ne carere quidẽ igitur in mortuo est. quanquam quid opus est in hoc philosophari, cũ re non magnopere egere philosophia videamus? quoties non modo ductores nostri, sed vniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens cum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Hetruscis filius: etiã cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecißent, nõ vno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania vidißet, Paulum Aemilium Cannæ, Venusia Marcellũ, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie?

hodie? ne tum quidē post spiritum extremum: nec.n. potest esse miser quisquam sensu perempto. at idipsum odiosum est, sine sensu esse. odiosum, si id esset carere. cum vero perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse nō sit, quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? quāquam hoc quidem nimis sæpe, sed eo quòd in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumpto, totoq́; animāte deleto, & facto interitu vniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & Regem Agamemnonem nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quam illo viuo ego fecerim Romā captam. cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecētos et quinquaginta ferè annos euentura putaret: & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam vrbem nostram potituram putem? quia tanta charitas patriæ est, vt eam nō sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaq; non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem vitæ nunquam longe potest abeße, quo minus in omne tempus Reip. suisq́; consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. quare licet ēt mortalem eße animum iudicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditatē, quam sensurus non sit; sed virtutis, quàm necessario gloria, etiā si tu id nō agas, consequatur. natura vero se sic habet, vt quomodo initium nobis rerum oīum ortus noster afferat, sic exitum mors. quæ vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil

hil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cũ mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quã qui leuiorẽ faciũt, somni simillimam volunt esse. quasi vero quisquã ita nonaginta annos velit viuere, vt cũ sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id velint, non modo ipse. Endymiõ vero, si fabulas audire volumus, nescio quando in Latmo obdormiuit, qui est mons Cariæ, nõdum opinor experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, à qua consopitus putatur, vt eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis; eamque quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro videas esse nullum sensum? pellantur ergo istæ ineptiæ penè aniles, ante tempus mori miserũ esse. quod tandem tẽpus? naturæ ne? at ea quidẽ dedit vsuram vitæ, tanquã pecuniæ, nulla præstituta die. quid est igitur quod quæra re, si repetit cum vult? ea enim conditione acceperas. ijdem, si puer paruus occidit ęquo animo ferendum putant: si vero in cunis, ne querẽdum quidẽ. atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. nondũ gustauerat, inquiunt, vitæ suauitatem: hic autem iã sperabat magna, quibus frui cœperat. at id quidẽ ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquã partem, quam nullã attingere: cur in vita secus: quanquam non male ait Callimachus multo sæpius lacrymasse Priamũ, quam Troilum. eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non illis, si vita lon gior daretur, posset esse iucundior: nihil est enim pro-

fecto

quum sic è poculo eiecit, ut id resonaret, quo sonitu reddito, ridens, propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conuiuijs solent nominare, cui poculū tradituri sint. lusit uir egregius extremo spiritu, cum iam præcordijs conceptā mortem contineret, uereq; ei, qui uenenum prębuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui consecuta est. quis hanc animi maximi ęquitatē in ipsa morte laudaret, si mortē malū iudicaret? vadit in eūdem carcerem, atque in eundē paucis post annis scyphū Socrates, eodē scelere iudicum, quo tyrannorū Theramenes: quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato vsum apud indices iā morte mulctatū? [Magna me, inquit, spes tenet iudices bene mihi euenire, qđ mittar ad mortē. necesse est enim sit alterum de duobus, vt aut sensus omnino mors oēs auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quamobrem, siue sensus extinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquā, etiā sine visis somniorū, placatissimam quietem affert; dij boni, quid lucri est emori? aut quā multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis tēporis? quis me beatior? sin vera sunt quæ dicuntur, migrationē esse mortem in eas oras, quas, qui è vita excesserunt, incolūt: id multo iā beatius est, te, cum ab ijs, qui se iudicū numero haberi uolūt, euaseris ad eos venire, qui vere iudices appellentur, Minoem, Rhadamantū, Aeacū, Triptolemum: conuenireq; eos, qui iuste & cum fide vixerint. hęc peregrinatio mediocris uobis uideri potest? vt vero colloqui cū Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat,

damnatus ab Ephoris, & esset vultu hilari, atq; læto, dixissetq́; ei qdā inimicus, contemnis ne leges Licurgi? responderit, Ego vero illi maximā gratiā habeo, qui me ea pęna mulctauerit, q̄ sine mutuatione, & sine versura, poßē dissoluere. ò virū Sparta dignū: vt mihi qdē, qui tā magno animo fuerit, innocēs dānatus eße videatur. tales innumerabiles nostra ciuitas tulit. sed quid duces et principes nominē, cum legiones scribat Cato sępe alacres in eum locū profectas, vnde rediturās se nō arbitrarentur? pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt. in quos Symonides,

Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? pergite aīo forti Lacedæmonij: hodie apud inferos fortasse cœnabimus. fuit hęc gēs fortis, dum Lycurgi leges vigebāt. è quibus vnus, cū Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solē præ iaculorū multitudine & sagittarū nō videbitis: in umbra igitur, inquit, pugnabimus. viros cōmemoro. qualis tādē Lacæna? quæ cū filium in prælīū misißet, et interfectum audisset, iccirco, inquit, genuerā, vt eßet q̄ pro patria mortem non dubitaret occumbere. esto fortes, & duri Spartiatæ: magnā habet vim Reip. disciplina. quid? Cyrenęū Theodorum philosophorū nō ignobilē, nō ne miramur? cui cū Lysimachus Rex crucem minaretur, istis quęso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humi ne, an sublime putrescat. cuius hoc dicto admoneor, vt aliquid etiā de humatione, & sepultura dicendū existimem: rem nō difficilem, ijs pręsertim cognitis, qde nihil

hil sentiēdo paulo ante dicta sunt. de qua Socrates qdē quid sēserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iā tā multa diximus. cum.n.de immortalitate animorū disputauisset, & iam moriendi tēpus vrgeret, rogatus a Critone quemadmodum sepeliri vellet, [Multam vero, inquit, operam amici frustra consumpsi: Critoni enim nostro nō persuasi, me hinc auolaturū, neq; quidquā mei relicturum. verūtamē Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris; vt tibi videbitur, sepelito. sed mihi crede, nemo me vestrum, cum hinc excessero, cōsequetur.] Prȩclare id quidē, q & amico permiserit, & se ostēderit de hoc toto genere nihil laborare. durior Diogenes, & id quidē sentiēs, sed, vt Cynicus, asperius, proijci se iussit inhumatū. tum amici, volucribus ne & feris? minime vero, inquit: sed bacillū propè me, quo abigam, ponitote. qui poteris, illi? non enim senties. quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti? prȩclare Anaxoras: qui cùm Lampsaci moreretur, quȩrentibus amicis vellet ne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri, nihil neceße est, inquit: vndique enim ad inferos tantundem viȩ est. totaque de ratione humationis vnum tenendum est; ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue vigeat. in corpore autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso, nullum residere sensum, sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari eum, & sentire credo putat. ergo hic vlciscitur, vt, quidem sibi videtur. at illa sicut acerbissimam rem mœret.

Vidi, videre quod me paßa ȩgerrime,

Curru

Curru Hectorem quadrijugo raptarier.

quem Hectorem? aut quandiu ille erit Hector? melius Actius, & aliquando ſapiens Achilles.

Immo.n.vero corpus Priamo reddidi, Hectorē abſtuli. nō igit̃ Hectora traxiſti, ſed corp⁹ qđ fuerat Hectoris. ecce alius exoritur è terra, q̃ matrē dormire nō ſinat.

Mater, te appello, quæ curā ſomno ſuſpenſam leuas;
Neque te mei miſeret: ſurge, & ſepeli natum.

hæc cum preſſis & flebilibus modis, qui totis theatris mœſtitiam inferant, concinuntur, difficile eſt non eos qui inhumati ſunt, miſeros iudicare.

-prius quàm feræ,
volucreſque -

metuit, ne laceratis membris minus bene vtatur: nē combuſtis, non extimeſcit.

Heu reliquias ſemiaſſi Regis denudatis oſſibus
Per terram ſanie delibutam fœde diuexarier.

non intelligo, quid metuat, cum tam bonos ſeptenarios fundat ad tibiam. tenendum eſt igitur, nihil curandum eſſe poſt mortem, cum multi inimicos etiam mortuos puniātur. execratur luculētis ſanè verſibus apud Ennium Thyeſtes, primū vt naufragio pereat Atreus. durum hoc ſanè: talis enim interitus non eſt ſine graui ſenſu: illa inania,

Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis,
Euiſceratus latere pendens, ſaxa ſpargens tabo,
Sanie, & ſanguine atro.

nō ipſa ſaxa magis ſenſu oī vacabunt, quā ille latere pēdēs, cui ſe hic cruciatū cenſet optare. quàm eſſent dura, ſi ſentiret? nulla ſine ſenſu. illud vero per quam inane:

*Neque sepulcrũ quo recipiat habeat portũ corporis;
Vbi remissa humana vita corpus requiescat à malis.*

Vides, quanto hæc in errore versentur. portum esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuũ. magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit quatenus esset quidq; curandum. sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationũ varios errores perspicere cũ liceat? Condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant: Persę etiam cæra circunlitos condiunt, vt quam maxime permaneant diuturna corpora. Magorũ mos est nõ humare corpora suorũ, nisi à feris sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates domesticos. nobile autẽ genus canũ illud scimus esse. sed pro sua quisq; facultate parat, à quibus lanietur: eamq; optimã illi esse censent sepulturam. per multa alia colligit Chrysippus, vt est in omni historia curiosus. sed ita terra sunt quædã, vt ea fugiat, & reformidet oratio. totus igitur hic locus est contẽnendus in nobis, non negligendus in nostris, ita tamẽ, vt mortuorũ corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem consuetudini, famæq; dandũ sit, id curent viui, sed ita, vt intelligant nihil ad mortuos pertinere. sed profecto mors tũ æquissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest. nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectę perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tẽpestiua fuerunt: quæ vtinam potuissem obire: nihil enim iam acquirebatur: cumulata erant officia vitę: cũ fortuna bella restabant. quare si ipsa ratio minus perficiet, vt mortẽ negligere possimus: at vita acta perficiat, vt satis superq; vixisse

se videamur. quanquã enim sensus abierit, tamen summis, & proprijs bonis & laudis, & gloriæ, quamuis nõ sentiant, mortui nõ carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur: tamẽ virtutẽ tanquam vmbra sequitur. verũ multitudinis iudicium de bonis, si quãdo est, magis laudandũ est, quã illi ob eam rẽ beati. non possum aũt dicere quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem legum & publicę disciplinæ carere gloria, Themistoclẽ Epaminondam bellicæ virtutis: ante enim Salaminã ipsam Neptunus obruet, quã Salaminij trophęi memoriam: priusq; Bœotia Leuctra tollentur, quam pugnæ Leuctricæ gloria. multo etiã tardius fama deseret Curium, Fabriciũ, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximũ, Marcellum, Paulũ, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. quorũ similitudinem aliquã qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summũ bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis vero suis rebus volet etiam mori: non enim tam cumulus bonorom iucũdus esse potest, quàm molesta decessio. hãc sententiã significare videtur Laconis illa vox, qui, cũ Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, vno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senẽ, et gratulatus, morere Diagora, inquit: nõ enim in cælum ascensurus es. magna hæc, & nimiũ fortasse Græci putant, vel tum potius putabant: isque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnũ existimans treis Olympionicas vna ex domo prodire, cunctari illũ diutius in vita fortunæ obiectum, inutile putabat ipsi. ego autem tibi

quidē quod satis esset, paucis verbis, vt mihi videbar, responderam; concesseras enim nullo in malo mortuos esse: sed ob eā causam cōtendi, vt plura dicerem, quòd in desiderio, & luctu hæc est cōsolatio maxima: nostrū enim & nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cū aliquo sensu in ijs malis, quibus vulgo opinantur, hanc excutere opinionē mihimet radicitus volui, eoq; fui fortaſse lōgior. A. Tu lōgior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, vt mori cuperem; posterior, vt modo non nollē, modo non laborarem; omni autem ratione illud certe perfectum est, vt mortem non ducerem in malis. M. Num igitur etiam rethorū epilogū desideramus, an iam hāc artem planè relinquimus? A. Tu vero istam ne reliqueris quā semper ornasti: & quidem iure: illa enim te, si vere loqui volumus, ornauerat. sed qui nā est iste epilogus? aueo enim audire quidquid est. M. Deorum immortaliū iudicia solēt in scholis proferre de morte, nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, alijsq; pluribus. Primum Argiæ sacerdotis Cleobis & Biton filij prædicantur. nota fabula est. cum enim illam ad solemne, & statum sacrificiū curru vehi ius eſset, satis longe ab oppido ad fanum, moraretúrq; iumenta: tūc iuuenes ij, quos modo nominaui, veste posita, corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cum currus esset ductus à filijs, precata à dea dicitur, vt illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à Deo: post epulatos

tos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos eßemortuos. Simili precatione Trophonius & Agamedes vsi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificassent, venerantes Deum petierunt mercedē non paruam quidem operis, & laboris sui, nil certi, sed quod esset optimū homini. quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertium: qui vt illuxit, mortui sunt reperti. iudicauisseDeū dicunt, & eum quidem Deum, cui reliqui dij concessissent, vt præter cæteros diuinaret, mortem esse optimum homini. fertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cum à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur: docuisse Regem, non nasci homini lōge optimum eße; proximum autem, quam primum mori. qua est sententia in Cresponte vsus Euripides.

Nam nos decebat cœtus celebrantes domum,
Lugere, vbi eßet aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At, qui labores morte finisset graueis,
Omnes amicos laude, & lætitia exequi.

simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elisium cum grauiter filij mortē mœrerent, venisse in Psycomantium, quærentem quæ fuißet tātæ calamitatis causa: huic in tabellis treis huiusmodi versiculos datos:

Ignaris homines in vita mentibus errant.
Euthymus potitur fatorum numere læto.
Sic fuit vtilius finiri ipsique, tibique.

His & talibus auctoribus vsi, confirmant causam rebus à dijs immortalibus iudicatam. Alcidamus quidā

rethor antiquus in primis nobilis scripsit etiam laudationem mortis, quæ cōstat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eæ, quæ exquisitius à philosophis colliguntur, defuerunt, vbertas orationis non defuit. claræ vero mortes pro patria oppetitæ, non solū gloriosæ rethoribus, sed etiam beatæ videri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupide mortem expetiuerunt pro vita ciuium: Codrū, qui se in medios immisit hosteis famulari veste, nec posset agnosci, si esset ornatu regio: quod oraculū erat datū, si Rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menæceus vero nō prętermittitur, qui oraculo edito largitus est patrię suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandā iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo, veniūt inde ad propiora. Harmodius in ore, et Aristogiton: Lacedęmonius Leonidas, Thebanus Epaminōdas vigent. nostros non norunt: quos enumerare magnum est, ita sunt multi quibus videmus optabiles fuisse mortes cum gloria. quæ cum ita sint, magna tamen eloquētia est vtendū, atque ita velut superiore è loco concionandum, vt homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant. nam si supremus ille dies non extinctionem, sed cōmutationem affert loci: quid optabilius? sin aūt perimit, ac delet omnino: quid melius, quàm in medijs vite laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennij, quàm Solonis oratio: hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera fletu
Faxit. . . at vero sapiens ille,
Mors mea ne careat lachrymis, linquamus amicis

Mœrorem, vt celebrent funera cum gemitu.
nos vero si quid tale acciderit, vt à Deo denunciatum videatur vt exeamus è vita, læti & agentes gratias pareamus, emittiq; nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & planè in nostrã domum remigremus, aut omni sensu, molestiaque careamus; sin autem nihil denunciabitur, eo tamen simus animo vt horribilem illum diem alijs, nobis faustũ putemus; nihil in malis ducamus, quod sit vel à dijs immortalibus, vel à natura parente omnium cõstitutum. non enim temere: nec fortuito sati, & creati sumus: sed profectò fuit quædam vis, quę generi cõsuleret humano; nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exanthlauisset omnes labores, tum incideret in mortis malũ sempiternum: portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. quo vtinam velis passis peruehi liceat. si enim reflantibus uentis reijciemur, tamen eodẽ paulo tardius referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? habes epilogum, ne quid prætermißum, aut relictum putes. A. Ego uero, & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optime, inquam, sed nunc quidem ualetudini tribuamus aliquid: cras autem & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimum, quæ leuationem habeant ęgritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è philosophia est fructus uberrimus.

M. TVLLII

CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM

AD MARCVM BRVTVM.

Liber Secundus.

De tolerando dolore.

NEOPTOLEMVS *quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere. ego autẽ Brute necesse quidem mihi eße arbitror philosophari: nam quid possum, præsertim nihil agẽs, agere melius? sed non paucis, vt ille: difficile est enim philosophia pauca esse ei nota, cui non sint, aut pleraque, aut oĩa: nã nec pauca, nisi è multis eligi poßunt; nec qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur, sed in vita tamen occupata, atque, vt Neoptolemi tum erat, militari pauca ipsa multũ sæpe prosunt, & ferunt fructus: si nõ tantos, quãti ex vniversa philosophia percipi possunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio: quæ non minimum valet ad animum metu liberandum: nam qui id, quod*

vitari

vitari non potest, metuit, is viuere aı̃o quieto nullo modo potest: sed qui, non modo quia necesse est mori, verũ etiã quia nihil habet mors quod sit horrendum, mortẽ non timet, magnum is sibi presidium ad beatã vitã cõparat. quanquam non sumus ignari, multos studiose cõtra esse dicturos. quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus (popularis est.n. illa facultas, & effectus eloquentiæ est audiẽtium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse cõfiderẽt; quẽque sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent; & cum obruerentur copia sententiarũ atque verborum, ieiunitatem, et famem se malle, quàm vbertatem, & copiam dicerent, vnde erat exortum genus Atticorum, ijs ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotũ, qui iam conticuere penè ab ipso foro irrisi: quid futurũ putamus, cum adiutore populo, quo vtebamur antea, nunc minime nos vti posse videamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta, & inuisa: vt vel, si quis vniuersam velit vituperare, secundo id populo facere possit; vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur inuadere, magna habere possit auxilia reliquorũ philosophorum disciplinis. nos autem vniuersæ philosophiæ vituperatoribus respõdimus in Hortensio. pro Academia aũt quæ dicenda erant, satis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. sed tamen tantum abest vt scribi cõtra nos nolimus, vt id etiã maxime optemus: in ipsa.n. Græcia philoso-

losophia tanto in honore nunquam fuißet, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusq; viguisset. quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, vt huius quoque generis laudē iā languenti Græcis eripiant, & perferant in hanc vrbem, sicut reliquas omnes, quę qdē erant expetendę, studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt atq; oratorum quidē laus ita ducta ab humili venit ad summū, vt iā quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, breuiq; tēpore ad nihilum ventura videatur. philosophia nascatur latinis qdem litteris ex his tēporibus; eamque nos adiuuemus, nosque ipsos redargui, refellique patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisq; sentētijs quasi addicti, & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, vt, ēt quę nō probare soleant, ea cogātur constantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, qđ verisimile occurrerit progredi poßumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus: quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidē Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorū propter eorū est multitudinem, qui scripserunt: eadem enim dicūtur à multis: ex quo libris omnia referserunt. quod accidet ēt nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed eos si poßumus, excitemus, q liberaliter eruditi, adhibita etiam dißerendi elegantia, ratione, & via philosophantur. est enim quoddā genus eorū, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sanè multi libri; quos non contemno equidē, quippe quos nunquā legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt,

se

se neque distincte, neque distribute, neq; elegãter, neq; ornate scribere, lectionem sine ulla delectatione negligo; quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidẽ doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant; cur legẽdi sint, nisi ipsi inter se, q idẽ sentiunt, nõ intelligo. nam ut Platonem; reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legũt omnes ẽt, qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consectantur; Epicurum autem, & Metrodorum non fere præter suos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa recte dici putant. nobis autem uidetur, quidquid literis mandetur, id commendari oĩum eruditorum lectione decere. nec, si ipsi minus consequi possumus, iccirco minus id ita faciẽdum esse sentimus. itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæq; cõsuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes disserẽdi, nõ ob eam causam solum placuit, quòd aliter nõ posset, quid in quaque re verisimile esset inueniri, sed etiã quòd esset ea maxima dicẽdi exercitatio. qua princeps vsus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quẽ nos frequẽter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum. ad quã nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est tẽporis nobis, in eo consumpsimus. itaque cum ante meridiẽ dictioni operã dedißemus, sicut pridie feceramus; post meridiem in Academiã descendimus. in qua disputationem habitam nõ quasi narrantes exponimus, sed eisdẽ ferè verbis, vt actũ, disputatumq; est. est igitur ambulan-

bulantibus ad hunc modum ſermo ille nobis inſtitutus, & a tali quoddã inductus exordio. A. Dici nõ poteſt, quã ſim heſterna diſputatione tua delectatus, vel potius adiutus; & ſi enim mihi conſcius ſum, nunquã me nimis cupidum fuiſſe vitę; tamen obijciebatur interdũ animo metus quidam, et dolor, cogitanti fore aliquãdo finem huius lucis, & amiſſionem omnium vitæ cõmodorum. hoc genere moleſtiæ ſic, mihi crede, ſum liberatus, vt nihil minus curandum putẽ. M. Minime mirum id quidẽ; nam efficit hoc philoſophia: medetur animis: inanes ſolicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. ſed hæc eius vis non idem poteſt apud omnes: tum valet multum, cum eſt idoneam complexa naturam: fortes enim non modo fortuna adiuuat ut eſt in vetere prouerbio, ſed multo magis ratio, q̃ quibuſdã quaſi præceptis confirmat vim fortitudinis. te natura excelſum quẽdam videlicet, & altum, & humana deſpiciente genuit: itaq; facile in animo forti contra mortem habita inſedit oratio, ſed hæc eadẽ num cẽſes apud eos ipſos valere: niſi admodum paucos, a quibus inuenta, diſputata conſcripta ſunt? quotus enim quiſque philoſophorum inuenitur, qui ſit ita moratus, ita animo, ac vita conſtitutus, vt ratio poſtulat; qui diſciplinam ſuã non oſtentationẽ ſcientię, ſed legem vitę putet, qui obtemperet ipſe ſibi, & decretis ſuis pareat? videre licet alios tanta leuitate, & iactatione, ijs, vt fuerit non didiciſſe melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos; multos libidinum ſeruos: vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi videtur eſſe turpiſſimum. vt.n. ſi grãmaticum ſe profeſſus quiſpiã,

bar-

barbare loquatur; aut si absurde canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quòd in eo ipso peccet; cuius profitetur scientiam; sic philosophus in ratione vitæ peccãs, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse vult, labitur; artemque vitæ professus, delinquit in vita. A. Non ne verendum igitur, si est ita, vt dicis, ne philosophiã falsa gloria exornes? quod est enim maius argumẽtum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter viuere? M. Nullum vero id quidem argumentum est: nam vt agri non omnes frugiferi sunt, qui colũtur, falsumque illud, ac improbe,

Et si in segetem sunt deteriorem datæ
Fruges, tamen ipse suapte natura enitent.

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque vt in eodem simili verser, vt ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse nõ potest, sic sine doctrina animus. ita est vtraq; res vna sine altera debilis. cultura autẽ animi philosophia est; quę extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos; eaq; mãdat his, & vt ita dicam, serit, quæ adulta fructus vberrimos ferant. agamus igitur, vt cœpimus. dic, si vis, de quo disputari velit. A. Dolorem existimo maximum malorũ omnium. M. Etiã ne maius, quàm dedecus? A. Nõ audeo id dicere quidem, & me pudet tã cito de sententia esse deiectum. M. Magis esse pudendum, si in sententia permaneres: quid.n. minus est dignũ, quàm tibi quidquam peius videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ vt effugias, quis est non modo non recusandus, sed vltro appetendus, subeundus, excipiẽdus dolor? A. Ita

pror-

prorſus exiſtimo. quare ne ſit ſanè ſummum malum dolor: malum eſt certe. M. Vides ne igitur, quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. video planè: ſed plus deſidero. M. Experiar equidem: ſed magna res eſt, animoque mihi opus eſt nõ repugnante. A. Habebis id quidem: vt. n. heri feci, ſi nunc rationẽ, quò ea me cunque ducet, ſequar. M. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de varijs diſciplinis philoſophorum loquar. quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Ariſtippus nõ dubitauit ſummum malum dolorem dicere. de hinc ad hãc eneruatã, muliebremque ſententiã ſatis docilem ſe Epicurus prębuit. hũc poſt Rhodius Hieronymus dolore vacare ſummum bonũ dixit: tantum in dolore duxit mali cæteri, præter Zenonem, Ariſtonẽ, Pyrrhonem, idem ferè, qđ modo tu; malum illud quidẽ, ſed alia peiora. ergo id, qđ natura ipſa, et quędã generoſa virtus ſtatim reſpuit ne dolorem ſummum malũ diceres, oppoſitoque dedecore ſententia depellere, in eo magiſtra vitæ tot ſecula permanet philoſophia. quod huic officiũ, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipiſci cum dolore corporis velit, qui dolorem ſummum malum ſibi eſſe perſuaſerit? quã porrò quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, vt effugiat dolorem, ſi id ſummum malum eſſe decreuerit? quis autem non miſer non modo tunc, cum præmetur ſummis doloribus, ſi in his eſt ſummum malum; ſed etiam cum ſciet id ſibi poſſe euenire? & quis eſt cui non poſſit? ita fit vt omnino nemo poſſit eſſe beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene conſtitutum ſit, & exploratum ita ſem

per

per fore. quis autem est iste, cui id exploratū possit esse? Epicurus vero ea dicit, vt mihi quidem risus captare videatur. affirmat enim quodam loco, si vratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat, patietur, perferet, non succubet: magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero, & duro non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, quā suaue est hoc, quā hoc non curo. suaue etiam? an parum est si non amarum? at id quidē illi ipsi, qui dolorem malū eße negant, non solent dicere cuiquam suaue eße cruciari: asperum, difficile, odiosum, cōtra naturā dicunt, nec tamen malū. hic, qui solum hoc malum dicit, & malorū omnium extremū, sapientem censet id suaue dicturū. ego à te non postulo, vt dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatē, homo, vt scis, voluptarius. ille dixerit sanè idē in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. ego tātam vim non tribuo sapienti cōtra dolorē: si fortis in perferendo, officio satis est: vt lætetur etiam, non postulo: tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumq; difficilis. aspice Philoctetam: cui concedendū est gemēti: ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorū eiulantem. nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur: cum è viperino morsu venæ viscerum veneno imbutæ tetros cruciatus cierent. itaq; exclamat auxilium expetens, mori cupiēs,

Hæu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimi uertice saxi.
Iam iam absumor: conficit animam

Vis

rethor antiquus in primis nobilis scripsit etiam laudationem mortis, quæ cōstat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eæ, quæ exquisitius à philosophis colliguntur, defuerunt, vbertas orationis non defuit. claræ vero mortes pro patria oppetitæ, non solū gloriosæ rethoribus, sed etiam beatæ videri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupide mortem expetiuerunt pro vita ciuium: Codrū, qui se in medios immisit hosteis famulari veste, nec posset agnosci, si esset ornatu regio: quod oraculū erat datū, si Rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menæceus vero nō pretermittitur, qui oraculo edito largitus est patrię suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandā iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo, veniūt inde ad propiora. Harmodius in ore, et Aristogiton: Lacedęmonius Leonidas, Thebanus Epaminōdas vigent. nostros non norunt: quos enumerare magnum est, ita sunt multi quibus videmus optabiles fuisse mortes cum gloria. quæ cum ita sint, magna tamen eloquētia est vtendū, atque ita velut superiore è loco concionandum, vt homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant. nam si supremus ille dies non extinctionem, sed cōmutationem affert loci: quid optabilius? sin aūt perimit, ac delet omnino: quid melius, quàm in medijs vite laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennij, quàm Solonis oratio: hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera fletu
Faxit. at vero sapiens ille,
Mors mea ne careat lachrymis, linquamus amicis

Mœro-

Mœrorem, vt celebrent funera cum gemitu. nos vero si quid tale acciderit, vt à Deo denunciatum videatur vt exeamus è vita, læti & agentes gratias pareamus, emittiq; nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & planè in nostrā domum remigremus, aut omni sensu, molestiaque careamus; sin autem nihil denunciabitur, eo tamen simus animo vt horribilem illum diem alijs, nobis faustū putemus; nihil in malis ducamus, quod sit vel à dijs immortalibus, vel à natura parente omnium cōstitutum. non enim temere: nec fortuito sati, & creati sumus: sed profecto fuit quædam vis, quę generi cōsuleret humano; nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exanthlauisset omnes labores, tum incideret in mortis malū sempiternum: portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. quo vtinam velis passis peruehi liceat. si enim reflantibus uentis reijciemur, tamen eodē paulo tardius referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? habes epilogum, ne quid prætermißum, aut relictum putes. A. Ego uero, & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optime, inquam, sed nunc quidem ualetudini tribuamus aliquid: cras autem & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimum, quæ leuationem habeant ęgritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è philosophia est fructus uberrimus.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM

AD MARCVM BRVTVM.

Liber Secundus.

De tolerando dolore.

NEOPTOLEMVS *quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere. ego autē Brute necesse quidem mihi eße arbitror philosophari: nam quid possum, præsertim nihil agēs, agere melius? sed non paucis, vt ille: difficile est enim philosophia pauca esse ei nota, cui non sint, aut pleraque, aut oīa: nā nec pauca, nisi è multis eligi poßunt; nec qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur, sed in vita tamen occupata, atque, vt Neoptolemi tum erat, militari pauca ipsa multū sæpe prosunt, & ferunt fructus: si nō tantos, quāti ex vniuersa philosophia percipi possunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio: quæ non minimum valet ad animum metu liberandum: nam qui id, quod*

vitari

vitari non potest, metuit, is viuere aïo quieto nullo modo potest: sed qui, non modo quia necesse est mori, verũ etiã quia nihil habet mors quod sit horrendum, mortẽ non timet, magnum is sibi presidium ad beatã vitã cõparat. quanquam non sumus ignari, multos studiose cõtra esse dicturos. quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus (popularis est.n. illa facultas, & effectus eloquentiæ est audiẽtium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse cõfiderẽt; quẽque sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent; & cum obruerentur copia sententiarũ atque verborum, ieiunitatem, et famem se malle, quàm vbertatem, & copiam dicerent, vnde erat exortum genus Atticorum, ijs ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotũ, qui iam conticuere penè ab ipso foro irrisi: quid futurũ putamus, cum adiutore populo, quo vtebamur antea, nunc minime nos vti posse videamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta, & inuisa: vt vel, si quis vniuersam velit vituperare, secundo id populo facere possit; vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur inuadere, magna habere possit auxilia reliquorũ philosophorum disciplinis. nos autem vniuersæ philosophiæ vituperatoribus respõdimus in Hortensio. pro Academia aũt quæ dicenda erant, satis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. sed tamen tantum abest vt, scribi cõtra nos nolimus, vt id etiã maxime optemus: in ipsa.n. Græcia philoso-

losophia tanto in honore nunquam fuißet, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusq; viguisset. quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, vt huius quoque generis laudē iā languenti Græcis eripiant, & perferant in hanc vrbem, sicut reliquas omnes, quę q̃dē erant expetendę, studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt atq; oratorum quidē laus ita ducta ab humili venit ad summū, vt iā quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, breuiq; tēpore ad nihilum ventura videatur. philosophia nascatur latinis q̃dem litteris ex his tēporibus; eamque nos adiuuemus, nosque ipsos redargui, refellique patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisq; sentētijs quasi addicti, & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, vt, ēt quę nō probare soleant, ea cogātur constantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, q̃d verisimile occurrerit progredi poßumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus: quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidē Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorū propter eorū est multitudinem, qui scripserunt: eadem enim dicūtur a multis: ex quo libris omnia referserunt. quod accidet ēt nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed eos si poßumus, excitemus, q̃ liberaliter eruditi, adhibita etiam dißerendi elegantia, ratione, & via philosophantur. est enim quoddā genus eorū, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sanè multi libri; quos non contemno equidē, quippe quos nunquā legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt,

se neque distincte, neque distribute, neq; elegãter, neq; ornate scribere, lectionem sine vlla delectatione negligo; quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidẽ doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant; cur legẽdi sint, nisi ipsi inter se, q idẽ sentiunt, nõ intelligo. nam ut Platonem, reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legũt omnes ét, qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consectantur; Epicurum autem, & Metrodorum non fere præter suos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa recte dici putant. nobis autem uidetur, quidquid literis mandetur, id commendari oĩum eruditorum lectione decere. nec, si ipsi minus consequi possumus, iccirco minus id ita faciẽdum esse sentimus. itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæq; cõsuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes disserẽdi, nõ ob eam causam solum placuit, quòd aliter nõ posset, quid in quaque re verisimile esset inueniri, sed etiã quòd esset ea maxima dicẽdi exercitatio. qua princeps vsus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quẽ nos frequẽter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum. ad quã nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est tẽporis nobis, in eo consumpsimus. itaque cum ante meridiẽ dictioni operã dedißemus, sicut pridie feceramus; post meridiem in Academiã descendimus. in qua disputationem habitam nõ quasi narrantes exponimus, sed eisdẽ ferè verbis, vt actũ, disputatumq; est. est igitur ambulan-

bulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & a tali quoddā inductus exordio. A. Dici nō potest, quā sim hesterna disputatione tua delectatus, vel potius adiutus; & si enim mihi conscius sum, nunquā me nimis cupidum fuisse vitę; tamen obijciebatur interdū animo metus quidam, et dolor, cogitanti fore aliquādo finem huius lucis, & amissionem omnium vitæ cōmodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, vt nihil minus curandum putē. M. Minime mirum id quidē; nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inanes solicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hæc eius vis non idem potest apud omnes: tum valet multum, cum est idoneam complexa naturam: fortes enim non modo fortuna adiuuat ut est in vetere prouerbio, sed multo magis ratio, q̄ quibusdā quasi præceptis confirmat vim fortitudinis. te natura excelsum quēdam videlicet, & altum, & humana despiciente genuit: itaq; facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio, sed hæc eadē num cēses apud eos ipsos valere: nisi admodum paucos, a quibus inuenta, disputata conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus, vt ratio postulat; qui disciplinam suā non ostentationē scientię, sed legem vitę putet, qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tanta leuitate, & iactatione, ijs, vt fuerit non didicisse melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos; multos libidinum seruos: vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi videtur esse turpissimum. vt.n. si grāmaticum se professus quispiā, bar-

barbare loquatur; aut si absurde canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quòd in eo ipso peccet; cuius profitetur scientiam; sic philosophus in ratione vitæ peccãs, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse vult, labitur; artemq́ue vitæ professus, delinquit in vita. A. Non ne verendum igitur, si est ita, vt dicis, ne philosophiã falsa gloria exornes? quod est enim maius argumẽtum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter viuere? M. Nullum vero id quidem argumentum est: nam vt agri non omnes frugiferi sunt, qui colũtur, falsumq́ue illud, ac improbe,

Et si in segetem sunt deteriorem datæ
Fruges, tamen ipse suapte natura enitent.

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque vt in eodem simili verser, vt ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus eße nõ potest, sic sine doctrina animus. ita est vtraq; res vna sine altera debilis. cultura autẽ animi philosophia est; quę extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos; eaq́; mãdat his, & vt ita dicam, serit, quæ adulta fructus vberrimos ferant. agamus igitur, vt cœpimus. dic, si vis, de quo disputari velit. A. Dolorem existimo maximum malorũ omnium. M. Etiã ne maius, quàm dedecus? A. Nõ audeo id dicere quidem, & me pudet tã cito de sententia eße deiectum. M. Magis eße pudendum, si in sententia permaneres: quid. n. minus est dignũ, quàm tibi quidquam peius videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ vt effugias, quis est non modo non recusandus, sed vltro appetendus, subeundus, excipiẽdus dolor? A. Ita

pror-

prorsus existimo. quare ne sit sanè summum malum dolor: malum est certe. M. Vides ne igitur, quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. video planè: sed plus desidero. M. Experiar equidem: sed magna res est, animoque mihi opus est nō repugnante. A. Habebis id quidem: vt. n. heri feci, si nunc rationē, quò ea me cunque ducet, sequar. M. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de varijs disciplinis philosophorum loquar. quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus nō dubitauit summum malum dolorem dicere. de hinc ad hāc eneruatā, muliebremque sententiā satis docilem se Epicurus prębuit. hūc post Rhodius Hieronymus dolore vacare summum bonū dixit: tantum in dolore duxit mali cæteri, præter Zenonem, Aristonē, Pyrrhonem, idem ferè, qđ modo tu; malum illud quidē, sed alia peiora. ergo id, qđ natura ipsa, et quędā generosa virtus statim respuit nē dolorem summum malū diceres, oppositoque dedecore sententia depellere, in eo magistra vitæ tot secula permanet philosophia. quod huic officiū, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quā porrò quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, vt effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser non modo tunc, cum præmetur summis doloribus, si in his est summum malum; sed etiam cum sciet id sibi posse euenire? & quis est cui non possit? ita fit vt omnino nemo possit eße beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper

per fore. quis autem est iste, cui id exploratũ possit esse? Epicurus vero ea dicit, vt mihi quidem risus captare videatur. affirmat enim quodam loco, si vratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat, patietur, perferet, non succubet: magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero, & duro non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, quã suaue est hoc, quã hoc non curo. suaue etiam? an parum est si non amarum? at id quidẽ illi ipsi, qui dolorem malũ esse negant, non solent dicere cuiquam suaue esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, cõtra naturã dicunt, nec tamen malũ. hic, qui solum hoc malum dicit, & malorũ omnium extremũ, sapientem censet id suaue dicturũ. ego à te non postulo, vt dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatẽ, homo, vt scis, voluptarius. ille dixerit sanè idẽ in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. ego tãtam vim non tribuo sapienti cõtra dolorẽ: si fortis in perferendo, officio satis est: vt lætetur etiam, non postulo: tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumq; difficilis. aspice Philoctetam: cui concedendũ est gemẽti: ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorũ eiulantem. nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur: cum è viperino morsu venæ viscerum veneno imbutæ tetros cruciatus cierent. itaq; exclamat auxilium expetens, mori cupiẽs,

Hæu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimi uertice saxi.
Iam iam absumor: conficit animam

Vis

Vis uulneris, ulceris æstus.

difficile dictu uidetur, eum nõ in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus Herculem ipsum; qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic voces apud Sophoclem in Trachinijs edit? cui cum Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæsisset que ea uisceribus, ait ille.

O multa dictu grauia, perpessu aspera,
Quæ corpore exanclato, atque animo pertuli.
Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
Quantum una uecors Oenei partu edita.
Hæc me irretiuit ueste furiali inscium,
Quæ lateri inhærens morsu lacerat uiscera,
Vrgensq; grauiter pulmonum haurit spiritus:
Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit:
Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
Ipse illigatus peste interimor textili.
Hos non hostilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori infixit meo,
Non Graia uis, non barbara ulla immanitas,
Non sæua terris gens relegata ultimis;
Quas peragrãs, undiq; omnẽ hinc feritatẽ expuli:
Sed fœminea uir, fœminea interimor manu.
O nate, uere hoc nomen usurpa patri,
Ne me occidentem matris superet charitas.
Huc arripe ad me manibus abstractam pijs.
Iam cernam, me ne, an illam potiorem putes.

Perge,

Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:
Miserere. gentes nostras flebunt miserias.
Heu virginalem me ore ploratum edere,
Quem vidit nemo ulli ingemiscentem malo.
Sic fœminata virtus afflicta occidit.
Accede nate, assiste, miserandum aspice
Euisceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti: tuque cœlestum sator
Iace obsecro in me vim coruscam fulminis.
Nunc nunc dolorem anxiferi torquent vertices:
Nunc serpit ardor. ò ante victrices manus,
O pectora, ò terga, ò lacertorum thori,
Vestro ne pressu quondam Nemæus Leo
Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam terram mactata excetra
Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erimanthiam hæc vastificam abiecit beluam:
Hæc à Tartarea tenebrica abstractam plaga
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborē.
Multa alia victrix nostra lustrauit manus,
Nec quisquam è nostris spolia cępit laudibus.

possumus ne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intolerāter dolere videamus? Veniat Aeschilus nō poeta solum, sed etiā Pythagoreus: sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quē excipit ob furtum Lemnium, Vnde ignis lucet mortalibus, clā diuisus? cū Prometheus doctus clepsisse dolo pęnasq; Ioui fato expendisse supremo. has igi-

tur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit?

Titanum soboles socia nostri sanguinis
Generata cælo, aspicite religatum asperis
Vinctumq; saxis, nauem vt horrisono freto
Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
Saturnius me sic infixit Iupiter,
Iouisque numen mulciber adsciuit manu.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
Perrupit artus: qua miser solertia
Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoque funesto die,
Tristi aduolatu, aduncis lacerans vnguibus
Iouis satelles pastu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta, & satiata affatim
Clangorem fundit vastum, & sublime aduolans
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cum vero adesum inflatu renouatum est iecur,
Tum rursus tetros auida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem mœsti cruciatus alo:
Qui me perenni viuum fœdat miseria.
Nanque, vt videtis, vinclis constrictus Iouis,
Arcere nequeo diram volucrem à pectore.
Sic me ipse viduus pestes excipio anxias,
Amore mortis terminum inquirens mali.
Sed longe à leto numine aspellor Iouis.
Atque hæc vetusta seclis glomerata horridis,
Luctifica clades nostro infixa est corpori:
Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
Guttæ, quæ saxa assidue instillant Caucasi.

vix igitur posse videmur ita affectum non miserum di-

cere

cere: & si hunc miserum, certe dolorē malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis. sed hoc mox videro. interea vnde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam Hercule: etenim recte requiris vides ne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum. A. Vero, ac libēter quidem. M. Animaduertebas igitur, etsi tū nemo erat admodū copiosus, veruntamem versus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidē à Dionysio Stoico. M. Probe dicis. sed is quasi dictata nullo delectu, nulla elegantia. Philo & propriū numerū, & electa poemata, & loco adiungebat. itaq; postquā adamaui hanc quasi senilem declamationē, studiose equidem vtor nostris poetis: sed sicubi illi defecerūt, verti ipse multa de græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret latina oratio, sed vides ne, poetę quid mali afferāt? lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, vt non legantur modo, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, vitamq; vmbratilem, & delicatam cum accesserūt etiam poetæ, neruos omneis uirtutis elidūt. recte igitur à Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cum mores optimos Reipub. statum exquireret. at vero nos docti scilicet à Græcia, hæc & à pueritia legimus, & didicimus, hanc eruditionem liberalem, et doctrinam putamus. sed quid poetis irascimur? virtutis magistri philosophi inuenti sunt, qui summū malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cum id tibi paulo ante dixisses videri, rogatus à me, etiā ne maius quàm dedecus, verbo de sententia destitisti. roga hoc

idem Epicurum maius dicet eße malum mediocrē dolorem, quam maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil eße, nisi sequātur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum eße dolorem, quo dedecus maius à philosopho nullum expecto? quare satis mihi dedisti cum respondisti, maius tibi videri malum dedecus, quàm dolorē: hoc ipsum enim si tenebis. intelligens quā sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est, dolor, malum ne sit; quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. concludunt ratiunculis Stoici, cur nō sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur..quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum eße negas, capior, & scire cupio quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidē sit. nihil est, inquit, nisi quod turpe, & vitiosū est. A. Ad ineptias redis: illud enim quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, necne doleam, nihil interesse. M. Nunquam quidquam, inquit, ad beatę quidem viuendum, quod est in vna virtute positū, sed tamen est reijciendum. cur? asperum est, contra naturā difficile perpeßu, triste, durum. hæc copia verborum est; quod omnes vno verbo malum appellamus, id tot modis poße dicere. definis tu mihi non tollis dolorem, cū dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri, tolerariq; possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantem, dum nihil bonum nisi quod honestum, nihil malum nisi quod turpe. optare hoc quidem est nō docere. illud & melius, & verius; omnia, quæ natura

asper-

aspernatur, in malis esse; quæ asciscit, in bonis. hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantum tamē excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectū, quod decorum appellamus, quod idē interdū virtutis nomine amplectimur; vt omnia pręterea, quæ bona corporis, & fortunæ putantur, perexigua, & minuta videantur, nec malum quidem vllum, nec, si vnum in locū collata omnia sunt, cū turpitudinis malo comparanda. quare, si, vt initio concessisti, turpitudo peius est, quā dolor, nihil est planè dolor. nam dū tibi turpe, nec dignum viro videbitur gemere, eiulare, lamētari, frangi, debilitari, dolere, tum dignitas, tum decus aderit, tuque in ea intueberis, te continebis: cedet profecto virtuti dolor, & animi inductione lāguescet: aut enim nulla virtus est, aut contemnendus est omnis dolor. prudentiamne vis esse, sine qua ne intelligi quidem vlla virtus potest? quid ergo? ea patietur ne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sine te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enunciante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? quid, fortitudini, comitibusque eius, magnitudini animi, grauitati patientiæ, rerū humanarum despicientiæ quo modo respondebis? afflictus ne, & iacens, & lamentabili voce deplorans, audies, ò virum fortem? te verò ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. ecquid scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem saluam; virtutem autē si vnam amiseris,

idem Epicurum maius dicet eße malum mediocrẽ dolorem, quam maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil eße, nisi sequãtur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum eße dolorem, quo dedecus maius à philosopho nullum expecto? quare satis mihi dedisti cum respondisti, maius tibi videri malum dedecus, quàm dolorẽ: hoc ipsum enim si tenebis. intelligens quã sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est, dolor, malum ne sit; quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. concludunt ratiunculis Stoici, cur nõ sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur ..quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum eße negas, capior, & scire cupio quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidẽ sit. nihil est, inquit, nisi quod turpe, & vitiosũ est. A. Ad ineptias redis: illud enim quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, necne doleam, nihil interesse. M. Nunquam quidquam, inquit, ad beatę quidem viuendum, quod est in vna virtute positũ, sed tamen est reijciendum. cur? asperum est, contra naturã difficile perpeßu, triste, durum. hæc copia verborum est; quod omnes vno verbo malum appellamus, id tot modis poße dicere. definis tu mihi non tollis dolorem, cũ dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri, tolerariq; poßit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantem, dum nihil bonum nisi quod honestum, nihil malum nisi quod turpe. optare hoc quidem est nõ docere. illud & melius, & verius; omnia, quæ natura

aspernatur, in malis esse; quæ asciscit, in bonis. hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantum tamẽ excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectũ, quod decorum appellamus, quod idẽ interdũ virtutis nomine amplectimur; vt omnia prẹterea, quæ bona corporis, & fortunæ putantur, perexigua, & minuta videantur, nec malum quidem vllum, nec, si vnum in locũ collata omnia sunt, cũ turpitudinis malo comparanda. quare, si, vt initio concessisti, turpitudo peius est, quã dolor, nihil est planè dolor. nam dũ tibi turpe, nec dignum viro videbitur gemere, eiulare, lamẽtari, frangi, debilitari, dolere, tum dignitas, tum decus aderit, tuque in ea intueberis, te continebis: cedet profecto virtuti dolor, & animi inductione lãguescet: aut enim nulla virtus est, aut contemnendus est omnis dolor. prudentiamne vis eße, sine qua ne intelligi quidem vlla virtus potest? quid ergo? ea patietur ne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sine te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enunciante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? quid, fortitudini, comitibusque eius, magnitudini animi, grauitati patientiæ, rerũ humanarum despicientiæ quo modo respondebis? afflictus ne, & iacens, & lamentabili voce deplorans, audies, ò virum fortem? te verò ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. ecquid scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem saluam; virtutem autẽ si vnam amiseris,

etsi amitti nõ potest virtus, sed si unã confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturũ? num igitur fortem virum, num magno animo, nũ patientem, nũ grauem, nũ humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum, (quàm te enim malo dicere: sed ille certe non fortis) qui iacet in lectulo humido, qui

Eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando, multum flebiles voces refert,

non ego dolorem, dolorem esse nego; cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patiẽtia, si modo est aliqua patientia: si nulla est, quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? pungit dolor, vel fodiat sanè. si nudus es, da iugulũ: sin tectus Vulcaniјs armis, idest fortitudine, resiste; hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidẽ leges, quas siue Iuppiter, siue Minos sanxit de Iouis quidẽ sentẽtia, vt poetæ ferunt; itemq; Lycurgi; laboribus erudiunt iuuentutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ verò pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat, non nunquam ẽt, vt, cũ ibi essem, audiebam, ad necem: quorũ nõ modo nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt? & quod mos valet, ratio non ualebit? interest aliud inter laborem, & dolorẽ. sunt finitima omnino, sed tamen differunt aliquid. labor est functio quædam vel animi vel corporis grauioris operis, & muneris: dolor aũt motus asper in corpore a sensibus alienus. hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, vno nomine appellãt.

itaque

itaque induſtrios homines, illi ſtudioſos: vel potius amantes doloris appellant; nos commodius laborioſos: aliud eſt enim laborare, aliud dolere. ò verborum inops interdum, quibus abundare te ſemper putas, Græcia. aliud, inquã, eſt dolere, aliud laborare. cum varices ſecabantur C. Mario, dolebat: cũ æſtu magno ducebat agmen, laborabat. eſt inter hæc quædã tamen ſimilitudo: cõſuetudo enim laborum perpeſſionem dolorum efficiet faciliorem. itaq; illi, qui Greciæ formam Rerum publicarum dederunt, corpora iuuenum firmari labore voluerunt. quod Spartiatæ etiam in fœminas tranſtulerunt, quæ cæteris in vrbibus molliſſimo cultu parietũ vmbris occuluntur. illi autem voluerunt nihil horum ſimile eſſe apud Lacænas virgines; quibus magis palæſtra, Eurotas, ſol, puluis, labor, militia in ſtudio eſt, quam fertilitas barbara. ergo his laborioſis exercitationibus, & dolor intercurrit nonnunquam. impelluntur, feriuntur, abijciuntur, cadunt; & ipſe labor quaſi callum quoddam obducit dolori. militiam vero noſtrã dico non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur vlla ſine anapeſtis pedibus hortatio. noſtri exercitus primũ vnde nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mẽſis cibaria; ferre, ſi quid ad vſum velint: ferre vallum. nam ſcutum, gladium, galeam in onere noſtri milites nõ plus numerãt, quàm humeros, lacertos, manus; arma. n. mẽbra militis eſſe dicũt. quæ quidem ita geruntur apte, vt, ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare poſſint. quid exercitatio legionum? quid ille curſus, clamor, quanti

laboris est? ex hoc ille animus in prælijs paratus ad vulnera. adhuc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. cur? tantum interest inter nouum, & veterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tyronum plerunq; melior: sed ferre laborem, contēnere vulnus, consuetudo docet quin etiā videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. at vero ille exercitatus, & vetus, ob eamq; rem fortior, medicum modo requirens a quo obligetur,

O Patrocles, inquit, ad vos aduenienes auxilium, & vestras manus peto,
Priusquā oppeto malā pestem mandatam hostili manu.
Neq; sanguis vllo potis est pacto profluens consistere,
Si quà sapientia magis vestra deuitari mors potest.
Nanque Aesclapij liberorum saucij opplent porticus:
Non potest accedi.-
Certe Euripilus hic quidem est. hominem exercitatū: vbi tantum luctus continuatus? vide, quam non flebiliter respondeat; rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

-Qui alteri exitium parat,
Eū scire oportet sibi paratā pestē vt participet parē.

abducet Patrocles credo, vt collocet in cubili, vt vulnus obliget, si quidem homo esset. sed nihil vidi minus: quærit enim, quid actum sit.

Eloquere, res Argiuum prælio vt se sustinet.
non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris. Quiesce igitur, & vultus alliga, etiam si Euripilus posset, non posset Aesopus.

-vbi

-vbi fortuna Hectoris.

Nostram aciem inclinatam:-

& cætera explicat in dolore, sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hęc veteranus miles facere poterit, doctus vir, sapiensq; non poterit? ille vero melius, ac non paulo quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor, non dum de ratione, & sapientia. aniculæ sæpe inediam biduum, aut triduum ferunt. subduc cibum vnum diem athletæ: Iouem Olympium eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit: consuetudinis magna vis est: pernoctant venatores in niue, in montibus vri se patiuntur. inde pugiles cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem. sed quid hos, quibus Olympiorum victoria Consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari quas plagas perferunt? quo modo illi qui bene instituti sunt, accipere plagam malũt, quã turpiter vitare? quàm sępe apparet nihil eos malle, quàm vel domino satisfacere, uel populo? mittunt etiã vulneribus confecti ad dominos, qui quærant quid velint: si satisfactũ ijs sit, se velle decũbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultũ mutauit vnquam? quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuisset, ferrum recipere iussus collum cõtraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. ergo hoc poterit.

Samnis spurcus homo, vita illa dignus, locoque:

vir natus ad gloriã vllã partẽ animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nõnullis

nullis videri solet: & haud scio an ita sit, vt nunc fit. cum vero sontes ferro depugnabant, auribus fortaße multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. de exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. agesis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad hæc. A. Ego ne vt interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sit ne igitur malum dolor, nec ne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici volunt non esse malum dolorem: ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto: falsáq; eius visione, & specie moueri homines dico vehementius, doloremq́; eius omnem esse tolerabilem. vnde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quę modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc cõstat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos; uirorum eße fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati. nec vero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo et postulatur a fortibus, & laudatur, cum fit; id aut extimescere veniens, aut non ferre pręsens, non ne turpe est? atqui vide, ne, cum omnes rectę animi affectiones virtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea vna, quę cęteris excellat, omnes nominatę sint: appellata est enim a viro virtus: viri autem propria maxime est fortitudo: cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorisq́; contemptio. vtendum est igitur his, si virtutis compotes, uel potius si uiri uolumus

lumus eße, quoniam a uiris uirtus nomen est mutuata. quęres fortasse, quomodo, & recte: tale enim medicinā philosophia profitetur. venit Epicurus, homo minime malus, vel potius vir optimus; tantum monet, quantū intelligit: neglige, inquit, dolorem. quis hoc dicit? idē, qui dolorem summum malum, vix satis constanter, audiamus; si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. A. Itera dum eadem ista mihi; non enim intelligo, quid summum dicas esse, quid breue. M. Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. contemno magnitudinem doloris, a qua me breuitas temporis vindicabit ante penè, quàm uenerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ; benè planè magnus mihi quidem uidetur, sed tamen non summus: nihil. n. dolet, nisi pes: possunt oculi; potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. longe igitur àbest a summo dolore. ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quā molestię, nunc ego non possū tantum hominē nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorē (summum aūt dico, etiā si decem atomis est maior alius) non cōtinuo dico esse breuem, multosq́; possum bonos uiros nominare, qui complures annos doloribus podagrę cruciëntur maximis. sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, vt sciam quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore. omittamus igitur hunc nihil prorsus dicentem; cogamusq́; confiteri non esse ab eo doloris remedia quęrenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua prębeat. aliūde igitur est quęrēda medicina;

& maxime quidem, si, quid maxime cõsentaneum sit, quærimus ab ijs, quibus, quod honestum sit, summum bonum; quod turpe, summum videtur malum. his tu præsentibus gemere, & te iactare non audebis profecto. loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum. tune, cum pueros Lacedæmone, adolescẽtes Olympiæ, barbaros in arena videris excipiẽtes grauissimas plagas, & ferentes silentio; si te forte dolor aliquis peruellerit, exclamabis vt mulier? non constanter, & sedate feres? ferri nõ potest; natura nõ patitur: audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alij, multi metu: & tamẽ veremur, vt hoc, quod à tam multis, & quod tot locis perferatur, natura patiatur? illa vero non modo patitur, verum etiam postulat: nihil enim habet præstãtius: nihil, quod magis expetat, quàm honestatem, quàm laudem, quàm dignitatẽ, quàm decus. hisce ego pluribus nominibus vnã rem declarari volo, sed vtor, vt quàm maxime significem, pluribus. volo autem dicere illud homini longe optimum esse, quòd ipsum sit optandum per se, à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quàm summum bonum. atque ut hæc de honesto, sic de turpi contraria. nihil tam tetrum, nihil tam aspernãdum, nihil homine indignus. quod si tibi persuasum est; principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi uideri, quam in dolore: reliquum est, ut tute tibi imperes, quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: nõ inscite tamen dicitur: est enim animus in partes distributus duas, quarũ altera rationis est particeps, altera ex-

ra expers. cum igitur præcipitur, ut nobiſmetipſis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatē. eſt in animis oīum ferè natura molle quiddā, demiſſū, humile, eneruatū quodā modo, & languidū. ſi nihil eſſet aliud, nihil eſſet homine deformius: ſed præſto eſt domina omniū, & regina ratio, quæ connixa per ſe, & progreſſa longius, fit perfecta virtus. hæc vt imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum eſt viro. quo nam modo, inquies? velut ſeruo dominus, velut Imperator militi, velut parens filio. ſi turpiſſime ſe illa pars animi geret, quam dixi eſſe mollem: ſi ſe lamētis muliebriter, lacrymisq́ue dedet, vinciatur, & conſtringatur amicorum, propinquorumq́ue cuſtodijs: ſæpe enim videmus fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidem, vt famulos, vinclis, ac cuſtodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robuſtiſſimi, hos admonitu ſimili oportebit, vt bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. nō nimis in Niptris ille ſapientiſſimus Græciæ ſaucius lamētatur, vel modice potius: Pedetentim (inquit) ite, & ſedato niſu, ne ſucceſſu arripiat maior dolor.

Pacuuius hoc melius, quàm Sophocles.

apud illum. n. perquam flebiliter Vlyxes lamētatur in vulnere: tamen huic leuiter gementi illi ipſi, qui ferūt ſauciū, perſonę grauitatē intuēs non dubitarūt dicere,

-Tu quoque Vlyxes,
Quanquam grauiter cernimus ictum,
Nimis es penè animo molli, qui
Conſuetus in armis æuum agere;

intelligit poeta prudēs ferendi doloris conſuetudinem

eſſe

eße non contemnendam magistram. atque ille non immoderate magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite, vlcus
Nudate. heu, miserum me, excrucior.

incipit labi: deinde illico desinit.

Operite, abscedite, iam iam
Dimittiete: nam attactu & quassu
Sæuum amplificatis dolorem.

Videsne, vt obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaq; in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens,

Conqueri fortunam aduersam, non lamẽtari decet.
Id viri est officiũ. fletus muliebri ingenio additus.

huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, vt seuero Imperatori miles prudens. in quo viro erit perfecta sapientia (quem adhuc nos quidem videmus neminẽ: sed philosophorum sententijs, qualis futurus sit, si modo aliquãdo fuerit, exponitur) is igitur, si ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, vt iustus parens probis filijs: nutu, quod volet, cõficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit, vt tanquam hosti, sic obsistat dolori. quæ sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoque intimus, cum ipse secum, caue turpe quidquam, languidum, non virile. obuersentur species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates; qui perpessus est omnia potius, quàm conscios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democrito cogitetur; qui cum in manu Cyprij Nicocreõtis Regis incidisset, nullum genus supplicij deprecatus est, neque recusauit.

Cala-

Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate viuus combustus est. nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totũ dolere corpus, ferre non poßumus: opinio est enim quædam effœminata, ac leuis, nec in dolore magis, quàm eadem in voluptate; qua cum liquescimus, fluimusq́ue mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. at vero C. Marius rusticanus vir, sed planè vir, cum se caretur, vt supra dixi, principio vetuit se alligari: nec quisquã ante Marium solutus dicitur eße sectus. cur ergo postea alij? valuit auctoritas. vides ne igitur opinionis esse nõ naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit: crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem vt vir, & vt homo, maiorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur in eo est, vt tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus. atq; hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiã dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. ut enim fit in prælio, ut ignauus miles, ac timidus, simul ac uiderit hostẽ, abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamq́ue causam pereat nonnunquam, etiam integro corpore; cum ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic qui doloris speciẽ ferre non possunt, abijciunt se, atque ita afflicti, & examinati iacent; qui autem restiterunt, discedunt sæpissime superiores: sunt enim quædam animi similitudines cũ corpore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum; remissione au-

tem sic vrgetur, vt se nequeat extollere. et si verũ quę rimus, in omnibus officijs persequendis animi est adhibẽda cõtentio, ea est sola officij tanquã custodia. sed hoc quidẽ in dolore maxime est prouidendum, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid seruiliter, muliebriter ve faciamus, in primisq; refutetur, ac reijciatur Philoctetеus ille clamor. ingemiscere nonnũquã viro cõcessum est, idq; raro; eiulatus ne mulieri qdẽ. et hic nimirum est fletus, quẽ duodecim tabulę in funeribus adhiberi vetuerunt. nec vero vnquã ne ingemiscit. qdẽ vir fortis, ac sapiẽs, nisi forte vt se intẽdat ad firmitatẽ, vt in stadio cursores exclamant quã maxime possunt. faciunt idẽ, cũ exercẽtur, athlete. pugiles vero, ẽt cũ feriunt aduersariũ in iactãdis cestibus ingemiscunt; nõ quòd doleãt animove succũbant; sed quia in profundenda voce oẽ corpus intẽditur, venitq; plaga vehemẽtior. quid? qui volũt exclamare maius, num satis hẽnt latera, fauces, linguã intendere, è quibus elici vocẽ, & fundi videmus? toto corpore, atq; oĩbus vngulis, vt dicitur, cõtentioni vocis asseruiunt. genu mehercule M. Antoniũ vidi, cũ cõtẽte ipse pro se lege varia diceret, terrã tangere. vt.n. balistæ lapidũ, & reliqua tormẽta telorũ eo grauiores emissiones habẽt, quo sunt cõtẽta, atq; adducta vehementius: sic vox, sic cursus, sic plaga hoc grauior, quo est missa cõtentius. cuius contẽtionis cum tãta vis sit; si gemitus in dolore ad confirmandum animũ valebit, vtemur; sin erit ille gemitus lamẽtabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis; ei qui se dederit, vix eũ virũ dixerim. qui qdẽ gemitus si leuationis aliquid afferret, tamẽ videremus quid esset fortis, & animosi

mosi viri. cũ vero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? qd est.n.fletu muliebri uiro turpius? atq; hoc præceptũ, quod de dolore datur, patet latius. oĩbus.n.rebus, nõ solũ dolori, simili cõtentione animi resistendũ est. ira exardescit: libido concitatur. in eandẽ arcẽ confugiendũ est: eadẽ sunt arma sumenda. sed quoniã de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferẽdũ igitur dolorẽ placide, & sedate, plurimũ proficit toto pectore, vt dicitur, cogitare, quã id honestum sit. sumus.n. natura, vt ante dixi, (dicẽdum est.n sępius) studiosissimi, appetentissimiq; honestatis. cuius si quasi lumen aliqđ aspexerimus, nihil est, quod, vt eo potiamur, nõ parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atq; impetu animorũ ad verã laudẽ, atq; honestatẽ illa pericula adeuntur in pręlijs nõ sentiũt viri fortes in acie uulnera, uel sentiunt, sed mori malunt, quàm tantillum modo de dignitatis gradu dimoueri. fulgentes gladios hostium uidebant Decij, cum in aciẽ eorũ irruebãt. his leuabat omnẽ uulnerũ metum nobilitas mortis, & gloria. num tum ingemuisse Epaminondam putas, cũ vnà cũ sanguine vitã effluere sentiret? imperãtẽ.n. patriã Lacedæmonijs relinquebat, quam acceperat seruientẽ. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorũ. dices, quid in pace? quid domi? qd in lectulo? ad Philosophos me reuocas, qui in aciẽ nõ sæpe prodeũt. è quibus homo sanè leuis Heracleotes Dionysius, cũ a Zenone fortis esse didicisset, a dolore deuictus est. nã cũ ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, q̃ antea de dolore ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sñia deduxisset;

respõdit, quia, cũ tãtũ operæ Philosophiæ dedissẽ, dolo rẽ tamẽ ferre nõ possem, satis esset argumẽti, malũ esse dolorẽ. plurimos aũt annos in philosophia cõsumpsi, nec ferre possum: malũ est igitur dolor. tũ Cleanthẽ, cũ pede terrã percussisset, uersum ex Epigonis ferũt dixisse,

Audis ne hæc Amphiarae sub terram abdite?

Zenonẽ significabat: à quo illũ degenerare dolebat. at non noster Possidonius: quẽ & sæpe ipse uidi, et id dicã quod solebat narrare Põpeius: se, cũ Rhodum uenisset decedens ex Syria, audire uoluisse Possidonium; sed cũ audiuisset eũ grauiter esse ægrũ, quòd uehementer eius artus laborarent, uoluisse tamẽ nobilissimũ philosophũ uisere: quem ut uidisset, & salutauisset, honorificisq; uerbis prosecutus esset, molesteque se dixisset ferre, quod eũ nõ posset audire; at ille, tu uero, inquit, potes; nec cõ mittã ut dolor corporis efficiat, ut frustra tãtus uir ad me uenerit. itaq; narrabat eũ grauiter, & copiose de hoc ipso, nihil esse bonũ, nisi quod honestũ esset, cubantẽ disputasse: cumq; quasi faces ei doloris admouerentur, sępe dixisse, nihil agis dolor, quãuis sis molestus; nũquã te esse cõfitebor malũ. omninoq; omnes clari, et nobilitati labores contemnendo fiunt ẽt tolerabiles. uidemus ne, apud quos eorũ ludorũ, qui gymnici nominãtur, magnus honos sit, nullũ ab ijs, q in id certamen descendant, deuitari dolorẽ? apud quos aũt uenandi, & equitãdi laus uiget, qui hanc petessunt, nullum fugiũt dolorẽ. quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorũ loquar? q̃ flãma est, per quã non cucurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaq;, semper Africanus Socraticũ Xenophontem in manibus habebat.

bebat. cuius in primis laudabat illud qđ diceret, eosdẽ labores nõ esse æque graueis Imperatori, & militi, qđ ipse honos laborẽ leuiorẽ faceret Imperatorũ. sed tamẽ hoc euenit, vt in vulgus, insipientiũ opinio valeat honestatis, cũ ipsã videre nõ possint. itaq; fama & multitudinis iudicio mouentur, vt id honestũ putẽt, qđ a plerisq; laudetur. te aũt, si in oculis sis multitudinis, tamẽ eius iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idẽ te putare pulcherrimũ. tuo tibi iudicio est vtẽdũ. tibi si recte probãti placebis, tũ nõ modo tu te viceris, qđ paulo ante præcipiebã; sed omnes, & oĩa. hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quãdã exaggerationẽ quã altissimã animi, quæ maxima eminet cõtemnendis, & despiciendis doloribus, vnã esse oĩum rẽ pulcherrimã, eoq; pulchriorẽ, si vacet populo, neque plausum captãs se tantũ ipsa delectet. quin ẽt mihi quidẽ laudabiliora videntur oĩa, quæ sine venditatione, & sine populo teste fiunt: nõ quo fugiendus sit (omnia .n. benefacta in luce se collocari volunt) sed tamẽ nullũ theatrũ virtuti conscientia maius est, atq; in primis meditemur illud, vt hæc patientia dolorũ, quã sæpe iam animi intẽtione dixi esse firmandã, in oĩ genere se æquabilẽ prębeat: sępe .n. multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut ẽt vt ius suum, et libertatẽ tenerẽt, vulnera exceperũt, fortiter, & tulerũt, ijdẽ omissa cõtentione dolorẽ morbi ferre non possunt. neq; .n. illum, quẽ facile tulerãt, ratione aut sapientia tulerãt, sed studio potius, & gloria. itaq; barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime possunt, ægrotare viriliter nõ queunt. Gręci aũt homines non satis animosi, sed

prudentes, ut est captus hominum, satis hostē aspicere nō possunt; sed ijdem morbos toleranter, atq; humane ferunt. at Cymbri, & Celtiberi in prælio exultant, lamētantur in morbo: nihil. n. potest esse æquabile, quod nō a certa ratione proficiscatur. sed cū videas, eos, qui aut studio, aut opinione ducātur, in eo persequēdo, atq; adipiscēdo, dolore non frangi: debes existimare aut nō esse malū dolorē, aut, ēt si quidquid asperum, alienūq; a natura sit, id appellari placeat malum, tātulum tamē esse, ut a virtute ita obruatur, ut nusquā appareat. q meditare quęso dies, & noctes; latius. n. manabit hæc ratio, & aliquāto maiorē locum, quàm de vno dolore, occupabit. nā si omnia fugiendę turpitudinis, adipiscēdæq; honestatis causa faciemus, nō modo stimulos doloris, sed etiā fulmina fortunę contemnamus licebit, præsertim cū paratū sit illud ex hesterna disputatione perfugiū: ut. n. si cui nauiganti, quē prædones insequātur, Deus quis dixerit, eijce te de naui, præsto est qui excipiat, vel delphinus, ut Arionem, Methymnæum; vel equi Pelopis illi Neptunij, qui per undas currus suspēsos rapuisse dicūtur, excipiēt te, et, quò velis, perferēt, omnē omittat timorē: sic vrgentibus asperis et odiosis doloribus, si tāti non sint, vt ferēdi sint; quò sit confugiēdum, vides. Hæc ferè hoc tēpore putaui esse dicēda. sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minime uero; meq; biduo duarum rerum, quas maxime timebā, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram: sic. n. duximus. sed tibi hoc video non posse deberi. A. Ita prorsus. & illud quidē ante meridiem, hoc eodem tēpore. M. Sic faciemus, tuisq; optimis studijs obsequemur.

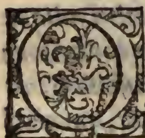
M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM

AD MARCVM BRVTVM.

Liber Tertius.

De ægritudine lenienda.

VIDNAM esse Brute causæ putem, cur cum constemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendiq́; causa quæsita sit ars eius, atque vtilitas, deorum immortalium inuentione consecrata; animi autem medicina nec tam desiderata sit ante quàm inuenta, nec tam culta posteaquam cognita est, nec tā multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & inuisa? an quòd corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, vt animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo iudicat, ægrotet. quòd si tales nos natura genuisset, vt eam ipsam intueri, & perspicere, eademq́ue optima duce cursum vitæ conficere possemus: haud erat sanè, quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusque deprauatis, sic restinguimus, vt nusquā naturæ lumen appareat: sunt enim ingenijs nostris semi-

na innata virtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni cõtinuo prauitate, & in summa opinionum peruersitate versamur: vt penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. cum vero parentibus redditi, id est magistris traditi sumus, tum ita varijs imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. accedunt etiam poetæ. qui cum magnam speciem doctrinæ, sapientiæque præse tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitus in mentibus. cum vero accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis vndique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum prauitate, à naturaque ipsa desciscimus: vt nobis optimam naturam inuidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetẽdũ, nihil præstãtius honoribus, imperijs, populari gloria iudicauerunt. ad quàm fertur optimus quisque; veramque illam honestatem expetens, quam vnam naturam maximè inquirit, in summa inanitate versatur; consectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ: est enim gloria, solida quædam res, & expreßa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute. ea virtuti resonat tanquam imago gloriæ. quæ quia recte factorum plerunque comes est, non est à bonis viris repudianda. illa autem, quæ se eius imitatricem esse vult, temeraria, atque incõsiderata, & plerunque peccatorum vitiorumque laudatrix, fama po-

pularis

pularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritudinemq́; corrumpit. qua cæcitate homines, cũ quædam præclara etiam cuperẽt, eaque nescirent, nec vbi, nec qualia essent, funditus alij euerterunt suas ciuitates, alij ipsi occiderunt. atque hi quidem optima petẽtes, non tam voluntate, quàm cursus errore falluntur. quid? qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur, quorum ita perturbantur animi, vt non multum absint ab insania. quod insipiẽtibus omnibus contingit: his nulla ne est adhibenda curatio? vtrum quod minus noceant animi ægrotationes, quàm corporis, an quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? at & morbi perniciosiores, pluresq́; sunt animi, quã corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animũ pertinent, eumq́; sollicitant, animusq́; æger, vt ait Ennius, semper errat, neq; pati, neq; perpeti põt, cupere nũquam desinit. quibus duobus morbis, (vt omittam alios) ægritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse grauiores? qui vero probari potest, vt sibi mederi animus non possit, cum ipse medicinam corporis animus inuenerit, cumq; ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura valeant: nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam conualescant, animi autem, qui se sanari voluerint, præceptisq́ue sapientium paruerint, sine vlla dubitatione sanẽtur? est profecto animi medicina philosophia: cuius auxilium non, vt in corporis morbis, petendum est foris; omnibusq́ue opibus, viribusq́ue vt nosmetipsi nobis mederi possimus elaborandũ est. quanquam de vniuersa philosophia, quantopere & expetenda, & co-

lenda esset, satis, vt arbitror, dictum est in Hortensio: de maximis autem rebus nihil ferè intermisimus postea: nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cũ familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed quoniam duobus superioribus de morte, & de dolore dictum est: tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. vt enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iã in post meridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causa dißerendi. tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientẽ ægritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim ferè sunt eiusmodi: quæ Græci πάθη appellant, ego poteram morbos, & id verbum esset è verbo, sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtẽperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi rectè, vt opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non satis vsitate: nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi vero isto modo. M. Hæccine igitur cadere in sapientem putas? A. prorsus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia non magno æstimanda est, si quidem nõ multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnis ne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidem soli: sed id, quod admirari sæpe soleo, maioribus quoq; nostris hoc ita visum intelligo multis seculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de vita, & moribus, philosophia manauit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ significat mentis ægrotationem,

& morbum, id eſt inſanitatem, & ægritudinem animi, quam appellarũt inſaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos Philoſophi appellant, negantq́; ſtultum quemquam his morbis vacare, qui autem in morbo ſunt, ſani non ſunt: & omnium inſipientium animi in morbo ſunt, omnes inſipientes igitur inſaniunt: ſanitatem enim animorũ, poſitam in tranquillitate quadam, conſtantiaque cenſebant. his rebus mentem vacuam appellarunt inſaniam; propterea quòd in perturbato animo, ſicut in corpore, ſanitas eſſe non poſſit. nec minus illud acute, quòd animi affectionem lumine mentis carentem nominauerunt amentiam, eãdemq́ue dementiam. ex quo intelligendum eſt, eos, qui hæc rebus nomina poſuerunt, ſenſiſſe hoc idem quod à Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes inſipientes eſſe non ſanos: qui enim animus eſt in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, vt modo dixi, philoſophi appellant) non magis eſt ſanus, quã id corpus, quod in morbo eſt. ita fit vt ſapientia ſanitas ſit animi, inſipientia autem quaſi inſanitas quædam. quæ eſt inſania, eademq́; dementia, multoq́; melius hæc notata ſunt verbis Latinis, quã Græcis. quod alijs quoque multis locis reperiẽtur. ſed id alias. nunc, quod inſtat. Totum igitur id, quod quærimus, quid & quale ſit, verbis vis ipſa declarat: eos enim ſanos intelligi neceſſe eſt, quorũ mens motu, quaſi morbo, perturbata nullo ſit. qui contra affectu ſunt, hos inſanos appellari neceſſe eſt. itaq; nihil melius, quam quod eſt in conſuetudine ſermonis Latini, cum exiſſe è poteſtate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut

iracun-

racundia: quanquã ipsa iracundia libidinis est pars: sic enim diffinitur iracundia, vlciscendi libido. qui igitur exisse ex potestate dicuntur, iccirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi à natura tributum est. Græci autem μανίαν vnde appellent, non facile dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi. hanc enim insaniam, quę iuncta stultitiæ patet latius, à furore disiungimus. Gręci uolunt illi quidem, sed parum ualent verbo: quem nos furorem, μελανχολίαν illi uocant; quasi uero atrabili solum mens, ac non sæpe uel iracũdia grauiore, uel timore, uel dolore moueatur. quo genere Athamãtem, Alcmæonem, Aiacem, Orestẽ furere dicimus. qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum uetant duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit: stultitiam enim censuerũt, idest inconstantiã sanitate uacantem, poße tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ cõmunem cultũ, atque vsitatum: furorem autem eße rati sunt mentis ad omnia cæcitatem. quod cũ maius esse videatur, quã insania: tamen eiusmodi est, vt furor in sapientem cadere possit, non possit insania. sed hæc alia quæstio est. nos ad propositum reuertamur. Cadere opinor in sapiẽtem ægritudinem tibi dixisti videri. A. Ego vero ita existimo. M. Humanum id quidem quod ita existimas: non enim silice nati sumus, sed est naturale in animis tenerum quiddam, atq; molle, quod ægritudine, quasi tempestate quatiatur. nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia, vel in primis fuit nobilis. [Minime, inquit, assentior ijs, qui istam nescio quàm indolẽ-

tiam

tiam magnopere laudant: quæ nec potest vlla eße, nec debet. ne ægrotus sim, inquit: sed, si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur à corpore, nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore.] Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum assentantiũ nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicũ fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt stirpes altæ stultitiæ. sed relinquetur id solum, quod est necessarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarũ nullum fore. quamobrem; quoniam cœpimus tradamus nos ei curandos. sanabimur, si volemus. & progrediar quidem lõgius: non enim de ægritudine solum, quanquàm id quidẽ primum, sed de omni animi, vt ego posui, perturbatione; morbo, vt Græci volunt, explicabo. & primo si placet, Stoicorum more agamus; qui breuiter astringere solẽt argumenta: deinde nostro instituto vagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum à confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profecto non extimescit: discrepat enim à timendo, cõfidere. atque in quem cadit ægritudo, in eũdem timor: quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendentes, & venientes timemus. ita fit, vt fortitudini ægritudo repugnet. verisimile est igitur, in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demissionem. in

quemq;

quemq; ea cadunt, in eundem cadit vt seruiat, vt victum quandoque se esse fateatur: quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignauiam. nō cadunt autem hæc in virum fortem: igitur ne ægritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis; non cadet ergo in sapientem ægritudo: prçterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui magni animi, inuictum; qui inuictus, eum humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari: despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest: ex quo efficitur, fortem virum ægritudine nunquam affici. omnes autem sapientes fortes: non cadit igitur in sapientem ægritudo. & quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum; & reliquæ partes, totumve corpus, à statu cū est motū deest officio suo, & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene vti: & sapiētis animus ita semper affectus est, vt ratione optime vtatur: nunquam est igitur perturbatus, at ægritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens vacabit. verisimile etiā illud est, qui sit temperans, quem Græci σώφρονα appellant, eamq; virtutem σωφροσύνην vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationam appellare, nonnunquam etiam modestiam: sed haud scio, an recte ea virtus frugalitas appellari possit. quod angustius apud Grçcos ualet: qui frugi homines χρησίμους appellant, idest tantummodo vtiles. at illud latius est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos vsitatum nomen nullum habet, sed habere potest

test ἀβλάβειαν: nam est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiam virtutes frugalitas continet. quæ nisi tanta esset, & si ijs angustijs, quibus pleriq; putant, teneretur, nunquã esset Pisonis cognomen tantopere laudatũ. sed quia nec qui propter metum præsidium reliquit, quod est ignauiæ; nec qui propter auaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiæ; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiæ; frugi appellari solet; eo tres virtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas complexa est. etsi hoc quidem commune est virtutum: omnes enim inter se nexæ, & coniugatæ sunt. reliqua igitur, & quarta virtus vt sit ipsa frugilitas, necesse est: eius enim videtur esse proprium motus animi appetentis regere, & sedare; semperq́; aduersantẽ libidini, moderatam in omni re seruare cõstantiam, cui contrarium vitiũ nequitia dicitur. frugalitas, vt opinor, à fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & luxisse putemur, si nil sit) ab eo, quod ne quidquam est in tali homine: ex quo idem nihili dicitur. qui sit frugi igitur, vel, si mauis, moderatus, & temperãs, eum necesse est esse constantem; qui autem cõstans, quietum; qui quietus, perturbatione omni vacuum; ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiẽte ægritudo. itaq; nõ inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles quæritur, hoc, vt opinor, modo,

Corq́; meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decore, atq; omni me orbatũ laude recordor.

num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut nũ aliquod quoppiam membrum tumidũ, ac turgidũ non vitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in vitio est. sapientis autem animus semper vacat vitio, numquam turgescit, nunquam tumet. at iratus animus eiusmodi est: nunquam igitur sapiens irascitur: nam si irascitur, etiam concupiscit: proprium est enim irati, cupere, a quo læsus videatur, ei quam maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, vt alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem, ne vt irascatur quidẽ cadit. si autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit. etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, poßet in inuidentiam: non dixi in inuidiam, quæ tum est, cum inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia recte dici potest, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, vt est in Menalippo,

Florem quisnam liberum inuidit meum?

male Latine videtur. sed præclare Actius: vt. n. videre, sic inuidere florẽ rectius, quàm flori dicitur. nos consuetudine prohibemur: poeta ius suum tenuit, & dixit audacius. Cadit igitur in eundem, & misereri & inuidere. nã qui dolet rebus alicuius aduersis, idẽ alicuius etiam secundis dolet: vt Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexãdri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidisse in hominẽ

sum-

ſumma potentia, ſummaq́; fortuna, ſed ignarũ quemadmodum rebus ſecundis vti conueniret. atqui quemadmodum miſericordia ægritudo eſt ex alterius rebus aduerſis, ſic inuidentia ægritudo eſt ex alterius rebus ſecundis, in quem igitur cadit miſereri, in eundem etiã inuidere. non cadit autem inuidere in ſapientem: ergo ne miſereri quidem. quòd ſi hoc ægre ferre ſapiens ſoleret, miſereri etiam ſoleret. abeſt ergo a ſapiente ægritudo. hæc ſic dicuntur a Stoicis, concluduntuŕque contortius. ſed latius aliquando dicenda ſunt, & diffuſius. ſententijs tamen vtendum eſt eorum potiſſimum, qui maxime forti, &, vt ita dicam virili vtuntur ratione, atque ſententia. nam Peripatetici familiares noſtri, quibus nihil eſt vberius, nihil eruditus, nihil grauius, mediocritatem vel perturbationum, vel morborum animi mihi non ſanè probant: omne enim malum, etiã mediocre, magnum eſt: nos autem id agimus, vt id in ſapiente nullum ſit omnino. nam ut corpus, etiam ſi mediocriter ægrum eſt, ſanum non eſt: ſic, ſi in animo eſt iſta mediocritas, caret ſanitate. itaq; pręclare noſtri, vt alia multa, moleſtiã, ſolicitudinẽ angorẽ propter ſimilitudinem corporum ægrorum ægritudinem nominauerunt. hoc propemodum verbo Gręci omnem animi perturbationem appellant: vocant enim πάθος, id eſt morbum, quicunque eſt motus in animo turbidus. nos melius: ęgris.n. corporibus ſimillima eſt animi ęgritudo. at non ſimilis ęgrotationis eſt libido, non immoderata lętitia, quę eſt uoluptas animi elata, & geſtiẽs. ipſe etiam metus non eſt morbi admodum ſimilis, quanquam ęgritudini eſt finitimus: ſed propriè, ut ęgrotatio

tio in corpore, sic ęgritudo in animo nomen habet non seiūctum a dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est causa efficiēs ęgritudinem in animo, tanquam ęgrotationē in corpore. nam ut medici, causa morbi inuenta curationem esse inuētam putāt: sic nos, causa ęgritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus. est igitur causa oīs in opinione, nec uero ęgritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationū: quæ sunt genere quatuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus uel rationis expers, vel rationem aspernans, vel rationi non obediens; isq; motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes ęqualiter distributæ sunt. nam duę sunt ex opinione boni: quarum altera, uoluptas gestiens, id est pręter modū elata lętitia opinione pręsentis magni alicuius boni; altera uel cupiditas recte, uel libido dici potest: quę est immoderata appetitio opinati magni boni rationi non obtemperans. ergo hęc duo genera, uoluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur: ut duo reliqua, metus & ęgritudo, malorum. nam & metus opinio magni mali impendentis: & ęgritudo est opinio magni mali pręsentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum uideatur esse angi; id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, quas in uita hominum stultitia quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus uiribus, atq; opibus repugnandum est, si uolumus hoc, quod datum est uitę, tranquille placideque traducere. sed cæteras alias; nunc ęgritudinem, si poßumus, depellamus; id enim sit propositi-

positum: quando quidem eam tu uideri tibi in sapientē cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo: tetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione uelis, ut ita dicam, remisque fugienda. qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quōdam a socero Oenomao Rege Hippodamiam raptis nactus nuptijs. Iouis iste quidem pronepos. tam ne ergo abiectus tamque fractus?

Nolite (inquit) hospites adire ad me illico istic,
Ne contagio mea bonis, vmbra ne obsit:
Tanta vis sceleris in corpore hæret.

Tu te Thyesta damnabis, orbabisque luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium solis non ne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi; corpus macie extabuit;
Lacrymæ peredere humore exangueis genas:
Situ nidoris barba pedore horrida,
Atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

hæc malo ò stultissime Aeeta ipse tibi addidisti. nō inerant in ijs, quæ tibi casus inuexerat: & quidem inueterato malo, cū tumor animi resedisset. est autem ęgritudo, vt docebo, in opinione mali recentis. sed mœres videlicet regni desiderio, non filiæ: illam enim oderas, & iure fortasse; regno non æquo animo carebas. est autem impudens luctus mœrore se conficientis, quòd imperare non liceat liberis, Dionysius quidem tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat, vsque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum ijs, qui eius non tulerant superbiam? is cum restitui in regnum nec Ve-

ientium, nec Latinorum armis potuißet, Cumas se contulisse dicitur, inq; ea vrbe senio, & ægritudine eße confectus. hoc tu igitur censes sapienti accidere poße, vt ægritudine opprimatur, id est miseria? nam cum oĩs perturbatio miseria est, tum carnificina est ægritudo. habet ardorem libido, leuitatem lętitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo maiora quędam, tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem: lacerat, exest animum planeq; conficit. hanc nisi exuimus sic, vt abijciamus: miseria carere non possumus. at hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem existere, cum quid ita visum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & vrgere videatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinem eße natura, vt quicunque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato, nec opinato malo. est id quidẽ non mediocre ad ægritudinem augendam: videntur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur.

Ego, cũ genui, tum moriturum sciui, et ei rei sustuli.
Prẹterea ad Troiã cũ misi ad defendẽdã Græciam,
Sciebã me in mortiferũ bellũ, nõ in epulas mittere.

hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentum, quæ venientia, longe ante uideris. itaque apud Euripidem a Theseo dicta laudantur: licet enim, vt sæpe facimus, in latinum illa conuertere.

Nam, qui hæc audita a docto meminissem viro,
Futuras mecum commentabar miserias:
Aut mortem acerbam, aut exilij mæstam fugam,

Aut

Aut semper aliquam molem meditabar mali:
Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

quod autem Theseus a docto viro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt nunciata morte filij dixiße, sciebam me genuisse mortalem. quæ vox declarat ijs esse hęc acerba, a quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improuisa grauiora. itaque quanquam nō hęc vna res efficit maximam egritudinem: tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. & nimirum hęc est illa pręstans, & diuina sapientia; perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit, nihil, antequam euenerit, non euenire posse arbitrari.

Quamobrē oēs, cū secūdę res sūt maxime, tū maxime
Meditari, secū oportet, quo pacto aduersā erūnā ferāt:
Pericla, damna, exilia peregre rediens semper cogitet,
Aut filij peccatū, aut vxoris mortē, aut morbū filię:
Cōmunia esse hęc, fieri posse: vt ne qd animo sit nouū:
Quidquid p̄ter spē eueniat, oē id deputare esse ī lucro.

ergo hoc Terentius à philosophia sumptum cum tam commode dixerit, nos è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? hic est enim ille vultus semper idem, quem dicit Xantippe prædicare solita in viro suo fuiße Socrate; eodem vultu semper se vidiße exeuntem illum domo, & reuertētem. nec vero ea frons erat, quæ M. Crassi il-

lius veteris, quem semel ait in omni vita risiße Lucilius; sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus. iure autem erat semper idem vultus, cum mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. quare accipio equidē à Cyrenaicis hæc arma contra casus, & euētus, quibus eorum aduenientes impetus diuturna pręmeditatione frangantur: simulq́ue iudico, malum illud opinionis esse, non naturę: si enim in re eßent, cur fierent prouisa leuiora? sed est, ijsdē de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam viderimus; qui censet necesse esse omneis in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, siue illa ante prouisa, & expectata sunt, siue inueterauerint: nam neque vetustate minui mala, nec fieri pręmeditata leuiora, stultamq́ue etiam eße meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidē: satis esse odiosum malū omne, cum venisset. qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum: si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam. ita semper angi aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem autem ęgritudinis in duabus rebus ponit, auocatione à cogitāda molestia, & reuocatione ad contemplandas voluptates: parere enim censet animum rationi poße, & quo illa ducat, sequi: vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas: à quibus cum cecinit receptui, impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totaq́ue mente contrectandas varias voluntates, quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium sapientis vitā refer-

refertam putat. Hæc nostro more nos diximus. Epicurei dicunt suo. sed quæ dicant, videamus quo modo negligamus. Principio male reprehendũt præmeditationem rerum futurarum: nihil est enim quod tam obtundat, eleuetq́; ægritudinem. quàm perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse quod accidere non possit; quàm meditatio conditionis humanæ; quàm vitæ lex, commentatioq́; parendi: quæ nõ hoc affert, vt semper mæreamus, sed vt nunquam: neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mæret cum hæc cogitat, sed tũ vel maxime sapientia fungitur munere; vtrumque enim consequitur, vt & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ fruatur officio, & aduersis casibus triplici consolatione sanetur: primum, quod posse accidere diu cogitauerit; quæ cogitatio vna maxime molestias omnes extenuat, & diluit: deinde quòd humana ferenda intelligit postremo, quòd videt nullũ malum esse nisi culpam; culpam autem nullam eße cũ id, quod ab homine non potuerit præstari euenerit: nam reuocatio illa quam affert, cum à contuendis nos malis auocat, nulla est: non est enim in nostra potestate, fodicantibus iis rebus quas malas eße opinemur, dissimulatio, vel obliuio. lacerãt, vexant, stimulos admouent, ignes adhibent, respirare non sinunt: & tu obliuisci iubes, quod contra naturam est: quod à natura datum est; auxilium extorques inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina: sed tamen magna, quam affert lõginquitas, & dies. iubes me bona cogitare, obliuisci malorum. diceres aliquid & magno quidem philosopho

 losopho

losopho dignum, si ea bona sentires eße, quæ essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato: quid iaces? aut quid mœres? aut cur succumbis, cedisque fortunæ? quę vt peruellere te forsitan potuerit, & pungere, non potuerit certe vires frãgere. magna vis est in virtutibus. eas excita, si forte dormiunt. iã tibi aderit princeps fortitudo: quę te animo tanto esse coget, vt omnia, quæ possint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes, aderit temperantia; quę est eadem moderatio, à me quidem paulo ante appellata frugalitas, quæ te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. quid est autem nequius, aut turpius effœminato viro? ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum eße videtur in hac causa loci. quæ tamen ita dicet, dupliciter eße te iniustum; cũ & alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem postules immortalium; & grauiter feras te, quod vtendum acceperis, reddidisse. prudẽtiæ vero quid respondebis dicenti virtute se eße contentam, quo modo ad bene viuendum, sic & ad beate? quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, & omnia sua complexa nihil quærat aliunde; non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda uideatur. ad hęc bona me si reuocas Epicureo, pareo, sequor, vtor te ipso duce, obliniscor etiam malorum, vt iubes; eoq; facilius, quod ea ne in malis quidem ponẽda censeo. sed traducis cogitationes meas ad voluptates: quas? corporis credo, aut quę propter corpus vel recordatione, vel spe cogitẽtur. nun quid est aliud? recte ne interpretor sententiam tuam?

ſolent enim iſti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, et hoc ille Græculus me audiēte Athenis ſenex Zeno, iſtorum acutiſſimus, cōtendere, & magna voce dicere ſolebat, eum eſſe beatum, qui præſentibus voluptatibus frueretur, confideretque ſe fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interueniēte; aut, ſi interueniret, ſi ſummus foret, futurum breuem; ſi productior, plus habiturum iucundi, quam mali: hęc cogitantem fore beatum, pręſertim ſi & ante perceptis bonis cōtentus eßet, nec deos extimeſceret. Habes formam Epicuri vitę beatæ, verbis Zenonis expreſſam, nihil vt poſſit negari. quid ergo? huius ne vitę propoſitio, et cogitatio aut Thyeſtē leuare poterit, aut Aeetam, de quo paulo ante dixi, aut Thelamonem pulſum patria exulantem, atque egentem? in quo hęc admiratio fiebat:

Hiccine eſt Thelamō ille mō quē gloria ad cęlū extulit,
Quē ſpectabant, cuius ob os Graij ora obuertebāt ſua.

quòd ſi cui, vt ait idem ſimul animus cum re concidit, à grauibus illis antiquis philoſophis petenda medicina eſt, non ab his voluptarijs. quàm enim iſti bonorum copiam dicunt? fac ſanè ſummum bonum eſſe nō dolere. quanquam id non vocatur voluptas. ſed non neceße eſt nunc omnia. id ne eſt, quò traducti luctum leuemus? ſit ſanè ſummum malum dolere: in eo igitur qui non eſt ſi malo careat, continuo ne fruitur ſummo bono? quid tergiuerſamur Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuiſti, ſoles dicere? ſunt hęc tua verba, nec ne? in eo quidem libro, qui continet omnem diſciplinam tuam (fungar

enim iam interpretis munere, ne quis me putet finge-re) dicis hęc. [Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud detrahens eas voluptates, quę sapore percipiuntur; detrahens eas etiam, quę auditu, & cātibus; detrahens eas etiam, quę ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue quę alię voluptates in toto homine gignuntur quolibet è sensu. Nec vero ita dici potest, mentis lętitiam solam esse in bonis; lętantem enim mētem ita noui spe eorum omnium quæ supra dixi fore, vt natura ijs potiens dolore careat. atque quidem his verbis, quiuis vt intelligat quam voluptatem norit Epicurus. deinde paulo infra. Sępe quęsiui (inquit) ex ijs, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxißent, nisi si vellent voces inanes fundere; nihil ab his potui cognoscere; qui si virtutes ebullire volent, & sapientias; nihil aliud dicent, nisi eam viam, qua efficiantur eę voluptates, quas supra dixi.] Quę sequuntur, in eadem sententia sunt; totusque liber, qui est de summo bono, refertus, & sententijs, & verbis talibus est. hac hanccine igitur vitam Telamonem illum reuocabis, vt leues ęgritudinem? & si quem tuorum afflictum mœrore videris, huic acipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum dabis? αὐλῶν hortabere vt audiat voces potius, quàm Platonis? expones, quę spectet florida, & varia? fasciculum ad nares admouebis? incendes odores? & sertis redimiri iubebis, & rosa? si vero aliquid etiam, tum planè luctum omnem absterseris? hęc Epicuro cōfitenda sunt, aut ea, quę modo expreßa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus li-

ber

ber potius abiiciendus; est enim confertus voluptatibus. quærendum igitur, quemadmodum ægritudine priuemus eum, qui ita dicat:

- Pol mihi fortuna magis nunc deſit, quàm genus:
Nāq; regnū ſuppetebat mihi: vt ſcias quanto è loco,
Quātis opibus, quib. de rebus, lapſa fortuna occidat.

quid? huic calix mulſi impingendus eſt, vt plorare deſinat, aut aliquid eiuſmodi? ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus ſummis opis egens Hector tuæ.

huic ſubuenire debemus: quærit enim auxiliū.

Quid petā pſidi, aut exequar? quove nūc auxilio, aut (fuga
Freta ſim? arce, & vrbe orba ſum: quò accedam?
quò applicem?
Cui nec aræ patriæ domi ſtāt; fractæ, et diſiectæ iacēt:
Fana flamma deflagrata: toſti alti ſtant parietes
Deformati, atque abiete criſpa.

ſcis, quæ ſequantur: Et illud in primis,

O pater, ò patria, ò Priami domus,
Septum altiſono cardine templum:
Vidi ego te, aſtante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,
Auro, ebore inſtructam regifice.

ò poetam egregium: quanquā ab his cantoribus Euphorionis cōtemnitur. ſentit omnia repentina, & inopinata eſſe grauiora. exaggeratis igitur Regis opibus, quæ videbantur ſempiternæ fore, quid adiungit?

Hæc omnia vidi inflammari;
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram ſanguine turpari,

præclarum carmen: est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem: quo modo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis. aliquid prouideamus & cibi. hæc tandem bona sunt, quibus ęgritudines grauissimæ detrahātur? tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia bona dicebas. reuocari igitur oportere à mærore ad cogitationem bonorum, cōueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, cōueniret. dicet aliquis: quid? ergo tu Epicurū existimas ista voluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? ego vero minime: video enim ab eo dici multa seuere, multa pręclare. itaque, vt sæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat voluptates eas quas modo laudauit: ego tamen meminero, quod videatur ei summū bonum: non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanauit quid diceret: saporem inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucūde moueātur. num fingo? num mentior? cupio refelli: quid. n. laboro, nisi vt veritas in omni quæstione expli cetur? at idem ait non crescere voluptatem dolore detracto, summamq; voluptatē nihil dolere. paucis verbis tria magna peccata: vnū, quòd secum ipse pugnat; modo enim ne suspicari quidem se quidquam bonum. nisi sensus quasi titillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse dolore carere. potest ne magis secum ipse pugnare? alterum est peccatum, quòd, cum in natura tria sint, vnum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere, hic putat primum,

&

& tertium idem esse, nec distinguit a non dolendo voluptatem. tertium peccatum commune cum quibusdã, quòd cum virtus maxime expetatur, eiusque adipiscẽdę causa philosophia quæsita sit, ille a virtute summũ bonum separauit. at laudat, & sępe, virtutem. & quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, et effudisset ęrarium, verbis tamẽ defendebat ęrarium. quid verba audiam, cum facta videam? Piso ille frugi semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata consularis ad frumentum accipiẽdum venerat, animaduertit Gracchus in concione Pisonem stãtem: quęrit audiente pop. R. qui sibi constet, cũ ea lege frumentum petat, quam dissuaserat? nolim, inquit, mea bona Gracche tibi viritim diuidere liceat: sed si facias, partem petam. parum ne declarauit vir grauis, et sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? lege orationes Gracchi: patronum ęrarij eße dices. negat Epicurus iucũde posse viui, nisi cum virtute uiuatur: negat vllam in sapientem vim esse fortunę: tenuem victum antefert copioso: negat vllum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cũ voluptate pugnantia. non istam dicit voluptatem. dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars insit. age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? nego igitur eius esse, qui dolorem summum malum metiamur, mentionem facere virtutis. & conqueruntur quidam Epicurei viri optimi (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurũ. ita credo, de honore, aut de dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum videtur,

tur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. & illi pugnant; & quidem vicinorum fidem implorant. multi autem sunt, qui statim conuolent: ego sum is, qui dicam me non laborare, actum habiturum quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio vnquam fuit. hi nimis iracunde agunt, presertim cum ab his non sanè animose defendatur sentẽtia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitũ, neq; apud Censores dicere audeant. sed cum istis aliàs, & eo quidẽ animo, nullum, vt certamen instituam, verum dicentibus facile cedã. tantum admonebo; si maxime verũ sit, ad corpus omnia referre sapientem; siue, vt honestius dicã, nihil facere, nisi quod expediat; siue oĩa referre ad vtilitatem suam; quoniam hęc plausibilia non sunt, vt in sinu gaudeãt, gloriose loqui desinant. Cyrenaicorũ restat sentẽtia: qui tum ęgritudinem censent existere, si nec opinato quid euenerit. est id quidem magnum, vt supra dixi, etiã Chrysippo ita videri scio, quod prouisum ante non sit, id fieri vehementius. sed non sunt in hoc omnia: quanquam hostium repens aduentus magis aliquanto conturbat, quam expectatus, & maris subita tempestas, quam ante prouisa, terret nauigantes vehementius: & eiusmodi sunt pleraque. sed cum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita videri maiora; & quidem ob duas causas: primum, quòd quanta sint, quę accidunt considerandi spatiũ non datur; deinde, cũ videtur pręcaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractum

malum ęgritudinem acriorem facit. quòd ita esse dies declarat. quę procedens ita mitigat, vt iisdem malis manētibus non modo leniatur ęgritudo, sed in plerisq; tollatur. Carthaginenses multi Romę seruierunt, Macedones rege Perse capto. vidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens; quosdam Corinthios. hi poterāt omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Hęc omnia vidi.

sed & iam decantauerunt fortasse: eo enim erāt vultu, oratione, omni reliquo motu, et statu, vt eos Argiuos, aut Sicyonios diceres, magisq; me mouerant Corinthi subito aspectę parietinę, quę ipsos Corinthios, quorum animis diuturna cogitatio callū vetustatis obduxerat. legimus librum Clitomachi, quē ille euersa Carthagine misit consolandi causa ad captiuos ciues suos. in eo est disputatio scripta Carneadis; quā se ait in commentarium retulisse. cum ita positum esset, videri fore in ægritudine sapientem patria capta, quæ Carneades contra dixerit, scripta sunt. tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inueteratæ ne desideratur quidem; nec si aliquod annis post idē ille liber captiuis mißus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus: sensim.n. & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit, sed id, quod ratio debuerat, vsus docet, minora esse ea, quæ sint visa maiora. quid ergo opus est dicet aliquis, ratione, aut omnino cōsolatione vlla, qua solemus vti, cum leuare dolorem merētium volumus? hæc enim ferè tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum videri. atqui tollerabilius feret incommodum,

modum, qui cognouerit, neceße homini tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipſa ſumma mali nihil detrahit: tantum modo affert, nihil eueniſſe, quod non opinandum fuiſſet. neque tamen genus id orationis in conſolando non valet: ſed id haud ſciam an plurimum. ergo iſta nec opinata non habent tantam vim, vt ægritudo ex his omnis oriatur; feriunt enim fortaſſe grauius, non id efficiunt, vt ea, quæ accident maiora videantur. quia recentia ſunt, videntur, non quia repentina. duplex eſt igitur ratio veri reperiendi, non in ijs ſolum, quæ mala, ſed in ijs etiam, quæ bona videntur. nam aut de ipſius rei natura, qualis, et quanta ſit, quærimus, ut de paupertate nonnunquam; cuius onus diſputando leuamus, docẽtes, quàm parua, & quam pauca ſint, quæ natura deſideret: aut a diſputandi ſubtilitate orationẽ ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianinum illud,

Sæpe eſt etiam ſub palliolo ſordido ſapientia.

cum.n.paupertatis vna eademq; ſit vis, quidnam dici poteſt quamobrem C. Fabritio tolerabilis ea fuerit, alij negẽt ſe ferre poſſe? huic igitur alteri generi ſimilis eſt ea ratio cõſolandi, quę docet humana eſſe, quę acciderit. non.n. id ſolum continet ea diſputatio, vt cognitionem afferat generis humani; ſed ſignificat tollerabilia eße, quę & tulerint, & ferant cęteri. de paupertate agitur; multi patientes pauperes commemorantur. de contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, et quidem propter id ipſum beatiores; eorumq;, qui priuatũ otium negocijs publicis ante tulerunt, nominatim vita laudatur: nec ſiletur illud potẽtiſſimi Regis Ana

pæſtum,

pæstũ, qui laudat senem, & fortunatũ esse dicit, quod inglorius sit, atq; ignobilis ad supremum diem peruenturus. similiter commemorandis exemplis, orbitates quoq; liberorum prædicantur, eorumq; qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio cæterorum facit, vt ea, quæ acciderint, multo minora, quàm quanta sint existimata, videantur. ita fit sensim cogitãtibus, vt quãtum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat,

-ego cum genui, moriturum sciui:

& Theseus,

Futuras mecum commentabar miserias:

& Anaxagoras, sciebam me genuisse mortalem. hi.n. omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescẽdas. & mihi quidem videtur idẽ ferè accidere ijs, qui ante meditantur, quòd ijs, quibus medetur dies: nisi quòd ratio quædam sanat illos hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet malum, quòd opinatum sit eße maximum, nequaquam esse tantum, vt vitam beatam possit euertere. hoc igitur efficitur, vt ex illo nec opinato plaga maior sit, non vt illi putant, vt cum duobus pares casus euenerint, is modo ęgritudine afficiatur, cui ille nec opinatus casus euenerit. itaque dicuntur nonnulli in mærore, cum de hac communi omnium cõditione audissent, ea lege nos esse natos, vt nemo in perpetuum esse posset expers mali, grauius etiã tulisse. quo circa Carneades, vt video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat laudantem Euripideum carmen illud,

Mor-

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,
Morbusque. multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: morsque est finis omnibus,
Quæ generi humano angorem nequidquã afferunt:
Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, vt fruges. sic iubet necessitas.

negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad leuandam ęgritudinem pertinere: id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidißemus, nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad maleuolos consolandos esse accommodatam: mihi vero longe videtur secus. nã & necessitas ferendę conditionis humanæ quasi cum deo pugnare cohibet, admonetque eße hominẽ: quæ cogitatio magnopere luctum leuat: & enumeratio exemplorum non vt animum maleuolorũ oblectet, affertur, sed vt ille, qui mæret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate, & tranquille tulisse: omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec cohærere possunt propter magnitudinem ægritudinis. ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύσιν, idest solutionẽ totius hominis appellatam putat. quę tota poterat euelli explicata, vt principio dixi, causa ægritudinis: est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni pręsentis, atque vrgẽtis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni; & acta ætas honeste, ac splendide tantam affert consolationem, vt eos, qui ita vixerint, aut non attingat ægritudo, aut perleuiter pũgat animi dolor. sed hanc opinionem mali cum illa et opi-

opinio accessit, oportere, rectum esse ad officium pertinere, ferre illud ęgre, quod acciderit; tum deniq; efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugẽdi, pedores, muliebres lacerationes genarum pectoris, fœminum, capitis percussiones. hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum Regem in luctu capillum sibi euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. sed hæc omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. itaque & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quòd is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. at quam rhethorice? quàm copiose? quas sententias colligit? quæ verba contorquet? vt licere quiduis rethori intelligas. quę nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quam grauissime mœrere oportere. ex hoc euenit; vt in animi doloribus alij solitudines captent, vt ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miser in campis mœrens errabat Aleis
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternum credo in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem fingi in canem eße conuersam. sunt autẽ alij quos in luctu cũ ipsa solitudine loqui sæpe delectat, vt illa apud Enniũ nutrix.

Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
Cælo atque terræ Medeę miserias.

hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in

dolore: maximeque declaratur hoc quasi officij iudicio fieri, quòd si qui forte, cum in luctu esse uellēt, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, reuocāt se rursus ad mœstitiā, peccatiq; se insimulāt, quod dolere intermiserint. pueros vero matres, & magistri castigare ēt solēt, nec verbis solum, sed etiam uerberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab ijs factū est, aut dictum: plorare cogūt. quid? ipsa remissio luctus cū est consecuta, intellectumq; est nihil profici mœrendo, nonne declarat fuisse totum illud voluntarium? quid ille Terētianus ipse se puniens, id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

Decreui tantisper me minus iniuriæ
Chremes meo gnato facere, dum fiam miser.

hic decernit, vt miser sit. num quis igitur quidquam decernit inuitus?

Malo quidem me quouis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides ergo opinionis esse, non naturæ malum. quid, quòd res ipsa lugere prohibet? vt apud Homerum quotidianæ neces. interitusque multorum sedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur;

Nanque nimis multos, atque omni luce, cadentes
Cernimus: vt nemo possit mœrore vacare.
Quo magis est æquum tumulis mādare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

ergo in potestate est abijcere dolorē, cum velis tempori seruientem. an est vllum tēpus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non ponendæ curæ ægritudinis causa seruiamus? constabat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidißent, cum in illo

ipso acerbissimo, miserrimoq́; spectaculo sibi timerent, quòd se classe hostium circunfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi vt remiges hortarentur, & vt salutem adipiscerentur fuga; posteaquam Tyrum venissent, tum afflictari, lamentarique cœpisse. timor igitur ab ijs ęgritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non poterit? quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quàm cum est intellectum nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. voluntate igitur, & iudicio suscipi ęgritudinem confitendum est. idq́ue indicatur eorum patientia, qui cum multa sint sępe perpessi, facilius ferunt quidquid accidit, obduruisseq́ue sese contra fortunam arbitrantur, vt ille apud Euripidem;

Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,
Nec tam ęrumnoso nauigassem salo,
Eßet dolendi causa, vt iniecto equulei
Freno repente tactu exagitantur nouo.
Sed iam subiectus miserijs obturpui.

defatigatio igitur miseriarum ægritudines cum faciat leuiores intelligi neceße est, non rem ipsam causam atque fontem eße mæroris. philosophi summi, nec dum tamen sapientiam consecuti, non ne intelligunt in summo se malo esse? sunt enim insipientes; neque insipientia vllum maius malum est: neq; tamen lugent, quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio; rectum eße, & æquum, & ad officiū pertinere, ægre ferre, quòd sapiens non sis. quod idem affingimus huic ægritudini: in qua luctus inest; quę omnium maxima

 est.

est. itaque Aristoteles veteres philosophos accusans, qui existimauißent philosophiam suis ingenijs eße perfectam; ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse; sed se uidere, quòd paucis annis magna accessio facta esset, breui tempore philosophiam planè absolutā fore. Theophrastus autem moriens accusaße naturam dicitur, quòd ceruis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorū si ętas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, vt omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. quærebatur igitur se tum, cum illa videre cœpisset, extingui. quid? ex cæteris philosophis non ne optimus, & grauissimus quisq; confitetur, multa se ignorare? & multa sibi ét atq; etiam eße discenda? neq; tamen, cū se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur: nulla.n.admiscetur opinio officiosi doloris. quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem, qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filijs; qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus? quid hos aliud placauit, nisi quòd luctum, & mærorem eße non putabant viri? ergo id, quod alij rectum opinantes ægritudini se solent dedere, ij turpe putantes, ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contra dicuntur hæc. quis tam demens, ut sua voluntate mæreat? natura affert dolorem. cui quidem Crātor, inquiunt, vester cedendum putat: premit enim, atq; instat, nec resisti

sisti

ſiſti poteſt. itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte conſolatus eſſet, is cũ audiſset de ſuo, fractus eſt. de cuius commutata mente ſic dicitur,

Nec vero tanta præditus ſapientia
Quiſquam eſt, qui aliorum erumnam dictis alleuãs,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Conuertat, clade vt ſubita frangatur ſua,
Vt illa ad alios dicta & præcepta excidant.

hæc cum diſputant, hoc ſtudent efficere, naturæ obſiſti nullo modo poſse. ij tamen fatentur grauiores ægritudines ſuſcipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia, vt nos quoq; idẽ ab alijs requiramus? ſed plures ſunt cauſę ſuſcipiendi doloris. primum illa opinio mali, quo viſo atq; perſuaſo ægritudo inſequitur neceſsario. deinde ẽt gratum ſe mortuis facere, ſi grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit ſuperſtitio muliebris quędam: exiſtimant. n. dijs immortalibus ſe facilius ſatisfacturos, ſi eorum plaga perculſi, afflictos ſe & ſtratos eſſe fateãtur. ſed hæc inter ſe quàm repugnent, plerique non vident: laudant. n. eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. quaſi fieri vllo modo poſſit, quod in amatorio ſermone dici ſolet, vt quiſuã plus alterum diligat, quã ſe. præclarum illud eſt; & ſi quæris, rectum quoq;, & verũ, vt eos, qui nobis chariſſimi eſſe debeant, æque ac noſmetipſos amemus: vt vero plus, fieri nullo pacto poteſt. ne optãdum quidem eſt in amicitia, vt me ille plus quàm ſe; ego illum plus, quàm me. perturbatio vitæ, ſi ita ſit, atque officiorum omnium conſequatur. ſed de

hoc aliàs. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram; ne illos plus, quã ipsi velint, si sentiant, plus certe quàm nosmetipsos diligamus. nam, quod aiunt plerosque, consolationibus nihil leuari, adiunguntque consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna conuerterit, vtrunque dissoluitur: sunt enim ista non naturæ vitia, sed culpæ. stultitiam autem accusare quamuis copiose licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque vt aliis auctores ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores, quam ferè plerique, qui auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt; est enim proprium stultitiæ aliorum vitia cernere, obliuisci suorum. sed nimirum hoc maximum est experimentum, cum constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam & si eadem res est, & idem est homo; qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas, hic mihi afferunt mediocritates, quę si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum; sin opinabiles, opinio tota tollatur. satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem mali præsentis; in qua opinione illud insit, vt ęgritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc diffinitionem a Zenone recte, vt illa opinio pręsentis mali sit recens. hoc autem verbum sic interpretatur, vt non tantum

illud

illud recens esse velit, quod paulo ante acciderit; sed quàm diu in illo opinato malo vis quædam insit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: vt Artemisia illa Mausoli Cariæ Regis vxor, quæ nobile illud Halicarnasi fecit sepulcrum, quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur recens cum vetustate exaruit. hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ęgritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quam plurimum, aut supprimere, nec pati manare longius: aut ad aliam traducere. Sunt, qui vnum officiũ cõsolantis putẽt, malum illud omnino nõ esse, vt Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, vt Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, vt Epicurus. sunt, qui satis putant ostẽdere, nihil inopinati accidiße, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem mœrenti, si se officio fungi putet iusto, atque debito. sunt etiam, qui hęc omnia genera consolandi colligunt: alius enim alio modo mouetur: vt ferè nos omnia in consolationem vnam coniecimus; erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quàm in corporum, vt Prometheus ille Aeschyli: cui cum dictum esset,

Atqui Prometheu te hoc tenere existimo,
Mederi poße rationem iracundiæ;

respondet,

Si quidem qui tempestiuam medicinam admonens,
Non ad grauescens vulnus illidat manus.

erit igitur in consolationibuus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum paruum: altera & de communi conditione vitæ, & proprie, si quid sit de ipsius, qui mæreat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustra confici mærore cum intelligas nihil posse profici. nam Cleantes quidem sapientem cō solatur: qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquādo ægritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, vt aeccpimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem summo loco natum, & quemuis baiulum interesse; cum se Alcibiades affli-ctaret, lacrymansq́; Socrati supplex esset, vt sibi virtutem traderet, turpitudinemq́ue depelleret, quid dicemus Cleanthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? quid illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eā rebus moueri, fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, nō ex animi malis vitijsq́ue constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est; quamquam & vsitata est, & sæpe prodest: Non tibi hoc soli. prodest hęc quidem, vt dixi, sed nec semper, nec omnibus: sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. vt enim tulerint quisque eorum, qui sapienter tulerunt; nō quo

quiſque incommodo affectus ſit, prędicãdum eſt. Chryſippi ratio ad veritatem firmiſſima eſt, ad tempus ægritudinis difficilis. magnum opus eſt probare mœrenti, illum ſuo iudicio, & quod ſe ita putet oportere facere, mœrere. nimirum igitur, vt in cauſis non ſemper vtimur eodem ſtatu, (ſic enim appellamus controuerſiarum genera) ſed ad tempus, ad controuerſiæ naturam, ad perſonam accommodamus: ſic in ægritudine lenienda, quamnam quiſque curationem recipere poſſit, videndum eſt. ſed neſcio quo pacto ab eo, quod erat à te propoſitum, aberrauit oratio. tu enim de ſapiẽte quęſieras: cui aut malum videri nullum poteſt, quod vacet turpitudine; aut ita paruum malum vt id obruatur ſapientia, vixque appareat; qui nihil opinione affingat, aſſumatque ad ægritudinem; nec id putet eſſe rectum, ſe quàm maxime excruciari, luctuque confici; quo prauius nihil eſſe poſſit. edocuit tamen ratio, vt mihi quidem videtur, cum hoc ipſum proprie non quęreretur hoc tempore, ne quidem vllum eſſe malum, niſi quod idẽ dici turpe poſſet; tamen vt videremus, quidquid in ægritudine mali, id non naturale eſſe, ſed voluntario iudicio, & opinionis errore contractum. tractatum eſt autem à nobis id genus ægritudinis, quod vnum eſt omnium maximum, vt eo ſublato reliquorũ remedia nec magnopere quærenda arbitraremur. ſunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de vita inhonorata, & ingloria dici ſoleant. ſeparatim autem certæ ſcholæ ſunt de exilio, de interitu patriæ, de ſeruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni caſu: in quo nomen poni ſolet calamitatis. hæc Græci in ſingulas

ſcholas,

scholas, & in singulos libros dispertiunt: opus enim quærunt, quanquam planè disputationis sunt, delectationis. & tamen vt medici toto corpore curando, minima etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum vniuersam ægritudinem sustulit, tamen si quis error aliunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugnit, si quid tenebrarum offudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid extitit: etsi singularum rerum sunt propriæ consolationes. de quibus audies tu quidem cum voles. sed ad eundem fontem reuertẽdum est, ægritudinem omnem procul abesse à sapiente, quòd inanis sit, quòd frustra suscipiatur, quòd non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam inuitatione, ad dolẽdum, cum id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mœrens, morsus tamen, & contractiuncula quædam animi relinquentur. hanc dicant sanè naturalem, dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum, quod cum sapientia esse, atque, vt ita dicam, habitare nullo modo possit: atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multę, quàm amaræ, quę ipso trunco euerso, omnes elidendæ sunt, & si necesse erit, singulis disputationibus: superest enim nobis hoc eiusmodi est ocium. sed ratio vna omnium est ęgritudinum, plura nomina: nam & inuidere ęgritudinis est, & ęmulari, & obrectare, & misereri, angi, lugere, mœrere, erumna affici, lamentari, solicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, disperare. hæc omnia diffiniunt Stoici: eaque verba, quę dixi, singularum rerum sunt, non, vt videntur, easdem

dem

dem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hę sunt illę fibræ stirpium quas initio dixi persequendę, & omnes elidendę, ne vlla vnquam possit existere. magnum opus, & difficile. quis negat? quid autem pręclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos modo curationem eius recipiamus. Verum quidem hęc hactenus. cætera, quotiescunque voletis, & hoc loco, & alijs parata vobis erunt.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM

AD MARCVM BRVTVM.

Liber Quartus.

De reliquis animi perturbationibus.

CVM multis locis noſtrorum hominum ingenia, virtuteſque Brute ſoleo mirari, tum maxime ijs in ſtudijs, quę ſero admodum expetita, in hanc ciuitatē è Grȩcia tranſtulerunt. nam cum à primo vrbis ortu, regijs inſtitutis, partim etiam legibus auſpicia, ceremonię, comitia, prouocationes, patrum conſilium, equitum, peditumque deſcriptio, tota res militaris diuinitus eſſet conſtituta, tum progreſſio admirabilis, incredibiliſque curſus ad omnem excellentiam factus eſt, dominatu regio Rep. liberata. nec vero hic locus eſt, vt de moribus inſtitutiſque maiorum, & diſciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur. alijs hęc locis ſatis accurate à nobis dicta ſunt, maximeque in ijs ſex libris, quos de Rep. conſcripſimus. hoc autem loco conſideranti mihi ſtudia doctrinę, multa ſanè occurrunt, cur ea quoq; accerſita aliunde, neque ſolum expetita, ſed etiam conſeruata, & culta videantur. erat enim illis penè in cõ-

ſpectu

spectu prestanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus ijsdem, quibus L. Brutus patriam liberauit praeclarus auctor nobilitatis tuae. Pythagorae autem doctrina cum longe, lateque flueret, permanauisse mihi videtur in hanc ciuitatem: idque cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiã vestigijs indicatur: quis est enim qui putet, cum floreret iñ Italia Graecia potentissimis, & maximis vrbibus ea, quę magna dicta est, in hisq; primum ipsius Pythagorae, deinde postea Pythagoreorum tantum nomẽ esset; nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem. Numam quoque Regem Pythagoreum à posterioribus existimatum. nam cum Pytharae disciplinam, & instituta cognoscerẽt, Regisque eius aequitatem, & sapientiam à maioribus suis accepissent; ętates autem & tempora ignorarent propter vetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagorae auditorem fuisse crediderunt. & de coniecturae quidem hactenus. vestigia autem Pytagoreorum quanquam multa colligi possunt, paucis tamẽ vtemur, quoniã non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus soliti illi esse dicãtur, & pręcepta quędam occultius tradere, & mentes suas à cogitationum intẽtione cantu, fidibusq; ad tranquillitatẽ traducere; grauissimus auctor in Originibus dixit Cato; morem apud maiores hunc epularum fuisse, vt deinceps, qui accubarent, canerẽt ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos vocum sonis, & carmina. quanquã id

quidem

quidem etiam XII. tabulæ declarant, condi iam tum solitum eße carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quòd & deorum pulvinaribus, & epulis magistratuum fides pręcinunt: quòd proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinæ. mihi quidem etiam Appij Cęci carmen, quod valde Panętius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem Pythagoreorum videtur, multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis, quæ pretereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliũde didicisse videamur. sed vt ad propositum redeat oratio: quàm breui tempore quot & quanti poetæ, qui autem oratores extiterunt? facile vt appareat nostros omnia consequi potuisse, simul vt velle cœpißent. sed de cæteris studijs alio loco & dicemus, si vsus fuerit, & sæpe diximus. sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lelij ætatem, & Scipionis, non reperio quos appellare possim nominatim. quibus adolescentibus Stoicũ Diogenem, & Academicum Carneadem video ad Senatũ ab Atheniẽsibus missos esse legatos. qui cum Reipub. nullam vnquam partem attigissent, essentque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius; nunquam profecto scholis essent excitati, neq; ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia doctrinæ. qui cum cætera literis mandarent, alij ius ciuile, alij orationes suas, alij monumenta maiorũ; hanc amplissimam omnium artium bene viuendi disciplinam vita magis, quàm literis persecuti sunt. itaque illius veræ, elegantisque philosophiæ, quę ducta à Socrate

crate

crate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controuersias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca admodum latina monumenta, siue propter magnitudinē rerum, occupationemq́ue omnium, siue etiam, quòd imperitis ea probari poße non arbitrantur: cum interim illis silentibus C. Amafanius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, siue quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd inuitabatur illecebris blandis voluptatis, siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. post Amafanium autem multi eiusdem ęmuli rationis multa cum scripsißent, Italiam totam occupauerunt: quodq́ue maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facile ediscantur, & ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinæ putant. sed defendat quidem quod quisq; sentit; sunt enim iudicia libera. nos institutum tenebimus: nullisq; vnius disciplinæ legibus astricti, quibus ī philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. quòd cum sæpe aliàs, cum nuper in Tusculano studiose egimus. itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur: vt.n.in inferiorem ambulatione descendimus, quòd idem feceramus superioribus diebus, sic acta res est. M. Dicat, si quis vult, de qua re disputare velit. A. Nō mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. Aegritudine quidem hesterna disputatione videbatur: nisi forte temporis causa aßentiebare. A. Minime vero: nam mihi egre-

egregie probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. quid enim? metus ne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarũ præsentiũ est ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. restant duæ perturbationes, lętitia gestiens, & libido; quæ si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Vtrum igitur mauis? statim ne nos vela facere, an quasi è portu egredientes paululum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo. M. Quia Chrysippus & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his patiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt; spinas partiendi, & diffiniendi prætermittunt. quærebam igitur, vtrum panderem vela orationis statim, an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo vero; erit enim hoc totum, quod quęro, ex vtroq; perfectius. M. Est id quidẽ rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem. tu tamen, vt soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Græcis. M. Enitar quidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabãtur, si vnum aliquod effugerit. Quoniam, quæ Græci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionẽ

sequar:

ſequar: qui animum in duas partes diuidunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id eſt placidã, quietamq; conſtantiam: in illa altera motus turbidos tum irę, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq; rationi. ſit igitur hic fons. vtamur tamen in his perturbationibus deſcribendis Stoicorum diffinitionibus, et partitionibus: qui mihi videntur in hac quæſtione verſari acutiſſime. Eſt igitur Zenonis hæc diffinitio, vt perturbatio ſit, quod πάθος ille dicit, auerſa a recta ratione contra naturam animi commotio. quidam breuius, perturbationem eſſe appetitum vehementiorem dicunt: ſed vehemẽtiorem eum volunt eſſe, qui longius diſceſſerit a naturę conſtantia. partes aũt perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis naſci, & ex duob. opinatis malis: ita eſſe quatuor. ex bonis libidinem, & lętitiam; vt ſit lætitia pręſentium bonorum, libido futurorum: ex malis metum & ægritudinem naſci cenſent, metũ futuris, ęgritudinem pręſentibus: quę .n. venientia metuuntur, eadem efficiunt ęgritudinem inſtantia; lętitia autem, & libido in bonorum opinione verſantur: cum libido ad id, quod videtur bonum illecta, & inflammata rapiatur, lętitia, ut adepta iam aliquid cõcupitum, efferatur, & geſtiat: natura .n. omnes ea, quę bona uidentur, ſequuntur, fugiuntq; contraria. quamobrem ſimul obiecta ſpecies cuiuſpiam eſt, quod bonum videatur; ad id adipiſcendum impellit ipſa natura. id cum conſtanter prudenterque fit, eiuſmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus voluntatem. eam illi putant in ſolo eſſe ſapiente: quam ſic

I diffiniunt.

diffiniunt. voluntas est, quę quid cum ratione desiderat: quę autem aduersa ratione incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata, quę in oībus stultis inuenitur. itemq́;, cum ita mouemur, vt in bono simus aliquo, dupliciter id contingit. nam cum ratione animus mouetur placide, atq; constanter, tum illud gaudium dicitur; cum autem & inaniter, & effuse animus exultat, tum illa lætitia gestiēs, vel nimia dici potest: quā ita diffiniunt, sine ratione animi elationē. quo modoq́; bona natura appetimus, sic a malis natura declinamus: quæ declinatio si cū ratione fiet, cautio appelletur, eaq́; intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atq; fracta, nominetur metus. est igitur metus rationi aduersa cautio. pręsentis autem mali sapientis affectio nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosq́; demittunt, & contrahunt rationi nō obtemperātes. itaq; hæc prima definitio est, vt ægritudo sit animi aduersante ratione cōtractio. sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ; quoniam ægritudini nulla cōstantia opponitur, sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, et opinione. itaq; eas diffiniunt pressius, vt intelligatur non modo quam uitiosæ, sed ēt quam in nostra sint potestate. est igitur ægritudo, opinio recēs mali præsentis, in quo demitti cōtrahique animo rectum eße videatur. Lætitia opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. Metus opinio impēdētis mali, quod intollerabile esse uideatur. Libido opinio venturi boni, quod, sit ex vsu, iam pręsens eße, atq; adesse. sed quę iudicia, quasq́; opiniones

nes perturbationum eße dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam, quę efficiuntur perturbationibus; vt ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi, & fugam, lætitia profusam hilaritatem, libido, effrenatam appetentiam. opinionem aūt, quam in omnes diffinitiones superiores inclusimus, volunt eße imbecillam assensionem. sed in singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subijciuntur. vt ægritudini inuidentia (vtendum est enim docendi causa verbo minus vsitato, quoniam inuidia non in eo, qui inuidet, solū dicitur; sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mæror, erumna, dolor, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, et si qua sunt de genere eodem. sub metum aūt subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuolētia, lętans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini, ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cętera eiusmodi. hęc autem diffiniunt hoc modo, Inuidentiam eße dicunt ęgritudinem susceptam propter alterius res secundas, quę nihil noceāt inuidenti. nam si quis doleat eius rebus secundis, a quo ipse lædatur, non recte dicitur inuidere: vt si Hectori Agamemnon. qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, vt & in laude, & in vitio nomen hoc sit. nam & imitatio virtutis ęmulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco vtimur; est enim laudis; & est æmulatio

ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo: ægritudo, ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. Misericordia est ęgritudo ex miseria alterius iniuria laborantis: nemo enim parricidę aut proditoris supplicio misericordia commouetur. Angor est ægritudo premens. Luctus ægritudo ex eius, qui charus fuerit, interitu acerbo. Mœror ægritudo flebilis. Erumna ægritudo laboriosa. Dolor ægritudo crucians. Lamentatio ægritudo cum eiulatu. Solicitudo ægritudo cum cogitatione. Molestia ægritudo permanens. Afflictatio ægritudo cum vexatione corporis. Desperatio ægritudo sine vlla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub metu, ea sic diffiniunt; Pigritiam metum consequentis laboris: Terrorem metum concutientem; ex quo fit, vt pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem metum mali appropinquantis; Pauorem metum mentem loco mouentem. ex quo illud Ennij,

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat: Exanimationem metum subsequentem, & quasi comitem pauoris; Conturbationem metum excucientem cogitata: Formidinem metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt. vt Maleuolentia si voluptas ex malo alterius sine emolumento suo. Delectatio voluptas suauitate auditus animum deliniens: & qualis est hęc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum; quæ sunt omnes vnius generis, ad perfundendum

animum tanquam illiquefactę voluptates. Iactatio est voluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quę autē libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, vt Ira sit libido puniendi eius, qui videatur lęsiße iniuria. Excandescentia autem sit ira nascens, & modo existens: quæ θύμωσις *Græce dicitur: Odium ira inueterata; Inimicitia ira vlciscendi tempus obseruans; Discordia ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia libido inexplebilis. Desiderium libido eius, qui nondum adsit, videndi. distinguunt illud etiam, vt sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam, quæ* κατηγορήματα *dialectici appellant: vt habere diuitias, capere honores. Indigentia libido rerum ipsarum est, vt honorum, ut pecuniæ. omnium autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a præscriptione rationis, vt nullo modo appetitionis animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, vt hæ rectæ rationi pareant conseruatque considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi ægrotationesq; nascuntur: sic prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate animum spoliat, morbisq; perturbat. ex perturbationibus aūt primum morbi conficiuntur. quæ uocant illi* νοσήματα*; eaque, quæ sunt eis morbis*

contraria, quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atque fastidium; deinde ægrotationes, quæ appellantur à Stoici ἀῤῥωστήματα; hisque item opposita cõtrarię offensiones. hoc loco nimiũ operę consumitur à Stoicis, maxime à Crysippo, dum morbis corporum cõparatur morborum animi similitudo. qua oratione minime neceßaria prætermißa, ea quæ rem cõtinẽt, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactãtibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper. cum autem hic feruor, cõcitatioque animi inueterauerit, & tanquam in venis, medullisque insederit; tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eę, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusque contrariæ. hæc, quę dico, cogitatione quidem inter se differunt, re vero copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine, & lætitia. nã cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quędam Socratica medicina, quę sanaret eam cupiditatem; permanat in venas, & inhęret in visceribus illud malum, existitque morbus, & ægrotatio: quę auelli inueterata non poßunt: eiq; morbo nomen est auaritia. similiterque cęteri morbi, vt glorię cupiditas, vt mulierositas, vt ita appellem eam, quę Gręci φιλογυνεία dicitur, cęteriq; similiter morbi, ęgrotationesque nascuntur. quę autem hi sunt contraria, ea nasci putantur à metu, vt odium mulierũ, quale in μισογυνεία est, vt in hominũ vniuersum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur, vt inhoßpitalitas est, quæ omnes ęgrotationes animi ex quodam metu nascũtur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. definiunt autẽ animi ęgrotationem

tationem, opinionem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda sit, inhęrentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem vehementem de re non fugienda, inhęrentem, & penitus insitã, tanquam fugienda. hęc autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autẽ talia quędam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, liguritio, vinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. est autem auaritia opinatio vehemens de pecunia, quasi valde expetenda sit, inhęrens & penitus insita. similisque est eiusdem generis diffinitio reliquarum. Offensionum autem diffinitiones sunt eiusmodi, vt inhospitalitas sit opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaque inhęrens & penitus insita similiter definitur & mulierum odium, vt Hippolyti, & vt Timonis generis humani. Atque vt ad valetudinis similitudinem veniã, eaque collatione vtamur aliquando, sed parcius quam solent Stoici: vt sunt alij ad alios morbos procliuiores: itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam terminosos, non quia semper sint, sed quia sępe sint alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas, vnde anxij, in alijs iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estque aliud iracundum esse, aliud iratum, vt differt anxietas ab angore; neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando; neque anxij, semper anguntur: vt inter ebrietatem, & ebriositatẽ interest: aliudque est esse amatorem, aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nam pertinent ad omnes perturbationes, in mul-

tis etiam vitijs apparet: sed nomen res non habet. ergo innidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. hæc igitur procliuitas ad suum quoque genus à similitudine corporis ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ęgrotandum procliuitas. sed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur: in malis procliuitas, vt signficet lapsionem; in neutris habet superius nomen. quo modo autem in corpore morbus, ægrotatio, & vitium, sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Aegrotationem morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissident. ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaq; illa duo morbus, & ægrotatio, ex totius valetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur, vitium autem integra valetudine ipsum ex se cernitur. sed in animo tantum modo cogitatione possumus morbum ab ægrotatione seiũgere. vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & à se ipsa dißentiens. ita fit, vt in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio, in altera inconstãtia, & repugnantia: non enim omne vitium partes habet dissentiens, vt eorum, qui nõ longe à sapientia absunt: affectio est illa quidem discrepans à se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. morbi autẽ & ęgrotationes partes sunt vitiositatis: sed perturbationes sint ne eiusdem partes, quæstio est: vitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes, vt non possint affectionum manentium partes eße,

atque

atque vt in malis attingit animi naturā corporis similitudo, sic & in bonis: sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas; sunt item in animo. corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, è quibus constamus; sanitas sic animi dicitur, cum eius iudicia, opinionesque concordant. eaq; est animi virtus: quam alij ipsam temperātiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam, sed, siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. est autē quędam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cū curatione medicorum perturbatio mētis aufertur. & vt corporis est quędam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate, eaque dicitur pulchritudo: sic in animo opinionū, iudiciorumq; æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulchritudo vocatur. itemq; viribus corporis, & neruis, & efficacitati similes, similibus quoq; verbis, animi vires nominantur. velocitas autem corporis, celeritas appellatur; quę eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tēpore percursionem. illud animorum, corporumq; dissimile est, quòd animi valentes morbo tentari non possunt, corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorū non item. quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt: itaq; in hominibus solum existunt: nam bestię simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. inter acutos autem, & hebetes interest, quòd

ingenioſi, vt ęs Corinthium in eruginem, ſic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocius, hebetes non item. nec vero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingenioſi cadit: non enim multa efferata, & immania: quędam autem humanitatis quoque habent primam ſpeciem, vt miſericordia, ęgritudo, metus: ægrotationes autem, & morbi animorum difficilius euelli poſſe putantur, quàm ſumma illa vitia, quæ virtutibus ſunt contraria: morbis enim manentibus, vitia ſublata eſſe non poſſunt, quia non tam celeriter ſanantur, quam illa tolluntur. habes ea, quæ de perturbationibus enucleate diſputant Stoici; quæ Logica appellant, quia diſſeruntur ſubtilius. è quibus, quoniam tanquam è ſcrupuloſis cotibus enauigabit oratio, reliquæ diſputationis curſum teneamus: modo ſatis illa dilucidæ dixerimus pro rerum obſcuritate. A. Prorſus ſatis: ſed ſi qua diligentius erunt cognoſcenda, quæremus aliàs nunc vela, quæ modo dicebas, expectamus, & curſum. M. Quando & alijs locis de virtute diximus, & ſępe dicendum erit (pleræq; enim queſtiones, quæ ad vitam, moresq; pertinent, à virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus eſt affectio animi, conſtans, conueniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus eſt, & ipſa per ſe ſua ſponte, ſeparata etiam vtilitate, laudabilis: ex ea proficiſcuntur honeſtæ voluntates, ſententiæ, actiones, omnisque recta ratio: quamquam ipſa virtus breuiſſime recta ratio dici poteſt. huius igitur virtutis contraria eſt vitioſitas: ſic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quàm Grçci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiuſdam

iusdam vitij nomen est, vitiositas omnium ex qua cogitantur perturbationes; quę sunt, vt paulo ante diximus turbidi animorum, concitatique motus, auersi à ratione, & inimicissimi mentis, vitęque tranquillę: important enim ęgritudines anxias, atq; acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu. ijdem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi a tēperantia, & moderatione plurimum dissidentem. quę si quando adepta est id, quod ei fuerit concupitum: tū fert alacritatem, vt nihil esse constet, quod agat, vt ille, qui voluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitratur. eorum igitur malorum in vna virtute posita sanatio est. quid autem est non miserius solum, sed fœdius etiam, & deformius, quàm ęgritudine quis afflictus, debilitatusque iacens? cui miserię proximus est, is, qui appropinquās aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi. quàm vim significantes mali, poetæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animique impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est: omnibus enim quorum mens abhorret à ratione, semper aliquis alijs dolor, alijs terror impendet. atque vt hæ tabificę mentis perturbationes sunt; ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est lætitia gestiens non multum differunt ab ementia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, aliâs modestum, & temperantem, aliâs constantem continentemque dicimus. nonnunquam hæc eadem vocabu-

la ad frugilitatis nomen, tanquam ad caput referre volumus. quòd nisi eo nomine virtutes continerentur, nunquam illud ita peruulgatum esset, vt iam prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisque magnifice dicere videtur. ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibique ipse placatus, vt neque tabescat molestijs, neque frangatur timore, nec sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat; is est sapiens, quem querimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua vitæ breuitate magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, vt ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, vt semper videat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore viuendi, vt quemcunq; casum fortuna inuexerit, hunc apte & quiete ferat. quod qui facit, non ęgritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus: his autem vacuus animus perfecte atque absolute beatos efficit: idemque concitatus, & abstractus ab integra, certaq; ratione, non constantiam solū amittit, verum etiam sanitatem. quo circa mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, quæ

per-

perturbari animos necesse esse dicunt, sed adhibent modum quendam, quem vltra progredi non oporteat. modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porrò malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, vt cum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia, sapientem ne attingat quidẽ omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur. ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam Consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse modum videtur, quippe qui ob eam causam à vita recesserit. moderatius igitur ferre debuit. quid, si, cum id ferret modice mors liberorum accessißet? nata esset ægritudo noua, sed ea modica magna tamen facta eßet accessio. quid si deinde dolores graues corporis, si bonorũ amissio, si cæcitas, si auxilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, quæ non sustineretur, qui modum igitur vitio quęrit, similiter facit, vt si poße putet eum, qui se è Leucade pręcipitauerit sustinere se, cum velit: vt enim id non potest, sic animus perturbatus, et ĩcitatus nec cohibere se potest, nec quo loco vult insistere omnino: quęque crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. ægritudo autem cæteręque perturbationes amplificatę certe pestiferę sunt: igitur etiam susceptæ continuo in magna

pestis

pestis parte versantur: etenim ipsę se impellunt, vbi semel a ratione discessum est; ipsaq; sibi imbecillitas indulget, in altumque prouehitur imprudens, nec reperit locum consistendi. quamobrem nihil interest vtrū moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim vitijs modum apponit, is partem suscipit vitiorum. quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataque semel in procliue labuntur, sustinerique nullo modo possunt. Quid, quòd ijdem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales eße dicunt, sed etiā vtiliter a natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis eße dicunt, multoque, & in hostem, & in improbum ciuem vehementiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: pręlium rectum est hoc fieri; conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. Hæc nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec vero de bellatoribus solum disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ. oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundię. quę etiam si non adsit, tamen verbis atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique uideri negant, qui irasci nesciat. eamque, quam lęnitatem nos dicimus, vitioso lentitudinis nomine appellant. nec vero solum hanc libidinem laudant (est enim ira, vt modo diffini-

ui,

ui, vlciscendi libido) sed illud ipsum genus, vel libidinis, vel cupiditatis ad summam vtilitatem esse dicunt a natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, prǫclare facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quòd somnum capere non posset; quǫrentibusque respondebat: Milciadis trophǫis se è somno suscitari. cui non sunt auditǫ Demosthenis vigiliǫ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. Philosophiǫ denique ipsius principes nunquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. vltimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus; vbi enim quid esset quod disci posset, eo veniendum iudicauerunt. num potamus hǫc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ipsam ǫgritudinem, quam nos vt terram, & immanem beluam fugiendam esse diximus, non sine magna vtilitate à natura dicunt constitutã, vt homines castigationibus, reprehẽsionibus, ignominijs affici se in delicto dolerent: impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quo est illud è vita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius, heu me miserum, dixisset; tum seuerus pater,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ǫgritudinis vtiles esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum illud ǫmulari, obtrectare non esse inutile; cum aut se non idem videat consecutum, quod alium; aut aliud idem, quod se: me-

tum

tum vero si quis sustulisset omnem vitę diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, ut resecanda eße fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus eße: vt in omnibus ferè rebus mediocritatem eße optimam existiment. quæ cum exponunt? nihil ne tibi videntur, an aliquid dicere. A. Mihi vero dicere aliquid: itaque expecto, quid ad ista. M. Reperiā fortasse: sed illud ante. vides ne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. digladiétur illi, per me licet; cui nihil est necesse, nisi vbi sit illud, quod verisimillimū videatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quęstione, è qua possit attingi aliquid verisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis; qua recte Zenonem vsum puto. ita enim definit, vt perturbatio sit aduersa ratione cōtra naturam animi commotio: vel breuius, vt perturbatio sit appetitus vehemētior: vehementior autem intelligatur is, qui procul absit a naturæ constantia. quid ad has definitiones possim discere? atqui hæc pleraque sunt prudenter, acuteq; disserentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesque virtutum. an vero vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? gladiatorum id quidem. quanquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam. colloquuntur, congrediuntur, quæruntur. aliquid postulant, vt magis placati, quàm irati eße videantur. sed in illo genere sit sanè Pacideianus

nus

mus aliquis hoc animo, vt narrat Lucilius.

Occidā illum equidem, et vincā, si id queritis, inquit.
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
Quam gladiū in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam
Nobis, quàm dextræ gladium dum accōmodet alter:
Vsque adeo studio, atque odio illius, efferor ira.

at sine hac gladiatoria iracundia videmus progrediē-tem, apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore. cuius, vt arma sumpsit, ingressio lætitiam attulit socijs, terrorem autem hostibus: vt ipsum Hectorem quemadmodum est apud Homerum, toto pectore tremētem prouocasse ad pugnam pœniteret. atq; hi collocuti inter se, priusquā manum consererent, leniter & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracūde, rabioseve fecerunt. ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse; nec Marcellum apud Clastidiū ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel iurare poßum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Alienum Pelignum scuto protexit, gladiumq; hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem inuaserit: video enim vtrunque comminus ictu cecidisse contrario. quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in cœlum ista ipsa, quam vos iracundiam eße vultis, sustulit fortitudo, iratum ne

cẽses conflixisse cum Erymanthio apro; aut Leone Nemeæo? an ét Thęseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota leuitatis: neque enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est. contemnendę sunt humanæ res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. cũ hæc cõstituta sint iudicio, atq; sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte, quæ vehementer, acriter, animose fiunt, iracũde fieri suspicamur. mihi vero ne Scipio quidem ille Pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declarauit, nunquam iratum esse sapientem; iratus videtur fuisse T. Graccho, tum, cum Consulem languentẽ reliquit, atq; ipse priuatus, vt si cõsul esset, qui Remp. saluam esse vellet, se sequi iussit. nescio, ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati non fecimus. an est quidquam similius insanię, quàm ira? quàm bene Ennius initiũ dixit insaniæ. color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemque perduxit. non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. satis est instructa, armata parata per sese. nam isto modo quidem licet dicere vtilem vinolentiam ad fortitudinem, vtilem etiam dementiam, quòd & insani, & ebrij multa faciunt sæpe vehementius,

Semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:
Nã facinus fecit maximũ, cũ, Danais inclinantibus,
Sũmã rẽ pfecit manus, pręliũ, cũ restituit insaniens.

Dica-

Dicamus igitur vtilem insaniam. tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere. fortitudo est igitur animi affectio legi summę in perpetiendis rebus, obtemperans; vel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosę videntur, subeundis, & repellendis; vel scientia rerum formidolosarum, contrariumque perferendarũ, aut omnino neglig ẽdarum, conseruãs earum rerum stabile iudicium. vel breuius, vt Chrysippus. nã superiores definitiones erant Sphęri, hominis in primis bene definiẽtis, vt putant Stoici: sunt. n. omnino omnes ferè similes: sed declarant communeis notiones alia magis alia. quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerũ, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. quamuis licet insectemur istos, vt Carneades solebat: metuo, ne soli philosophi sint. quæ. n. istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam atq; inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quęrat aliquid, neq; eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, nõne ista colligunt? remoue perturbationes, maximeque iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. nũc autem ita dißerunt, sic se dicere, omnes stultos insanire, vt male olere omne cœnum. at nõ semper. commoue: senties. sic iracundus non semper iratus est. lacesse: iã videbis furentem. quid? ista bellatrix iracundia, cum domum redijt, qualis est cum vxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est vtilis? est igitur aliquid,

quod conturbata mens melius possit facere, quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos morbosos nominauerunt. oratorē vero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tum videmur, cum quid in causis acrius, & vehementius dicimus? quid? cum iam rebus transactis, & prateritis orationes scribimus, num irati scribimus?

Ecquis hoc animaduertit? Vincite,

num aut egisse vnquam iratū Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? aguntur ista præclare, & ab eo oratore, quidem melius, si modo est orator, quam ab vllo istrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem vero laudare, cuius est libidinis Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? vos studia libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerū, vt ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam egritudinem laudare, vnam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorū? Quàm commode dixit Afranius.

Dum modo doleat aliquid, doleat quod lubet:

dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto: nos autem de constanti viro, ac sapienti quærimus. & quidē illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, vel cęteri de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria: vtile est.n. vti motu animi, qui vti ratione non potest; nos autem, vt testificor sępe, de sapiente quęrimus. At etiam æmulari vtile est, obtrectare,

ctare, misereri. cur misereare potius, quã feras opẽ, si id facere possis? an sine misericordia liberales eße non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus, sed alios, si poßumus, leuare ægritudine. Obtrectare vero alteri, aut illa vitiosa ęmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet vtilitatis, cum sit æmulantis angi alieno bono, quod ipse nõ habeat; obtrectantis autem alieno bono, quod id etiam alius habeat? quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere velis? nam solum habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ve sit, non libidinosus & cupidus eße? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus eße sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamuis fuse, lateque possint, sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiam, cognitionemq; quę causa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, vt diuina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. in hunc tu igitur, tanquam in mare, quod est vẽtis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq; perturbet? an improuisum aliquid, atq; repentinum quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nam quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui; quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia

ista ex errorum orta radicibus. quæ euellenda, & extrahenda penitus, non circuncidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quã de te ipso quærere (illum.n.putas omni perturbatione esse liberum, te vis) videamus, quanta sint, quę à philosophia remedia morbis animorum adhibeãtur: est.n. quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi, infensa, atque inimica natura, vt corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. de quibus est hoc etiam merita melius, quòd corporum adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. sed quo maior est in eis præstantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam cõuertẽda omnis oratio est: simulas enim quærere te de sapiẽte; quęris autem fortaße de te. Earum igitur perturbationũ, quas exposui, variæ sunt curationes, nam neq; omnis ægritudo vna ratione sedatur: alia est enim lugenti, alia miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina: est enim in omnibus quatuor ꝑturbationibus illa distinctio, vtrũ ad vniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad singulas, vt ad metum, libidinem, reliquasq́ue melius adhibeatur oratio, & vtrum illud non videatur ægre ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ęgritudo: vt si quis ægre ferat, se pauperem esse, id ne disputes, paupertatem malum nõ esse, an hominem ægre ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne si forte de paupertate non persuaseris, sit ægritudini con-

ni concedendum: ægritudine autem ſublata proprijs rationibus, quibus heri vſi ſumus, quodammodo etiam paupertatis malum tollitur. ſed omnis eiuſmodi perturbatio, animi placatione abluatur, illa quidem cum doceas, nec bonum illud eße ex quo lætitia, aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. verumtamen hæc eſt certa, & propria ſanatio, ſi doceas, ipſas perturbationes per ſe eſſe vitioſas nec habere quidquam, aut naturale, aut neceſſarium: vt ipſam ægritudinem leniri videmus, cum obijcimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati, cumq; eorum grauitatem, conſtantiamque laudamus, qui non turbulente humana patiantur. quod quidem ſolet eis etiam accidere, qui illa mala eſſe cenſent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis voluptatem eße bonum, alius autem pecuniam; tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari poteſt. illa autem altera ratio, & oratio, quę ſimul & opinionem falſam tollit, & ęgritudinem detrahit, eſt ea quidem vtilior, ſed raro proficit, neque eſt ad vulgus adhibenda. quædam autem ſunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo poſſit, vt ſi quis ægre ferat, nihil in ſe eſſe virtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honeſtatis, propter mala is quidem angatur, ſed alia quædam ad eum ſit admouenda curatio, & talis quidem, quæ poſſit eße omnium, etiam de cæteris rebus diſcrepantium philoſophorum: inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum à recta ratione auerſas eße vitioſas, vt etiam, ſi nec mala ſint illa, quæ metum, ægritudinemve, nec bona, quæ cu-

piditatem, lætitiamve moueant, tamen sit vitiosa ipsa commotio: constantem enim volumus quendam, sedatum grauem, humana omnia præmentem illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus: talis autem nec merens, nec timens, nec cupiens, nec gestiēs esse quisquam potest: eorum enim hæc sunt, qui euentus humanos superiores, quàm suos animos esse ducūt. quare omnium philosophorum, vt ante dixi, vna ratio est medendi, vt nihil, quale sit illud quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaq; primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, vt ea tollatur, non est quærendum, bonum illud nec ne sit, quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: vt siue, quod honestum est, id sit summum bonum, siue voluptas, siue horum vtrunq; coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda ratio. continet autem sedationem animi humana in conspectu posita natura; quæ quo facilius expreßa cernatur, explicanda est oratione communis conditio, lexque vitæ. itaq; non sine causa cum Orestem fabulam doceret Euripides primos tres versus reuocaße dicitur Socrates:

Neque tam terribilis vlla fando oratio est,
Neque sors, neque ita cælitum inuectum malum
Quod non natura humana patiendo ferat.

est autem vtilis ad persuadendum ea, quæ acciderunt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etsi ægritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in consolationis libro, quem in me-

dio (non enim sapientes eramus) mœrore, & dolore cõscripsimus: quodq; vetat Chrysippus ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturęque vim attulimus, vt magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus. de quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, vt ægritudo præsentis, sic ille futuri mali. itaque nõ nulli ęgritudinis partem quandam metum esse dicebant. alij autem metum prępmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ. quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam videndum est in vtrisque, ne quid humile, summissum, molle, effœminatum, fractum, obiectumque faciamus. sed quamquam de ipsius metus incõstantia, imbecillitate, leuitate dicendum est, tamen multum prodest ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere. itaque siue casu accidit, siue cõsilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatũ est: quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus: videamus nunc de bonorum, idest de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quę pertinet ad animi perturbationem, vna res videtur causam continere, omneis eas eße in nostra potestate, omneis iudicio susceptas, omneis voluntarias. hic igitur error est eripiendus, hęc detrahenda opinio: atque vt in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea, quę magna, & lętabilia dicũtur, atq; hoc quidem cõmune malorum, &

bono-

bonorum: vt si iam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in malis, aut in bonis eße habēdum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaq́; ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. atq; erat facile, sequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis, & malis, negare vnquam lætitia affici poße insipientem, quòd nihil vnquam haberet boni. sed loquimur nunc more communi. sint sanè ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, voluptates, cæteraq́; tamē in eis ipsis potiundis exultans, gestiensq́; lætitia turpis est: vt si ridere concessum sit, vituperetur tamē cachinnatio: eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo in dolore contractio; eadēque leuitate cupiditas est in appetendo; qua lætitia in fruendo: & vt nimis afflicti molestia, sic nimis elati lætitia iure iudicantur leues. & cum inuidere, ægritudinis sit: malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ, vtrumque immanitate, & feritate quadam proponenda castigari solet. atque vt confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari non decet, quoniam docendi caussam gaudio lætitiam distinguimus. illud iam supra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam posse, elationem posse: aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

Lætus sum
Laudari me abs te pater laudato viro;

aliter ille apud Trabeam Chærea,

Læna delinita argento nutum obseruabit meum,
Quid velī, qd studeā. aduenieēs digito impellā ianuā:

Fores

Fores patebũt. de improuiso Chrysis vbi me aspexerit,
Alacris obuiã mihi veniet complexum exoptans meũ,
Mihi se debet:
quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet.
Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

hæc lætitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. & vt turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cum fruuntur venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. totus vero iste, qui vulgo appellatur amor, (nec hercule inuenio. quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est, vt nihil videam, quod putem conferendũ. quem Cæcilius,

-Deum qui non summum putet,
Aut stultum; aut rerum esse imperitum existimet;
Cui manu sit, quem esse dementem velit,
Quem sapere, quem sanari, quem in morbum inijci,
Quem contra amari, quem accersiri, quem expeti.

ò præclaram emendatricem vitæ poeticam, quæ amorẽ flagitij; & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet, de comœdia loquor; quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis quàm honoris seruauisti gratia.

quid ergo? hic amor Medeæ quanta miseriarum incendia excitauit? atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, se coniugem habuisse

Illũ, amor quẽ dederat; qui plus pollet, potiorq; est patre.

sed poetas ludere sinamus, quorũ fabulis in hoc flagitio versari ipsum uidemus Iouẽ. ad magistros virtutis,

tutis, philosophos veniamus; qui amorem negāt stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, vt opinio mea fert, mentiente: quis est enim amor iste amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasijs nata consuetudo videtur: in quibus isti liberi, & concessi sunt amores. bene igitur Ennius,

Flagitij principium est nudare inter ciues corpora, qui vt sint, sicut fieri posse video, pudici, soliciti tamen & anxij sunt, eóque magis, quod se ipsi continent, & exercent. atq; vt muliebreis amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ velint; aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi poetæ de se ipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis vir in sua Republica cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis est amatoria. maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat; qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici vero & sapientem amaturum eße dicunt; & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulchritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine solicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sanè: vacat enim omni libidine: hæc autem de libidine oratio est. sin

autem est aliquis amor, vt est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania; qualis in Leucadia est;

Si quidem sit quisquam Deus, cui ego sum curę.

ad id erat Deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate.

Heu me infelicem.

nihil verius probe. & ille,

Sanus ne es, qui temere lamentare?

sic insanus suis ét videtur. at quas Tragędias effecit?

Te Apollo sancte fer opem teque omnipotens Neptune inuoco,

Vosque adeo venti.

mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurum putat: Venerem vnam excludit, vt iniquam.

Nam quid ego te appellem Venus?

eam prę libidine negat curare quidquam. quasi vero ipse non propter libidinem tanta flagitia, & faciat, & dicat. sic igitur affecto hęc adhibenda curatio est, vt ei illud, quod cupiat, ostendatur quam leue, quam contemnendum, quam nihil sit omnino, quam facile, vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. adducendus est etiam nonnunquam ad alia studia, solicitudines, curas, negocia. loci denique mutatione, tanquam ęgroti non conualescentes, sæpe curandus est, etiam nouo quodam amore veterem amorem tāquā clauo clauum eijciendum putant. maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris: omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior, vt si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, &

cor-

corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo; sed vt hęc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est, nam vt illa prętercam, quę sunt furoris: hæc ipsa per sese quam habent lęuitatem, quę videntur esse mediocria?

-iniuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm si des operam vt cum ratione insanias,

hæc inconstantia, mutabilitasq; mentis quem non ipsa prauitate deterreat? est etiam illud, quòd in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam eße nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam. etenim si naturalis amor esset, & amarent omnes, & amarentur, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. Ira vero quamquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet; cuius impulsu existit etiam inter fratres tale iurgium:

Quis homo te exuperauit vnquam gentium impudentia?
Quis autem malitia te?

nosti, quæ sequuntur, alternis enim versibus intorquentur inter fratres grauissimæ contumelię: vt facile appareat Atrei filios esse, eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam.

Maior mihi moles, maius miscendum malum,
Qui illius acerbum cur contundam, & comprimam.

quæ

quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem ipsum:

Impius hortatur me frater, vt meos malis miser
Manderem natos.-

eorum viscera apponit; quid est enim, quò non progrediatur eodem ira, quò furor? itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, idest de consilio, de ratione, de mente; horum enim potestas in totum animum esse debet. his autem sunt subtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere?) aut rogandi, orandique sunt, vt, si quam habent vlciscendi vim, differant in tempus aliud dum deferuescat ira. deferuescere autem certe significat ardorem animi inuita ratione excitatum. ex quo illud laudatur Architæ: qui cum villico factus esset iratior, quo te modo, inqt, accepissem, nisi iratus essem? vbi sunt ergo isti, qui iracundiam vtilem dicunt? potest vtilis esse insania? at naturalis est. an quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? quomodo autem, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset, aut finē haberet prius, quàm eßet vltra vlciscendi libido; aut quanquam pœniteret, quod fecißet per iram? vt Alexandrum Regem videmus: qui, cum interemißet Clytum familiarem suum, vix à se manus abstinuit: tanta vis fuit pœnitendi. quibus cognitis, quis est qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ęgrotationes animi, qualis est auaritia, glorię cupiditas, ex eo, quòd magni ęstimetur ea res, ex qua animus ægrotat,

orian-

oriantur? vnde intelligi debet, perturbationem quoq; omnem eße in opinione. & si fidentia, id est firma animi confisio, scientia quędam est, & opinio grauis, non temere assentiens; metus quoque est diffidentia expectati, & impendentis mali. et si spes est expectatio boni, mali expectationem eße necesse est metum. vt igitur metus, sic reliquę perturbationes sunt in malo. ergo vt constantia scientię, sic perturbatio erroris est. qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi, aut tale quid, ij sunt eiusmodi constituti quasi mala valetudine animi, sanabiles tamen: vt Socrates dicitur, cum multa in conuentu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturā, cuiusq; ex forma perspicere profitebatur, derisus est a cęteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent; ab ipso autem Socrate subleuatus est, cum illa sibi vitia ineße, sed ratione a se deiecta diceret. ergo vt optima quisque valetudine affectus, potest videri alius, vt natura, ad aliquem morbum procliuior: sic animus alius ad alia vitia propensior. qui autem non natura, sed culpa vitiosi eße dicuntur, eorum vitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, vt sit alius ad alios motus, perturbationesq; procliuior. inueteratio aūt vt in corporibus ęgrius depellitur, sic in animis quoq; perturbatio: citiusq; repentinus oculorum tumor sanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur. sed cognita iam causa perturbationum, quę omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & voluntatibus, sit iam huius disputationis modus. scire autem nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus,

bus, nihil à philosophia posse aut maius, aut vtilius optari, quàm hæc, quæ à nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini maius malum est. etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita cæteros cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, cõmotos modo, & perturbatos dicere solemus; at eos, qui se ægritudini dediderunt, miseros, afflictos, erumnosos, calamitosos. itaq; nõ fortuito factũ videtur, sed à te ratione propositũ, vt separatim de ægritudine, & de cæteris perturbationibus disputaremus: in ea est.n. fons miseriarum, & caput. sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum vna sanatio est, omnes opinabiles esse, & voluntarios, eaque re suscipi, quòd ita rectum esse videatur, hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturã pollicetur. demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos sanari: his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati volumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beateque viuendi.

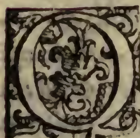
M. TVLLII

CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM

AD MARCVM BRVTVM.

Liber Quintus.

Virtutem ad beate viuendum se ipsa esse contentam.

VINTVS hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas disputatum: placere. n. tibi admodum sensi ex eo libro, quem ad me acuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, virtutē ad beate viuendum se ipsa esse contentam. quod etsi difficile est probatu, propter tam varia & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, vt elaborādum sit, quo facilius probetur: nihil ex enim omnium, quę in Philosophia tractantur, quod grauius, magnificētiusque dicatur. nam cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad Philosophiæ studium contulerunt, vt, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu exquirendo collocarent: profecto spe beate viuendi tantam in eo studio curam, operamq; posuerunt. quod si ab ijs inuenta, & perfecta virtus est, & si præsidij ad beate

viuen-

viuendum in virtute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis positam, & à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem virtus subiecta sub varios, incertosque casus famula fortunæ est, nec tantarum virium est, vt se ipsa tueatur; vereor, ne nõ tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate viuendi, quam vota facienda videantur, equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecũ ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere; interdum etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatemque extimescere: vereor enim natura, cum corpora nobis infirma dedißet, ijsq; & morbos insanabiles, & dolores intolerabiles adiunxißet, animos quoq; dederit & corporum doloribus congruentes, & separatim suis angoribus, & molestijs implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitie; non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. illa enim si modo est vlla virtus, quã dubitationem auunculis tuus, Brute, sustulit; omnia, quę cadere in hominem possunt, subter se habet; eaque despiciens casus contemnit humanos: culpaque omni carẽs, præter se ipsam, nihil censet ad se pertinere. nos autem omnia aduersa tum venientia metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, quàm errorem nostrũ damnare malumus. sed & huius culpæ, & cæterorum vitiorum, peccatorumque nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. cuius in sinum cum à primis temporibus ætatis nostra voluntas, studiumque nos contulisset, his grauissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate

confugimus. ò vitæ philosophię dux, ò virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? tu vrbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti: tu eos inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum literarum, & vocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisse. ad te confugimus; à te opem petimus: tibi nos, vt antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosque tradimus. est autem vnus dies bene, & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus vtamur, quã tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. at philosophia quidem, tantum abest, vt perinde, ac de hominum est vita merita, laudetur, vt à multis etiam vituperetur. vituperare quisquam vitę parentem & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, vt eam accuset, quam vereri deberet, etiàm si minus percipere potuisset. sed, vt opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt, nec eos, à quibus vita hominum instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur: quam rem antiquissimam cum videamus, nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest nõ modo re esse antiquam, verum etiam nomine? quæ diuinarum humanarumque rerum, tum initiorum causarumque, tum cuiusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomẽ apud antiquos assequebatur. itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοὶ sapientes à

nostris

nostris & habebantur, & nominabantur, & multis ante seculis Lycurgū, cuius temporibus Homerus etiā fuiße, ante hanc vrbem conditam traditur, etiam heroicis ętatibus Vlyxem, & Nestorem accepimus & fuiße, & habitos esse sapientes. nec vero Atlas sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum vxore, genero, filia traderetur, nisi cælestium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset: à quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebāt, sapientes & habebantur, & nominabantur: idque eorum nomē vsque ad Pythagoræ manauit ętatem, quē, vt scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt, venisse, cumque cum Leōte principe Phliasiorum docte, & copiose disseruisse quædam: cuius ingenium, & eloquentiam cū admiratus eßet Leon, quæsiuiße ex eo qua maxime arte confideret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum: admiratum Leontem nouitatem nominis, quæsisse; quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos intereßet: Pythagoram autem respondisse: similem sibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Gręcię celebritate: nam vt illic alij corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronę peterent, alij emendi, aut uēdendi quęstu, & lucro ducerentur, esset autem quoddā genus eorum, idq; uel maxime ingenuū, qui nec plausum, nec lucrum quęrerēt, sed uisendi causa uenirent, studioseq; perspicerēt, quid ageretur, & quomodo; itē nos quasi in mercatus quadam

dam celebritate ex vrbe aliqua, sic in hāc vitā ex alia vita & natura profectos, alios gloriæ seruire, alios pecuniæ, raros esse quosdam, qui, cæteris omnibus pro nihilo habitis rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapiētiæ studiosos, id est enim philosophos: & vt illic liberalissimum esset spectare, nihil sibi acquirentem; sic in vita longe omnibus studijs contemplationem rerum, cognitionemque præstare. nec vero Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam venißet, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta est, & priuatim, & publice præstantissimis & institutis, & artibus. cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortaße dicendi. sed ab antiqua philosophia vsque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ discipulum audierat, numeri motusque tractabantur, & vnde omnia orirentur, quoue recederent: studioseque ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta cœlestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit è cœlo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita, & moribus, rebusque bonis, & malis quęrere. cuius multiplex ratio disputandi, rerumque varietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria, & literis consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. e quibus nos id potissimū consectati sumus, quo Socratem vsum arbitramur; vt nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus. quem morem cum

Car-

Carneades acutissime, copiosissimeque tenuisset, fecimus & aliàs sæpe, & nuper in Tusculano, vt ad eam consuetudinem disputaremus. & quatridui quidem sermonem superioribus ad te prescriptum libris misimus: quinto autem die cum eodem in loco consedißemus, sic est propositum, de quo disputaremus. A. Non mihi videtur ad beate viuẽdum, satis poße virtutem. M. At hercule Bruto meo videtur: cuius ego iudiciũ, pace tua dixerim, longe antepono tuo. A. Non dubito. nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: sed hoc quod mihi dixi videri, quale sit, de quo à te disputari volo. M. Nempe negas ad beate viuendum satis posse virtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene viuendum satis ne est præsidij in virtute? A. Certe satis. M. Potes igitur, aut qui male viuat, non eum miserum dicere; aut, quem bene fateare, cum negare beate viuere? A. Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste laudabiliter, & ob eam rem bene viui potest, dummodo intelligas quid nunc dicam bene; dico enim constanter, grauiter, sapienter, fortiter. hæc etiam in equuleum conijciuntur, quò vita non aspirat beata. M. Quid igitur? sola ne beata vita quæso relinquitur extra ostium, limenque carceris, cum constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet. ista me minime mouẽt, non solum quia peruulgata sunt, sed multo magis, quia, tanquam leuia quædam vina, nihil valet in aqua, sic

Stoicorum ista magis gustata, quàm potata delectant. velut iste chorus virtutum in equuleum impositus; imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate; vt ad eas cursim perrectura, nec eas beata vita à se desertas passura videatur: cùm autem animum ab ista pictura, imaginibusque virtutum ad rem, veritatemque traduxeris, hoc nudum relinquitur, possit ne quis beatus esse quandiu torqueatur. quamobrem hoc nunc quæramus: virtutes autem noli verreri ne expostulent, & querantur se à beata vita esse relictas. si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnes bonos esse etiam beatos; multaque de M. Attilio, Q. Cepione, M. Aquilio recordatur: beatamque uitam, si imaginibus potius uti, quàm rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia; negatque ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune. M. Facile patior te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum à me disputari uelis. sed quæro, utrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum uero, & aliquantulum quidem. M. Atqui, si ita est profligata, iam hæc, & penè ad exitum adducta quæstio est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, iactationesque animorum incitatæ, & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, uitæ beatæ nullam partem relinquunt: quis enim potest mortem, aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? quid, si idem (quod plerunque fit) paupertatem ignominiam, infamiam

famiam

famiam timet, si debilitatem, cęcitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sępe contingit, seruitutem; potest ea timens esse quisquam beatus? quid, qui non modo ea futura timet, verum etiam fert, sustinetque pręsentia? adde eodem exilia, luctus, orbitates. qui rebus his fractus ęgritudine eliditur, potest tandem eße non miserrimus? quid vero illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem videmus omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates vndique hauriat, eo grauius, ardentiusque sitientem, non ne recte miserrimum dixeris? quid? elatus ille leuitate, inanique lętitia & exultans, & temere gestiens, non ne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? ergo vt hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullę ęgritudines exedunt, nullę libidines incitant, nullę futiles lętitię exultãtes languidis liquefaciunt voluptatibus. Vt maris igitur trãquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. quod si est, qui vim fortunę, qui omnia humana, quęcunque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat, idemque, si nihil concupiscat, nulla afferatur animi inani voluptate: quid est, cur is non beatus sit? & si hęc virtute efficiuntur, qd est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lętitia efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo. alterum

terum

terum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, vacare omni animi perturbatione sapiêtem. M. Nimirum igitur confecta res est, videtur enim ad exitum venisse quæstio. A. Propemodum id quidem. M. Veruntamen Mathematicorũ iste mos est, non Philosophorum: nam geometre cum aliquid docere volunt; si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato, illud modo explicant, de quo ante nihil scriptũ est. Philosophi quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt omnia: & si alio loco disputata sunt. quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum satis ne ad beate viuendum virtus posset, multa diceret? cui satis eßet respondere, se ante docuiße nihil bonum eße, nisi quod honestum eßet: hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: et quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic: vt si beata vita virtute contenta sit, nisi honestũ quod sit, nihil aliud sit bonum, sed tamen non agunt sic. nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & cum ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beate viuendum esse vim; nihilo minus hoc agunt separatim; proprijs enim & suis argumentis & admonitionibus tractanda quæq; res est, tanta præsertim; caue enim putes vllam in Philosophia vocem emissam clariorẽ vllumve ipse philosophię promissum vberius, aut maius. nam quid profitetur ò dij boni? perfecturam se, qui legibus suis paruisset, vt eßet contra fortunam semper armatus, vt omnia præsidia haberet in se bene, beateq; viuendi, vt esset semper deniq; beatus. sed videro,

dero, quid efficiat. tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. nam Xerses quidem refertur omnibus præmijs, donisq; fortunę, non equitatu, nõ pedestribus copijs, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui inuenißet nouam voluptatem, qua ipse inuenta, non fuit contentus: neque enim vnquam finem inueniet libido. nos vellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulißet, quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem; sed habeo paululum, quod requiram: ego .n. assentior, eorum, quæ posuisti, alteri consequens esse, vt quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitam virtutem confici; sic, si vita beata in virtute sit, nihil eße, nisi virtutem bonum. sed Brutus tuus auctore et Aristone, & Antiocho non sentit hoc: putat enim etiam si sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutum ne me dicturum putas? A. Tu vero, vt videtur: nam præfinire non est meum. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi & cum Antiocho sępe, & cum Aristone nuper, cum Athenis Imperator apud eum diuersarer, dissensio fuit: mihi .n. non videbatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse. si essent vlla corporis, aut fortunę mala, dicebant hæc, quæ scripsi etiam Antiochus locis pluribus, virtutẽ ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset; vt uires, vt ualitudinem, vt diuitias, vt honorem, vt gloriam; quæ genere, non numero cernerentur: item beatam

tam vitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. hæc nunc enucleare nõ ita necesse est: quanquam non constantissime dici mihi videntur. nam & qui beatus est, non intelligo quid requirat, vt sit beatior (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) & quod ex maiori parte, vnamquãq; rẽ appellari, spectariq́; dicunt, est vbi isto modo valeat: cum vero tria genera malorũ esse dicant; qui duorum generum malis omnibus vrgeatur, vt omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectum doloribus, huic paululum ne ad beatam vitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam? hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. nam cum statuisset verbera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, exilia, orbitates magnam vim habere ad male, misereq́; viuendum; non est ausus elate, & ample loqui, cum humiliter, demisseq́; sentiret, quàm bene, non quæritur constanter quidem certe. itaque mihi placere non solet consequentia reprehendere, cum prima concesseris. hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum; vexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de vita beata; in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere in rotam beatam vitam non ascẽdere, nusquam id quidem dicit omnino; sed, quæ dicit, idem valent. possum igitur, cui cõcesserim in malis esse dolores corporis, in malis fortunę naufragia, huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum in

omnes

omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

Vitam regit fortuna, non sapientia.

negant ab vllo philosopho quidquã dictum esse languidus. recte id quidé: sed nihil intelligo dici potuisse constantius, si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu, atq; fortuna; nonne consentaneum est, plus fortunam, quæ domina rerum sit et externarum, & ad corpus pertinẽtium, quàm consilium valere? an malumus Epicurum imitari? qui multa pręclare sępe dicit: quàm enim sibi constanter, conuenienterq́; dicat, non laborat. laudat tenuem victum philosophi id quidem; sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. negat quemquam iucundè posse viuere, nisi idem honeste, sapienter, iusteq́; viuat. nihil grauius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum, honeste sapienter, iuste ad voluptatem referret. quid melius, quàm fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc is ne dicit. qui, cũ dolorem nõ modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis? tum cum maxime contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus. Occupaui, inquit, te fortuna, atque cepi, omnesque aditus tuos interclusit, vt ad me aspirare non posses. præclare, si Aristo Chius, aut si Stoichus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu verò, Metrodore, qui omne bonum in visceribus,

ribus, medullisq; condideris, & definieris, summum bonum firma corporis affectione, explorataque spe contineri; fortunæ aditus interclusisti? quo modo? isto.n. bono iam expoliari potes. atqui his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias istorum hominum est multitudo. acute disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omneis bonos semper beatos volumus esse. quos dicam bonos perspicuum est: omnibus enim uirtutibus instructos, & ornatos, tum sapientes, tum viros bonos dicimus. videamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sunt in bonis, nullo adiuncto malo. nec vlla alia huic uerbo, cum beatum dicimus, subiecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorũ complexio. hanc assequi virtus, si quidquam pręter ipsam boni est, non potest: aderit enim malorum, si mala illa dicimus turba quędam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graues dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, seruitus. deniq; in his tot, & tantis, atq; etiam quæ plura possunt accidere, potest eße sapiens. nam hęc casus importat, qui in sapientem potest incurrere: at si ea mala sunt, quis potest præstare sapientem semper beatum fore, cum vel in omnibus his vno tempore esse possit? non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque ueteribus illis, Aristotelis, Speusippo, Xenochrati, Polemoni, vt cum ea, quæ supra enumeraui, in malis numerent, ijdẽ dicant semper beatum eße sapiẽtem. quos si titulus hic dele-

delectat insignis, et pulcher, Pythagora, Socrate, Platone dignissimus, inducat animum illa, quorum splendore capiuntur, vires; valetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere. tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunę impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaque sibi in sese eße posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod dicant in bonis, neque hunc & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam, & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis, & bonis numerare, concedi vllo modo potest. qua gloria commotus Epicurus exoritur. cui etiam, si dijs placet, videtur semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententię capitur: sed nunquam id diceret, si ipse se audiret; quid est enim quod minus conueniat, quàm vt is, qui vel summum vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, quàm hoc suaue est, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? non igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atq; constantia. A. Adducis me, vt tibi assentiar, sed tua quoque vide ne desideretur constantia. M. Quonã modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. in eo mihi videbare, cõtra Catonem disserens, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter verborũ nouitatẽ interesse. quod si ita est, qui est causę, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit satis magnam vim in virtute esse ad beate viuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba.

M. Tu

M. Tu quidem Tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris quid dixerim aliquando, aut scripserim. cum alij isto modo qui legibus impositis disputant: nos in diem viuimus; quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi. veruntamen quoniam de constantia paulo ante diximus; non ego hoc loco id quærendum puto, verũ ne sit quod Zenoni placuerit, quodque eius Auditori Aristoni, bonum esse solum quod honestum esset; sed, si ita esset, tum vt hoc totũ beate viuere in vna virtute poneret. quare demus hoc sane, Bruto, vt sit beatus semper sapiens, quàm sibi conueniat, ipse viderit. gloria quidem huius sententię, quis est illo viro dignior? nos tamen teneamus, vt si idem beatissimus: etsi Zeno Citiæus, aduena quidam, & ignobilis, verborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur, huius sententię grauitas a Platonis auctoritate repetatur, apud quem sępe hęc oratio vsurpata est, vt nihil pręter virtutem diceretur bonum. velut in Gorgia Socrates: cum esset ex eo quęsitum, Archelaum Perdicę filium, qui tum fortunatissimus haberetur, non ne beatum putaret? Haud scio, inquit, nunquam enim cum eo locutus sum. an tu aliter id scire non potes? nullo modo. tu igitur ne de Persarum quidem Rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, quàm sit doctus quam vir bonus? quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? ita prorsus existimo bonos beatos, improbos miseros. miser ergo Archelaus? certe, si iniustus. Videtur ne omnem hic beatam vitam in vna virtute ponere? quid vero in epitaphio; quo modo idem?

Nam

Nam cui viro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beatę viuendum ferunt, nec suspensa aliorum, aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic optime viuendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, & obediet pręcepto illi veteri:

Neque enim lętabitur vnquam, neq; męrebit nimis,
Quòd semper in se ipso omnem spem reponet sui.

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam santo, augustoq; fonte nostra omnis manabit oratio. vnde igitur rectius ordiri possumus, quàm a communi parente natura? quę quidquid genuit non modo animal, sed etiam quod ita esset ortum è terra, vt stirpibus suis niteretur, in suo quidq; genere perfectum esse voluit. itaq; & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere a terra altius possunt, alia semper virent, alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescunt: neque est vllum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & suis quoque seminibus inclusis, vt aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit nulla vi impediente perfecta sint. facilius vero etiam in bestijs, quòd his sensus a natura est datus, vis ipsius naturæ perspici potest. namque aliàs bestias nantes aquarum incolas esse voluit, aliàs volucres cęlo frui libero, serpentes quasdam, quasdam esse gradientes; earũ ipsarũ partim solìuagas, partim congregatas, immanes alias, quasdam autem cicures, nonnullas abditas, terraque tectas. atque earum quęque

ſuum tenens munus, cum in diſparis animantis vitam tranſire non poſſit, manet in lege naturæ. & vt beſtijs aliud alij præcipui a natura datum eſt, quod ſuum quæque retinet, nec diſcedit ab eo: ſic homini multo quiddam præſtantius: etſi præſtantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem. humanus autem animus decerptus ex mente diuina, cum alio nullo, niſi cum ipſo deo, ſi hoc fas eſt dictu, comparari poteſt. hic igitur, ſi eſt excultus, & ſi eius acies ita curata eſt, vt ne cæcetur erroribus: fit perfecta mens, ideſt abſoluta ratio; quæ eſt idem, quod virtus. & ſi omne beatum eſt, cui nihil deeſt, & quod in ſuo genere expletum, atque cumulatum eſt, idque virtutis eſt proprium: certe omnes virtutis compotes beati ſunt. & hoc quidem mihi cum Bruto conuenit, item cum Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone. ſed mihi videntur etiam beatiſſimi: quid enim deeſt ad beate viuendum ei, qui confidit ſuis bonis? aut, qui diffidit, beatus eſſe qui poteſt? at diffidat neceſſe eſt, qui bona diuidit tripertito. qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ ſtabilitate confidere? atqui, niſi ſtabili, & fixo permanente bono, beatus eſſe nemo poteſt. quid igitur eiuſmodi iſtorum eſt? vt mihi illud Laconis dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naues in omnem oram maritimam dimiſiſſet, non ſanè optabilis iſta quidem eſt, inquit, rudentibus apta fortuna, an dubium eſt, quin nihil ſit habendum in eo genere, quod vita beata complectitur, ſi id poſſit amitti? nihil enim inueteraſcere, nihil extingui, nihil

hil cadere debet eorum,in quibus vita beata consistit; nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit: volumus enim eum,qui beatus sit,tutum esse,inexpugnabilem, septum atque munitum, non vt paruo metu præditus sit,sed vt nullo.vt enim innocens is dicitur,non qui leuiter nocet,sed qui nihil nocet: sic sine metu is habẽdus est, non qui parua metuit,sed qui omnino metu uacat:quę est.n.alia fortitudo,nisi animi affectio cum in adeundo periculo & in labore,ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atque hæc certe non ita se haberent, nisi omne bonum in vna honestate consisteret. qui autem illam maxime optatam,& expetitam securitatem(securitatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis,in qua vita beata posita est)habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus,& erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua ducens,qualem sapientem esse volumus,nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedemonij Philippo minitanti per literas se omnia, quæ conarentur, probibiturum,quæsiuerũt num se esset etiam mori probibiturus? vir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quàm ciuitas vniuersa? quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quæ sit modeatrix omnium commotionum? quid potest ad beate viuẽdum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & a metu vindicet, temperantia tum a libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? hęc efficere virtutem ostẽderem, nisi superioribus diebus essent explicata. atqui cum perturbationes

bationes animi miseram, sedationes autem vitam efficiant beatam; duplexq́; ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore lætitiæ gestiens, libidoq́; versentur; cum hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tã grauibus concitationibus, tamque ipsis inter se dißentientibus, atque distractis, quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est: semper igitur sapiens beatus est. atque etiam omne bonum lætabile est: quod autem lętabile, id predicandum, & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si vero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. at quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum, quod honestum, ex quo efficitur, honestate vna vitam contineri beatam. non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. an dubitas quin præstans valetudine, viribus, forma acerrimis, integerrimisq́; sensibus, adde etiam si libet pernicitatem, et velocitatem, ad diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubitabis ne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus eße possit? videamus, ne, vt aceruus ex sui generis granis, sic beata vita ex suis similibus partibus effici debeat. quòd si ita est, ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit.

rit. quo detracto, quid poterit beatū intelligi? etenim quidquid est quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod vero approbaris, id gratum acceptumq; habendum: ergo ēt dignitas ei tribuenda est. quod si ita est, laudabile sit, necesse est. bonum igitur omne laudabile, ex quo efficitur, vt, quod sit honestum, id sit solum bonum. quod ni ita tenebimus, multa erunt, quę nobis bona dicenda sint. omitto diuitias: quas, cum quiuis, quamuis indignus, habere possit in bonis non numero: quod enim est bonum, id non quiuis habere potest, omitto nobilitatē, famamque popularem, stultorum, improborumq; consensu excitatam, hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est, candiduli dentes, venusti oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat Vlyxi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea, si bona dicemus, quid erit in philosophi grauitate, quàm in vulgi opinione, stultorumq; turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius? at enim eadem Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti. dicunt illi quidem: sed his vitam beatam compleri negant: hi autem sine ijs esse nullam putant: aut si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem volumus beatissimam: idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur: sic enim princeps ille philosophiæ disserebat, qualis cuiusque animi affectus eßet, talem eße hominem; qualis autem ipse homo esset talem esse orationem; orationi autem facta similia, factis vitam; affectus autem animi in bono viro laudabilis, & vita igitur laudabilis boni viri. honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus,

bonorum beatam vitam esse, concluditur. Etenim, proh deorum atque hominum fidem, parum ne cognitum est superioribus nostris disputationibus. an delectationis & otij consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quã perturbationem voco, semper vacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? vir igitur temperatus, constans sine metu, sine ægritudine, sine alacritate vlla, sine libidine, non vt beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus: iam vero qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit quęq; sentit? refert autem omnia ad beate viuendum: beata igitur vita laudabilis. nec quidquam sine virtute laudabile: beata igitur vita virtute conficitur. atque hoc sic etiam concluditur. nec in misera vita quidquam est prædicabile, aut gloriandum, nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. & est in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ se ferendum: vt Epaminondas,

Consilijs nostris laus est attonsa Laconum:

vt Africanus,

A sole exoriente, supra Meoti paludes,
Nemo est, qui factis me æquiparare queat.

quòd si beata vita glorianda, & prædicanda, & prę se ferẽda est: nihil est .n. aliud, quod prędicãdum, et prę se ferendum sit. quibus positis, intelligis quid sequatur. & quidẽ nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta: sit aliud, necesse est melius vita beata: quod enim erit honestum, certe fatebuntur esse melius: ita erit beata vita melius aliquid: quo quid potest dici peruersius?

sius? quid? cum fatentur satis magnam vim esse in vitijs ad miseram vitam, non ne fatendum est, eandem vim in virtute eße ad beatā vitā? contrariorum enim contraria sunt consequentia. quo loco quæro, quā vim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa: tantum propendere illam boni lancem putet, vt terrā, & maria deprimat. quid igitur, aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum grauissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, & extenuantem cætera, & abijcientem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi sit, virtutum interitus consequetur: nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est: est.n. metus futuræ ægritudinis solicita expectatio. in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo vt idē vincatur interdum necesse est, nec putet ad se præceptū illud Atrei pertinere,

Proinde ita parent in se vita, vt vinci nesciant.

hic autem vincetur, vt dixi; nec modo vincetur, sed etiam seruiet. at nos virtutem semper liberam uolumus, semper inuictam. quæ nisi sunt, sublata uirtus est. atqui si in uirtute satis est prçsidij ad bene uiuendum, satis est etiam ad beate: satis est enim certe in uirtute, ut fortiter uiuamus: si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, semperque simus inuicti. sequitur, ut nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet. ergo omnia profluenter, absolute, prospere: igitur beate. satis autem ad fortiter uiuendum uirtus potest: satis ergo etiam ad beate.

etenim vt stultitia, & si adepta est, quod concupiuit, nunquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam vnquam sui pœnitet. similem ne putas C. Lelij vnum Consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa (sed cum sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragijs præteritur, non populus à bono Consule potius, quàm ille à vano populo repulsam fert) sed tamen, vtrum malles te, si potestas esset, semel, vt Lælium, Consulem, an, vt Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis: itaque video, cui committam. non quemuis hoc idem interrogarem: responderet enim alius fortaße, se non modo quatuor Consulatus vni anteponere, sed vnum diem Cinnæ multorum, & clarorum virorum totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset: at Cinna collegæ sui Cõsulis Cn. Octauij præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi, militiæque cognita; M. Antonij omnium eloquentissimi, quos ego audierim; C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suauitatis, leporis. beatus ne igitur, qui hos interfecit? mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit; sed etiam quòd ita se gessit, vt ea facere ei liceret. etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. vtrum tandem beatior Caius Marius, tum, cum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicauit, penè altero Lælio, (nam hunc illi duco simillimum) an cum ciuili bello victor iratus, necessarijs Catuli deprecantibus, non semel

respon-

respondit, sed sæpe, moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ uoci paruit; quàm is, qui tam scelerate imperauit: nam cum accipere, quam facere præstat iniuriam; tum morti iam ipsi aduentanti paululum procedere obuiam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis uiri interitu sex suos obruere Consulatus, & contaminare extremum tempus ętatis. duo de quadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum quinque & viginti natus annos dominatum occupasset. qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, seruitute oppreßam tenuit ciuitatẽ? atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in uictu temperantiam, in rebusque gerendis uirum acrem, & industrium, eundem tamen maleficum natura, & iniustum. ex quo omnibus bene ueritatem intuentibus uideri necesse est miserrimum: ea enim ipsa, quæ concupierat, ne tum quidem: cum omnia se posse censebat, consequebatur. qui cum eßet bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo tradit) abundaretque & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, haberet etiam more Grecię quosdam adolescentes amore coniunctos; credebat eorum nemini; sed ijs, quos ex familijs locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. ita propter iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quodam modo ipse se incluserat. quin etiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas

docuit.

docuit. ita sordido, ancillariq́ue artificio regiæ virgines, vt tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. & tamen ab ijs ipsis, cum iam essent adultæ, ferrum remouit; instituitq́ue, vt candentibus iuglãdium putaminibus barbam sibi, & capillũ adurerent. cumq́ue duas vxores haberet, Aristomachem ciuem suam, Doridem autem Locrensem: sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur, & perscrutaretur ante. & cum fossam latam cubiculari lecto circundidißet, eiusq́ue fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum cum fores cubiculi clauserat, detorquebat. idemq́ue, cum in communibus suggestis consistere nõ auderet, concionari ex turri alta solebat. atque is cum pila ludere vellet (studiose enim id factitabat) tunicamq; poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. hic cum quidam familiaris iocans dixißet, huic quidem certe vitam tuam committis, arrisissetq́ue adolescens; vtrunq; iussit interfici: alterum, quia viam demonstrauisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbauißet, atque eo facto sic doluit, vt nihil grauius tulerit in vita: quem enim vehementer amaret, occiderat. sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. cum huic obsecutus sis, illi est repugnãdum. quamquam hic quidem tyrannus ipse indicauit, quam esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles cõmemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, negaretq́ue vnquam beatiorem quenquam fuisse: vis ne igitur, inquit, o Da-

mocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosq; complures ornauit argenta, auroque celato tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosque ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. aderant vnguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ cõquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus sibi Damocles videbatur. in hoc medio apparatu fulgẽtem gladium è lacunari seta equina appensum dimitti iussit, vt impenderet illius beati ceruicibus itaq; nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum; nec manũ porrigebat in mensam: iam ipsæ defluebant coronæ: denique exorauit tyrannum, vt abire liceret, quòd iã beatus nollet esse. satis ne videtur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? atque ei ne integrum quidem erat, vt ad iustitiam remigraret, ciuibusq; libertatem & iura redderet: ij enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eaque commiserat, vt saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset. quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum vadem mortis accepisset, alter, vt vadem suum liberaret, presto fuisset ad horam mortis destinatam. vtinam ego inquit, tertius vobis amicus ascriberer. quàm huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari? homini

mini

mini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis eru-dito. musicorum vero perstudiosum accepimus, poetã etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem: in hoc.n. genere nescio quo pacto magis, quam in aliјs, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poetam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi nõ optimus videretur. sic se res habet, te tua, me delectant mea. sed vt ad Dionysium redeamus: omni cultu, & victu humano carebat: viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus eßet, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. non ergo iam cũ huius vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Architæ vitam comparabo, doctorum hominum, & planè sapientium. ex eadem vrbe humilem homunculum à puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. cuius ego Quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum eße omnino negarent, septum vndique, & vestitum vepribus, & dumetis indagaui sepulcrum: tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento eße inscriptos acceperã; qui declarabant in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columnellam nõ multum è dumis eminentem: in qua inerat sphere figura, & cylindri. atque ego statim Syracusanis (erãt autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. immißi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. quò cum patefactus

eßet

esset aditus, ad aduersam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis ferè. ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam vero etiam doctissima, sui ciuis vnius acutissimi monumẽtum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. sed redeat vnde aberrauit oratio. quis est enim omnium, qui modo cum musis, idest cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? si vitæ modum actionemque quærimus alterius mens rationibus agitandis exquirendisque alebatur, cum oblectatione solertiæ, qui est vnus suauissimus pastus animorum: alterius cęde, & iniurijs, cum & diurno, & nocturno metu. age cõfer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas opes studijs eorum, & delectationibus anteponens? etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse neceße est illud quod quæris omnium optimũ. quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus: bonum autem mentis est virtus: ergo ac beatam vitam contineri necesse est. hinc omnia, quę pulchra, honesta, præclara sunt, vt supra dixi, sed dicendum illud idem paulo vberius videtur, plena gaudiorum sunt: ex perpetuis autem plenisque gaudijs cum perspicuum sit vitam beatam existere, sequitur vt ea existat ex honestate. sed, ne verbis solum attingamus ea, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi mouentia sunt; quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamque conuertant. sumatur enim

nobis quidam præstans vir optimis artibus, isq; animo parumper, & cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit necesse est: tardis enim mentibus virtus non facile committitur. deinde ad inuestigandum veritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi fœtus existit, vnus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ; alter in descriptione expetendarũ, fugiendarumve rerum; tertius iudicando quid cuiq; rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum veritas iudicandi. quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemque curis? & cum totius mundi motus cõuersionesque perspexerit, syderaq; viderit innumerabilia cælo inhærentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multum in se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus, rata tamen & certa sui cursus spatia definiant horum nimirum aspectus impulit illos veteres, & admonui, vt plura quærerent, inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, vnde essent omnia orta, generata, concreta, quæque cuiusque generis, vel inanimi, vel animati, vel muti, vel loquẽtis origo, quæ vita, quis interitus, quæq; ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio, vnde terra, & quibus librata ponderibus; quibus cauernis maria sustineantur; in qua omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant; qui est idem infimus in rotundo. hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitanti, existit illa à Deo Delphis præcepta cognitio, vt ipsa se mens vitijs exu-

tam cognoscat, coniunctamq; cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur: ipsa enim cogitatio de vi, & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ: neque se in breuitate vitę collocatam putat, cum rerum causas alias ex alijs aptas, & necessitates nexas videt. quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensque moderatur. hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potius omnes partes, orasque circunspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hic illa cognitio virtutis existit: efflorescunt genera, partes virtutum: inuenitur, quid sit quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis vltimū, quò referenda sint officia, quæ degēdæ ætatis ratio deligenda. quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maxime efficitur, quod hac disputatione agitamus, vt virtus ad beatè viuendum sit se ipsa contenta: sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat, & funditur, quæ rem diffinit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera & falsa dijudicat, dißerendi ratio, & scientia. ex qua cum summa vtilitas existit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. sed hæc otij. transeat idem iste sapiens ad Rempublicam tuendam: quid eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia vtilitatem ciuium cernat; iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis vtatur tot tamque varijs virtutibus? adiunge fructum amicitiarum: in quo à doctis positum est, cum consilium omnis vitæ, consentiens, & penè conspirans, tum summa iucunditas è quotidiano

cultu,

cultu, atque victu. quid hæc tandem uita desiderat, quo sit beatior? cui rei refertæ tot, tantisque gaudijs, fortuna ipsa cedat necesse est. quod si gaudere talibus bonis animi, id est uirtutibus, beatum est, omnesque sapientes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos confiteri beatos esse necesse est. A. Etiam ne in cruciatu, atq; tormentis? M. An tu me in uiola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantum modo induit personam Philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, quàm pro nihilo puto? cum præsertim omne malũ dolore definiat, bonum uoluptate, hęc nostra honesta, turpia irrideat, dicatque nos in uocibus occupatos inanes sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperũ in corpore sentiatur. huic ergo, ut dixi, non multum differenti à iudicio ferarum, obliuisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cum sit omne & bonum eius, & malum in potestate fortunæ? tum dicere se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cum constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum? nec uero illa sibi remedia comparauit ad tolerandũ dolorem, firmitatem animi, turpitudinis uerecundiam, exercitationem, consuetudinemque patiendi, pręcepta fortitudinis, duritiam uirilem: sed una se dicit recordatione acquiescere pręteritarum uoluptatum: ut si quis æstuans, cum uim caloris non facile patiatur, recordari uelit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circũfusum

fuisse;

fuisse; non enim video, quo modo sedare possint mala præsentia preteritæ voluptates. sed cum is dicat semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret: quidnam faciendum est ijs, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore etiã Peripatetici, veteresq; Academici balbutire desinat aliquando, aperteque & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum, vt iam à laqueis Stoicorum, quibus vsum me pluribus, quàm soleo, intelligo, recedamus: sint sanè illa genera bonorum; dum corporis, & externa iacent humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina, illa longe, lateque se pandant, cœlumq; contingant, vt ea qui adeptus sit, cur eum, beatum modo, & non beatissimum etiã dixerim? dolorem vero sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat. nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraq; ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse videmur, superiorum dierũ disputationibus armati, & parati. dolor esse videtur acerrimus virtuti aduersarius. is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi patiẽtiam se debellaturum minatur. huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis, & cõstantis viri vita cedet? quam turpe, ò dij boni. pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. adolescentium greges Lacædemone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, vnguibus, morsu, denique vt examinarentur, priusquam se

victos faterētur. quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ij, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi niues, biemalemque vim perferūt sine dolore; cumque ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. mulieres vero in India, cum est cuiusque earum vir mortuus, in certamen, iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptæ. quæ est victrix, ea læta prosequentibus suis, vnà cum viro in rogum imponitur: illa victa, mœsta discedit. nūquam naturam mos vinceret: est.n.ea semper inuicta. sed nos vmbris, delicijs, otio, languore, desidia animū infecimus, opinionibus, maloque more delinitum molliuimus. Aegyptiorum morem quis ignarat? quorum imbutæ mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam prius subierint, quàm ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent. de hominibus loquor. quid bestię? nōne frigus, non famem, non montiuagos, atque siluestres cursus, lustrationesque patiuntur? nonne pro suo partu ita propugnant, vt vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferāt, quęque patiantur ambitiosi honoris causa; laudis studiosi, gloriæ causa; amore incensi, cupiditatis. plena vita exemplorum est. sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, vnde deflexit. dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec iustitiam, temperantiam, inprimisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os viderit, consistet: virtuti-

tutibusque omnibus sine vllo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores (vt ante dixi) limenque carceris: quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest: nec enim virtutes sine beata vita cohęrere possunt, nec illa sine virtutibus. itaque eam tergiuersari non sinent, secumque rapient ad quemcunque ipsæ dolorem, cruciatumque ducentur: sapientis est enim proprium, nihil, quod pœnitere possit, facere, nihil inuitum; splendide, constanter, grauiter, honeste, omnia, nihil ita expectare, quasi certo futurum; nihil cum acciderit, admirari, vt inopinatum, ac nouum accidiße videatur omnia ad suum arbitrium referre; suis stare iudicijs. quo quid sit beatius, mihi certe in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. qui cum finem bonorum eße senserint, congruere naturę, cumque ea cōuenienter viuere: cum id sit in sapiente situm non officio solum, verum etiam potestate, sequatur neceße est, vt cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit. ita fit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissime de beata vita dici putem, & quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissime. A. Melius quidem afferre nihil poßum: sed à te impetrare libenter velim, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt vllius certæ disciplinę, libasque ex omnibus quodcunque te maxime specie veritatis mouet; quod paulo ante Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, vt sine retractatione libere dicere auderāt, sapiētes eße sem-

per beatissimos, id velim audire, quemadmodũ his putes consentaneum esse id dicere: multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa. M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet vti, quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes, vt ab alijs possit ipsa per sese nullius auctoritate adiũcta iudicari. & quoniã videris hoc velle, vt, quæcunq; dissentientium philosophorum sententia de finibus sit, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidij; quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus, sed is, vt cõtra Stoicos, quod studiosissime semper refellebat, & cõtra quorum disciplinã ingenium eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus. sic enim Stoici fines bonorum recte posuerunt, confecta res est; necesse est semper beatum esse sapientem. sed quæramus vnamquamq; reliquorum sententiam, si fieri potest, vt hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententijs, & disciplinis conuenire. sunt autem hæ de finibus, vt opinor, retentæ, defensæq; sententiæ: primum simplices quatuor; nihil bonum, nisi honestum, vt Stoici; nihil bonum, nisi voluptatem, vt Epicurus; nihil bonũ, nisi vacuitatẽ doloris, vt Hieronymus; nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, vt Carneades cõtra Stoicos disserebat. hæc igitur simplicia: illa mixta, tria genera bonorũ maxima animi, secunda corporis, externa tertia, vt Peripatetici, nec multo veteres Academici secus. voluptatem cum honestate Clithomacus; & Callipho copulauit. indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit.

iunxit. hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant. nã Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nõ nonnullorumque aliorum euanuerunt. hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendiße sententiam, & Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidem licet facere, quod ferè faciunt, vt grauitatem, dignitatemq; virtutis exaggerẽt. quam cum ad cœlum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent; reliqua ex collatione facile est contererere, atque contemnere: nec enim licet ijs, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quanquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe, & late patet. nam vt quæstuosa mercatura, fructuosa oratio dicitur; non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate, semper vacet, sed si multo maiori ex parte extet in vtraque fœlicitas: sic vita, non solum si vndique refert à bonis est, sed si multo maiore, & grauiore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. sequetur igitur horum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphontis erit, Diodorique sententia; quorum vterque honestatem sic complectitur, vt omnia, quæ sine ea sint longe, & retro ponenda censeat. reliqui habere se videntur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus,

& si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere: nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumque condocefaciat, vt ea, quæ bona malave videantur possit contemnere. nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & Hercle omnium reliquorum: quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem molem, quem voluptarium dicimus. quid? is tibi mortem ne videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisque doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat, nec hoc sic agit, vt ex tempore quasi effutire videatur: de morte enim ita sentit, vt, dissoluto animante, sensum extinctum putet: quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. item de dolore certa habet quæ sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate: quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius se habent, quàm Epicurus? an ad cætera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati videntur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. hic vero ipse quàm paruo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit: etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt amibitioni, vt quotidianis sumptibus copię suppetant, cum procul ab ijs omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, vel potius curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi

losophi facere non potuerunt? illius epistola fertur his verbis. Anacharsis Hannoni salutem. Michi amictus est Scythicum tegmen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames: lacte, caseo, carne, vescor. quare vt ad quietum me licet: munera autem, ista quibus es delectatus, vel ciuibus tuis, vel dijs immortalibus dona. Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura vitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cùm magna vis auri argentiq; ferretur, quā multa non desidero, inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talēta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima; adduxit legatos ad cœnam in Academiam, ijs apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet, quid? vos hesterna, inquit, cœnula non inllexistis, me pecunia non egere? quos cum tristiores vidisset, XXX. minas accepit, ne aspernari regis, liberalitatem videretur. at vero Diogenes liberius, vt Cynicus, Alexandro roganti, vt diceret, si quid sibi opus esset, nunc quidem paululum, inquit, a sole absis. offecerat videlicet apricanti. & hic quidem disputare solebat, quanto Regem Persarum vita, fortunaque superaret: sibi nihil deeße, illi nihil satis vnquam fore: se eius voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille poßet, suas eum consequi nullo modo posse. vides, credo, vt Epicurus cupiditatum genera diuiserit, non nimis fortasse subtiliter, vtiliter tamen; partim esse naturales & necessarias, partim naturales, &

non necessarias, partim neutrum: necessarias satiari posse penè nihilo: diuitias enim naturæ parabiles esse: secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile censent, nec vero ad carendum. tertias, quod essent planè inanes, neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciendas putauit. hoc loco multa ab Epicureis disputantur, hæque voluptates sigillatim extenuãtur: quarum genera non contemnunt, quærunt tamen copiam: nam & obscœnas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt; easque, si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant; ab ijsque abstinere minime esse difficile, si aut valetudo, aut officium, aut fama postulet, omninoque genus hoc voluptatum optabile esse; si non obsit, prodesse nunquam. totumque hoc de voluptate sic ille præcepit, vt voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam, expetendamque putet; eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: itaque hac vsurum compensatione sapientem, vt voluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit: & dolorem suscipiet maiorem efficientem voluptatem, omniaque iucunda, quanquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. quo circa corpus gaudere tandiu, dum præsentem sentiret voluptatem: animum & præsentem percipere pariter cum corpore, & prospicere uenientem, nec preteritam preterfluere sinere, ita perpetuas, & contextas uoluptates in sapiente fore semper, cum expectationi speratarum,

ratarum, perceptarum memoria iungeretur. atque ijs similia ad victum etiam transferuntur, extenuanturque magnificentia, & sumptus epularum, quòd paruo cultu natura contenta sit. etenim quis hoc non videt desiderijs ista condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit vnquam se bibiße iucundius. nunquam videlicet sitiens biberat, nec esuriens Ptolemæus ederat. cui cum peragranti Aegyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum vsque ad vesperum contentius ambularet, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret, respondisse, se, quo melius cœnaret, obsonare ambulando famem. quid? victum Lacedæmoniorum in Phiditijs non ne videmus? vbi cũ tyrannus cœnauißet Dionysius, negauit se iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, minime mirum inquit: condimenta enim defuerunt. quæ tandem, inquit ille? labor in venatu sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis: in his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestijs intelligi potest, quæ, vt quidquid obiectum est, quod modo à natura non sit alienum, eo contentæ non quærũt amplius. ciuitates quædam vniuersæ, morte doctæ, parsimonia delectantur, vt de Lacedæmonijs paulo ante diximus. Persarum à Xenophõte victus exponitur: quos negat ad panẽ adhibere quidquam, præter nasturtiũ. quamquàm, si quædam etiam suauiora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribusque gignuntur cum

copia

copia facili, tum suauitate præstantia? adde siccitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu, adde integritatem valetudinis. confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boues: tum intelliges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemq; victus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cum cœnauisset apud Platonem, eoque conuiuio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse, vestræ quidem cœnæ non solum in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. quid, quod ne mente quidem recta vti possumus multo cibo, & potione completi? est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his ferè verbis. Quò cum venissem, uita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Siracusanarumq; mensarũ, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec vnquam pernoctare solum, cæteraque quę comitantur huic vitæ in qua sapiens nemo efficitur vnquam, moderatus vero multo minus. Quæ enim naturæ tam mirabiliter temperari potest? quomodo igitur iucunda vita potest esse, a qua absit prudentia? absit modoratio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ Regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto.

Hæc habeo, quæ edi, quæq; ex saturata libido
Hausit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

quid aliud, inquit, Aristoteles, in bouis, nõ in Regis se pulchro inscribere? hęc habere se mortuum dicit, quę ne viuus quidẽ diutius habebat, quam fruebatur. cur igitur diuitię desiderentur? aut vbi paupertas beatos

esse

eße non ſinit? ſignis credo, tabulis, ludis. ſi quis eſt, qui his delectetur, nõ ne melius tenues homines fruuntur, quàm illi, qui his abundant? eſt enim earum omnium rerum noſtra in vrbe ſumma in publico copia. quę qui priuati habent, nec tam multa, & raro vident, cum in ſua rura venerint. quos tamen pungit aliquid, cum illa vnde habebant, recordantur. dies deficit, ſi velim paupertatis cauſam defendere, aperta enim res eſt, & quotidie nos ipſa natura admonet, quam paucis, quam paruis rebus egeat, quam vilibus. num igitur ignobilitas aut humilitas, aut etiam popularis offenſio ſapientem beatum eſſe prohibebit? vide ne plus commendatio in vulgus, & hęc quę expetitur gloria moleſtię habeat, quàm voluptatis. leuiculus ſanè noſter Demoſthenes, qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat aquam ferentis mulierculę, vt mos in Gręcia eſt, inſuſurrantisq; alteri, hic eſt ille Demoſthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? ſed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipſe ſecum. intelligendum eſt igitur nec gloriam popularem ipſam per ſe expetendam, nec ignobilitatem extimeſcendam. veni inquit Athenas Democritus, neque me quiſquam ibi agnouit. conſtantem hominem, & grauem, qui glorietur, a gloria ſe abfuiſſe. an tibicines, ijque, qui fidibus vtuntur, ſuo, non multitudinis arbitrio, cantus, numeroſq; moderantur? vir ſapiens multo arte maiore prǽditus, non quid veriſſimum ſit, ſed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam ſtultius, quam quos ſingulos ſicut operarios, barbaroſque contemnas, eos aliquid putare eſſe vniuerſos? ille vero noſtras ambitiones, leuitatesque

tesque

tesque contemnet, honoresque populi, etiam vltro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus antequam pœnitere cœpit, contemnere. est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro: Vniuersos ait Ephesios esse morte mulctandos. quòd, cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt, nemo de nobis vnus excellat, sed, si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. an hoc non ita fit omni in populo? non ne omnem exuperantiam virtutis oderunt? quid Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) non ne ob eam causam expulsus est patria, quòd præter modum iustus esset? quantis igitur molestijs vacant, qui nihil omnino cum populo cōtrahunt? quid est enim dulcius otio literato? ijs dico literis, quibus infinitatem rerum, atque naturæ, & in hoc ipso mundo cœlum, terras, maria cognoscimus. cōtempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? exilium, credo: quod in maximis malis ducitur. id si propter alienam, & offensam populi voluntatem malum est: quàm sit ea contemnenda, paulo ante dictum est. sint abesse à patria miserum est, plenæ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. at mulctantur bonis exules. quid tum? parum ne multa de toleranda paupertate dicuntur? iam vero exilium si rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ætate suas philosophi nobilissimo consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleantes, Chrysippus,

Anti-

Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Possidonius, innumerabiles alij: qui semel egressi, nunquam domum reuertere. at.n. non sine ignominia afficere poterit sapientem, de sapiente enim est hæc omnis oratio: cui iure id accidere non possit: nam iure exulantem consolari non oportet. postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita, vt quocunque hæc loco suppeditent, ibi beate queant viuere. itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest,

Patria est, vbicunque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, mundanum inquit, totius enim mundi se incolam, & ciuē arbitrabatur. quid T. Albutius? nō ne animo æquissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in Rep. quiescēs, Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, ꝙ in patria viuebat, quàm Metrodorus, quòd Athenis? ante Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? quanti vero ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni, sapiētesq́; pelluntur, Demaratus quidem Tarquini Regis nostri pater, tyrannū Cypsellum ꝙ ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreauit. num stulte anteposuit exilij libertatem domesticæ seruituti? Iam vero motus animi, solicitudines, ęgritudinesq́; obliuione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientē, quia semper sit in voluptatibus.

platibus. ex quo effici putat ille, quod quęrimus, vt sapiens semper beatus sit. etiam ne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? etiam: nam ista ipsa contemnit. primum enim horribilis ista cæcitas quibus tãdem caret voluptatibus? cum quidam etiam disputent cęteras voluptates in ipsis habitare sensibus; quę autem aspectu percipiantur, ea non versari in oculorum vlla iocunditate, vt ea, quę gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, vbi sentimus, parte versentur: in oculis tale nihil fit. animus accipit quę videmus. animo autem multis modis, varijsque delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. loquor autem de docto homine, & erudito, cui viuere est cogitare: sapientis enim cogitatio non ferme ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos; etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscænius, sed non absurda sententia est: cuius cęcitatem cum mulierculę lamentarentur, quid agitis, inquit? an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna? Appium quidem veterem illum, qui cęcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu, nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domom compleri consultoribus solitã accepimus: cum, quorum res esset sua ipsi non videbant, cęcum adhibebant ducem. pueris nobis. Cn. Aufidius prętorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberãtibus deerat, & Gręcam scribebat historiam, & videbat in literis, Diodorus Stoicus cęcus multos annos nostrę domi vixit. is vero, quod credibile vix esset,

esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quàm antea, uersaretur, & cum fidibus Pytagoreorũ more vteretur, cumq; ei libri noctes & dies legerentur, quibus in studijs oculis non egebat: tamen, quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometrię munus tuebatur, verbis pręcipiens discentibus, vnde, quò, quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt non ignobilem Eretricum philosophum, cum quidam quęreret quid ei cęcitas attulisset, respondiße, vt puero vno eßet comitatior. vt enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdã Gręcis, quotidie: sic cęcitas ferri facile possit, si non desint subsidia ad valetudinẽ. Democritus luminibus amissis, alba scilicet, &, atra discernere non poterat: at vero bona, mala; ęqua iniqua; honesta, turpia; vtilia, inutilia; magna, parua poterat; & sine varietate colorum licebat; viuere beate, sine notione rerum non licebat. atque is vir impediri animi etiam aciem aspectu oculorum arbitrabatur: & cum alij sępe, quod eßet ante pedes, non uiderent, ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. traditum est etiam, Homerum cęcum fuiße. at eius picturam, non poesim uidemus: quę regio, quę ora, qui locus Gręcię, quę species formæ, quę pugna, quę acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quę ipse non uiderit, nos ut uideremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationẽ animi, ac uoluptatem, aut cuiquam docto defuisse unquam arbitramur: aut ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus agros, & patrimonia sua reliquissent,

sent, huic discendi, quærendique diuinæ delectationi toto se animo dedidissent? itaq; augurē Tyresiam, quē sapientem fingunt poetæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at vero Polyphemum Homerum cum immanem, ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, eiusque laudare fortunas, quòd, quā vellet ingredi posset, &, quę velle attingere. recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclopes, quā aries ille prudentior. In surditate vero quidnam est mali? erat surdaster. M. Crassus: sed aliud molestius, quòd male audiebat etiam si, vt mihi videbatur, iniuria. Epicurei nostri Gręce fieri nesciunt, nec Græci Latinæ: ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesque id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quę sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. at vocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ, tum cum acuitur; aut gruuitum, cum iugulatur sus; nec, cum quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. & sic si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inuenti, multos beate vixisse sapientes: deinde multo maiorem percipi poße legendis, his, quàm audiendis voluptatem. tū vt paulo ante cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum; etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. congerantur in vnum omnia, vt idem oculis, & auribus captus sit, prematur etiā doloribus accerrimis corporis: qui primum per se ipsi plerunque conficiunt hominem; sin forte lōginquitate producti, vehemētius tamē torquent, quàm vt causa sic cur ferātur; quid est tandem dij boni,

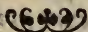
ni, quod laboremus? portus enim præsto est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculũ. Theodorus Lysimacho mortem minitanti, magnum vero, inquit, effecisti, si Cantharidis vim consecutus es. Paulus Perse deprecanti, ne in triumpho duceretur; in tua id, inquit, potestate est. multa primo die, cum de ipsa morte quæreremus; non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur. haud sanè periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet. mihi quidem in vita, seruanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conuiuijs obtinetur. aut bibat, inquit, aut abeat, & recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs voluptate potandi, aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat: sic iniurias fortunę, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. quod si ijs philosophis, quorum ea sententia est, vt virtus per se ipsa nihil valeat, omne, quod honestũ nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis vocis sono decoratum esse dicant, & tamen semper beatum esse censent sapientem; quid tandem à Socrate, & Platone, perfectisque philosophis faciendum putes? quorum alij tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, vt ab his corporis, & externa obscurentur. alij autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. quorum controuersiam solebat tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades: nam cum quęcũque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur; neque tamen Peripatetici plus

tribuerẽt diuitijs, bonę valetudini, cęterisq́; rebus generis eiusdem, quàm Stoici, cum ea re, non verbis ponderarentur: causam esse dissidendi negabat. quare hũc locum cæterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. mihi tamen gratum est, quòd de sapientium perpetua bene viuendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitẽtur. sed quoniam mane est eundem, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. equidem me etiam conscripturum arbitror: vbi enim melius vti possumus hoc, cuiusmodi est, otio? ad Brutumq́ue nostrum hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modo impulsi sumus ad philosophicas scriptiones, verum etiam lacessiti. in quo quantum cæteris profuturi sumus, non facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, varijsq́ue, & vndique circunfusis molestijs alia nulla potuit inueniri leuatio.

SCHO-

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN TVSCVLANAS QVÆSTIONES CICERONIS.

Pagina 5.

FIERI *autem potest) Mallem, Ferri autem potest.*

22

PARTITAM *illam, & auitam) Recte patritam, non autem partitam, vt antea legebatur. id Nonij testimonio comprobatur, qui in verbo patrita hunc locum recitat, & affert præterea exéplum ex Varrone.*

25

HOC est se ipsum posse cognoscere) Frigidum, & planè superuacaneum: itaque puto esse tollendum, vt glossam.

29

ERRANTIVM *stellarum cursus, progressiones, institutiones.) Ex duabus dictionibus, cursus, progressiones, fecit coniecturam, legendum esse institutiones, non, vt antea, institutiones: vt similibus, & conueniétibus vtatur verbis. sunt autem correctiones quędam: quarum etsi ratio nō explicatur, tamen, quibus iuditium est paulo subtilius, facile, cur factæ sint, ipsi*

per se intelligunt. rudibus autem, & tardis, & ijs, qui sibi omnia minutatim concidi, omniaq; tanquam mansa à nutrice inseri in os volunt, ego quidem, vt satisfaciam, non laboro.

32

FONTES scatere, herbis prata conuestirier.) Hic, scatere, pronunciandum est media correpta, vt anapæstus fiat, scater' her. alioqui versus claudicabit, sic & Lucretius lib. 5. Largifluum fontem scatere, atq; erumpere lumen. & infra in eodem lib. Et partim plano scatere, atque erumpere campo. Plautus etiam, opinor in Cassina, olere, protulit, media contracta: Non omnes poßunt olere vnguenta exotica.

35

NE quidquam aliud est.) Ne quidquam pro nihil, non probo: non enim fert Latini sermonis consuetudo. Nihil quidquam aliud est, habet Maffei liber: placet: sic enim locutus est Terent. in Adelphis, Nihil quidquam vidi lætius, & Plaut. in Merc.

Nihil Carine te quidem quidquam pudet.

35

EGO autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam vlla vti ratione, vt mors tibi videri malũ poßit.) Neque sensus, neq; locutio placet, quid enim sibi vult, numquam te in hoc sermone dimittam vlla vti ratione? quis vero vnquam sic locutus est, nunquam te dimittam vlla vti ratione? verbum dimitto & Latinum est, & veteribus vsitatum, neq; eodem modo semper, sed varie, cum infinito autem nunquam. itaque & si nihil immutaui, ne facerem id, quod faciendum nõ est,

vt

vt mihi plus tribuerem, quàm libris manuscriptis: tamen non dubito, quin ita legendum, & distinguendũ sit. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam, vlla vti ratione, mors tibi videri malum possit. Cũ autem erroris originem quærerem, hanc reperi, quòd particulam illam, vti, quæ hoc loco adiunctiua coniũctio est, lector opinatus infinitiuum esse modum à verbo vtor, cum superiore membro coniunxit: & vt hoc imperite, ita illud impudenter: quòd, vt, addidit de suo, vt aduerbium, ita, haberet quò referretur: cum, vti prout esse positum, non intelligeret.

36

LABAMVS, *mutamusque sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas.) Forte rectius hoc modo. Labamus, mutamusque sententiam: clarioribus etiam in rebus inest aliqua obscuritas.*

38

MIGRARE. *A. Spero, &c.) Elegantius, si notis literarum quibus personæ significantur, inductis, continuata oratione ita legatur. Migrare: spero fore, vt cõtingat id nobis: sed fac, vt isti volunt, animos non remanere post mortem: video nos, si ita sit priuari spe beatioris vitæ: mali vero, &c.*

39

QVASI *vero ista, vel quidquam.) Qui Viterbi Episcopus fuit, Petrus Crassus, vir bene doctus, & ingenio prestans, putabat esse legendum, Quasi vero ista vi quidquam: eamque coniecturam in suo libro scripserat, quam ego vel dissentientibus libris manuscri-*

ptis ualde probo. error inde natus est, quòd, vei pro vi. veteres scribebant, de quo Politianus in Miscell. vnde in librum de vniuersitate idem mendum irrepsit pagina 198. vbi legendum est, vi cum eadem coniunxit, non, vel cum eadem coniunxit.

44

OMNIA ista perinde vt cuique data sunt pro rata parte aut lõga, aut breuia dicuntur) Legebatur antea, pro rata parte à vita longa. nos sensum secuti, aut longa, correximus, adiuti non nihil à libro Maffei manuscripto, in quo legitur, aut ita: ex quo sum adductus, ut dictione, ita, in alium locum translata, sic legendum opinarer. omnia ista, perinde vt cuique data sunt, ita pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur.

46

ET hoc quidem hoc modo nihil autem melius æstimo) Ex antiquo libro Maffei legendum puto: Et hæc quidem hoc modo: nihil aut melius extremo: vt hoc totum non ex Socratis oratione sit, sed à Cicerone per interpositionem prolatum: nam neque in Platonis apologia hæc sunt; & dictio illa, inquit, quæ subsequitur, ideo videtur esse illata, vt quasi interruptum superioris orationis filum contexeret.

47

IN quos Symonides) in, præpositio hic accipitur in bonam partem, pro in quorum laudem, vt de Oratore lib. II. Multa in Castorem scripta, & Pollucem. & de natura Deorum lib. I. Catulus dilexit Roscium: in quẽ etiam illud est eius, Constiteram exorientem Auroram forte salutans, & quæ sequuntur; De senectute

etiam,

etiam, In quem, inquit illud elogium, vnicum plurimæ cõſentiunt gentes populi primarium fuiſſe virum. His exemplis adducti ſumus, vt, In quos, emendaremus, cum, in quo, antea legeretur.

50

HÆC *in errore verſentur.) Concinnius, Hic in errore verſetur.*

52

SOLENNE, *& ſtatum ſacrificium) Statum lego, non ſtatutum, vt habent aliquot impreſſi libri. ſic & in oratione de Aruſp. reſp. Statas ſolenneſque cęromonias. & Liuius lib. XL. Proficiſcuntur ab Theſſalonica Aeniam ad ſtatum ſacrificium. manauit autem latius hoc mendum, vt in veterum libris ſæpe, pro ſtatum, legatur ſtatutum.*

58

REFELLERE *ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia.) Mallem ſic, Refelli ſine pertinacia, & refellere ſine iracundia.*

70

AVT *Philoctetam.) Vel in coniunctione, Aut mẽdum ineſt, vel aliquid deſideratur: itaque placet legere vt eſt in Maffei libro, Prometheum, aut Philoctetam.*

70

LECTVLO, *&c.) Libro II. de Fin. ſequentes verſus non ad Philoctetam, ſed ad ſaxum Lennium referuntur.*

97

NOLITE *hoſpites adire ad me illico iſtic.) Trochaicus*

chaicus est, in quem non cadit iambus: itaque non puto eos recte sentire, qui verbis aliter collocatis ita legunt, Nolite hospites ad me adire illico istic: nam in quarta sede iambus esset.

97

TANTA vis sceleris in corpore hæret.) Trochaicus imperfectus: pedem enim desiderat: quem restituere sine libris manuscriptis nefas est: Tanta vis sceleris meo in corpore hæret, legendum quandoque sum opinatus: quam opinionem nondum mihi venit in mentem cur abijcerem: itaque eam protuli, hoc tamen animo ut si quis contra dixerit, pugnare nolim. Versus in pedes ita diuidendum esset,

Tanta- uis scele- ris me- o in- corpo- r' hæret.

114

CADENTES.) Carentes, antea legebatur, itaque est in libris manuscriptis: mihi tamen visum est ut emendarem, cadentes: ex Homeri versu, in quo est πίπτεσιν, quod significat, cadunt. uersus autem hi, quos Cicero vertit, sunt Iliados T.

119

NIHIL mali.) Puto rectius, Nihil noui. nam si legas, Mali, ad Cleanthis rationem reuolueres. dixit etiam pagina 217. Animo sic excubat sapiens, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil nouum.

135

VT sunt alij ad alios morbos.) Imperfecta similitudo: nam ad particulam, ui. quæ respondeat, uox non est, forte ita corrigendum. Vt sunt alij ad alios morbos pro-

procliuiores; itaque dicimus grauedinoſos quoſdam, quoſdam torminoſos, non quia iam ſint, ſed quia ſæpe, ſic alij ad metum.

141

*A*LITER *ferat) Opinor legendum eſſe, ferant ſi quidem ad uocem, ſtultis, refertur.*

144

*A*DVERSA *ratione.) Maffei liber, Auerſa à ratione. probo. nam etiam ſupra. 211. Zenoni, inquit, eſt diffinitio, ut perturbatio ſit auerſa à recta ratione contra naturam animi commotio. & 113. Omniũ perturbationem fontem eſſe dicunt intemperantiam: quæ eſt à tota mente, & à recta ratione defectio, ſic auerſa à præſcriptione rationis, ut nullo modo, &c.*

158 159

*I*RA *uerò quanquam diu perturbat animum dubitationẽ inſaniæ non habet.) Mendum eſt in uocẽ, quanquam. ueteres libri, quos ego uiderim, habent, quæquam, deprauate omnino, ſi reſpicimus, dictio ira quò referatur. quòd ſi coniecturæ locus eſt, ita legerẽ: Ira uero, quàmdiu perturbat animum, dubitationem inſaniæ non habet.*

159

*A*T *naturalis eſt.) Obiectio; cui reſpondet quod ſequitur; an quidquam eſſe poteſt ſecundum naturam, quod ſit repugnante ratione? & eſt ſententia, niſi fallor, multo cõcinnior, quàm ſi legas ut anteq, aut naturalis eſt? cum pręcedenti membro connectens. ut autem hunc locum una dempta litera correximus, ſic paulo poſt alium una immutata reſtituimus. nam*

ubi

vbi legebatur, priusquam eßet vlla vlciscendi libido, nos sensu meliore emendauimus, prius, quàm esset vlta vlciscendi libido.

192

C V I *rei refertæ.) Concinnius, Cui referte,*

199

F A C E R E *non potuerunt?) Iacet verbum, facere, & planè otiosum hic est lege sine eo; multo erit elegantius.*

201

Q V I D Q V I D *obiectum est.) aut pro quidquid, legendum est, Quid, aut, Quidquid, hic accipiendum pro Quidque: vt apud Lucretium libro II. inque suos quidquid rursus reuocare meatus. & libro IIII. Semper enim summum quidquid de rebus abundat. & libro V. Sic vnum quidquid paulatim protrahit ætas in medium. Poßem ex oratoribus loca recitare: sed ego in latinis locationib. vbi quid eiusmodi occurrit, quod sine exemplorum comprobatione durius videatur libentius poetarum vtor auctoritate, quàm oratorum: sunt enim poetæ certiores latinæ linguæ testes, propterea quod metriratio facit, vt mutationi non tam facile locus sit. quod in oratoribus contra videmus.*

205

A T *enim non sine ignominia afficere poterit sapientem.) Locus recte stellula notatus: mendum enim subesse constat forte ita restitui posset. At enim non erit sine ignominia. ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim est hæc omni oratio sententia certe hæc videtur esse: quibus autem verbis explicanda sit,*

statuere

ſtatuere noſtrum non eſt. ſtudioſi libros antiquos adeant, & eorum ope vtentes locum emendent.

208

OMNEQVE *id nos.) Id, non video quid ſpectet. antiqui ſcribebant, It. inde mihi orta coniectura eſt, vt, Item, legendum putarem.*

FINIS.